

KÖLCSEY MINT KRITIKUS.

Kazinczynak örök érdeme marad, hogy nálunk szinte a semmiből irodalmi életet tudott teremteni. Szóval, tettel az irodalmi munkálkodásra ösztönzött mindenkit, s a jó szándék nem maradt sikertelen, fejlődésnek indult az irodalom fája a kopár magyar ugaron. Kritikáról, az egymás hibáinak őszinte feltárásáról ebben az időben szó sem lehetett. A »szent öreg« örült a gárda szaporodásának, a tehetséget nem nagyon kutatta, inkább a finomult ízlést óhajtotta, s ilyen körülmények közt mindenkinek bőven kijutott a dicsérő szó. Olvasóközönség nem volt, az írók szinte csak maguk olvasták egymás műveit. Hogyne vártak volna hát egymástól csupa dicséretet?

Kazinczy megpróbálkozott azért már a részrehajlatlan bírálattal is. De megjegyzései mindig sekélyesek maradtak, a tárgy lényegét alig-alig érintették. Vagy általános dicsérő szólamokban merültek ki, vagy szórszálhasogatásokba tévedve a szavak helyes vagy helytelen voltán nyargalásztak. A megbírált munkáról vagy íróról egységes képet szerkeszteni, értékét így meghatározni, ez a cél ismeretlen volt Kazinczy előtt. Mikor Kisfaludy Sándor Himfyjét megbíráta, a kész kritikát elküldte a dunántúli poétához, s megkérte, hogy tegye meg rá észrevételeit. Csak azután került a kézirat nyomdába, szépen megfésülve, kicsinosítva. Ő mindent elkövetett arra, hogy kritikái méregfogát ártalmatlanná tegye, de még így is magára vonta Himfy haragját. Az írók érzékenysége minden időben jókora, de Magyarországon a XIX. század elején csudálatos mértékű volt. Önzetlen munkálkodásukért csak tömjénezést vártak, igazán itt volt a legfőbb ideje, hogy egy finomabb ízlésű kertész kitépje a sok fölburjánzott gyomot, a hasznos fák fejlődését pedig egészséges irányba terelje.

Élénk tudatában volt ennek Kölcsey. Kritikáival az a kívánatos kertész akart lenni. Alkalmas is volt erre a kényes hivatásra, meg nem is. Nagy tanultsága és gondolkodása hivatottá, beteges ingerlékenysége és egész lelki világának kezdetben egészségtelen fejlődése a személyes kritikára alkalmatlanná tették.

ÁLL. POLGÁRI ISK. TANÍTÓKÉPZŐ INT. KÖNYVTÁRA			
Érkezett: 19	év	hó	n.
Csoportszám			

I.

Kölcsey kora ifjúságától élte fogytáig tanult. Azok közé tartozott, a kiknek a világ csak a betűk révén nyilvánul meg. Magányt kedvelő lelke fájó tépelődéseire a könyvek lapjain keresett vigasztalást. Élete folyása nem mutatja, hogy a keresett orvosságot megtalálta volna. Az értelem túlsúlya elnyomta benne a szív érzelmeit, pedig nevető boldogságot csak az utóbbiak képesek adni. Az ész és szív szakadatlan küzdelme valami sphynxszerű vonást rótt észrevétlenül jellemén, mely elriasztotta tőle a legtöbb embert, kik alaposabban nem ismerték. A magára hagyottság érzete, belső, lelki tusáival egyetemben nagyon szomorú emberré tették. Ez az oka mélységes melancholiájának már debreczeni tanuló korában, mikor még a beteges lelkű Matthisson és az ábrándos Schiller helyet az egészségesebb francia írókat forgatta, sőt a pajzán Csokonait is szerette, ki egész életében megmaradt debreczeni tógás diáknak. Az ilyen ember csak neki való környezetbe kerül, mikor megismerkedik Kazinczy irányával, a széphalmi mesterrel és az érzelgős német költéssel.

Kölcsey ide került, s hamarosan megtagadta kezdő életét: a francziákat és Csokonait. Lelke egész hevével csatlakozott Kazinczyékhoz, s pályája egy részét a Kazinczy jegyében futotta meg.

1808-ban jutott összeköttetésbe Kazinczyval. Ettől kezdve más úton jár, mint a debreczeniek. A Mondolatra készített feleletben jó barátjával, Szemere Pállal együtt ő kelt a megtámadott széphalmi mester személyének és irányának védelmére. Csokonai erőteljes természetességét e táborból nézve durvának, póriásnak találja. 1813-ban átdolgozta két dalát a Kazinczyék modorában, »mint Matthisson Anthológiájában példák adtak.« A rózsabimbóhoz szólva Csokonai ez egyszerű, világos szavai helyett:

Szűz nyakadba Flóra gyenge
Bársonyos palástot ad —

Kölcsey szebbnek gondolja ezt:

S istenítő kézzel Flóra
Fénylő bársonyleplet ad.

Ez az egyszerű példa nagyon jellemző. Csokonai egészséges frisségével szemben áll az új irány beteges bágyadtsága, nem csak az érzésben, hanem a kifejezésben is. Csokonai eleven képeit Kölcsey szavai halványra betegítik. Ez a tünet mintegy előre vetett képe annak, hogy a Kazinczy körében töltött kritikusi éveit alatt Kölcsey mit fog megtámadni és mit fog helyeselni. Támadja majd a közvetlen természetességet és helyesli a színe és illata-

vesztett túlfinomultságot. Az Antimondolatban is ezt éneklí a magyar pegazus:

Etédi, Péczeli, Horváth, Vitéz s Édes
Éneke a magyar fülnek már nem édes.

Kazinczytól már régebben azt tanulta Csokonairól, hogy vannak ugyan »geniális szökellései«, de az istenek »előbb kapták ki közülünk, mint hogy iszonyú vétkeik expiálhatta volna«. (V. ö. még Kazinczy levele Kölcseyhez 1808 aug.)

Csokonai azért a nagyobb közönség körében kedvelt költő volt, ha Kazinczy sokban elítélte is. S mikor Kölcsey bírátaival tanítani kívánt, szinte természetes, hogy Csokonain kezdte. Meg akarta mutatni, hogy még Csokonainak is milyen nagy hibái vannak, milyen messze van még a tökéletes tisztaságu költészettől, melybe salaknak nem szabad keveredni. Szóval: azokat a Kazinczy említette iszonyú vétkeik kutatta, a miket rövid életében nem expiálhatott.

Kölcsey igen különös hangulatban volt, mikoriban bírálatához kezdett. 1815 május 30-án ezt írja Kazinczynak: »Én most recenzióknál egyebet nem adhatok, mert szüntelen ingerlésben vagyok s más dolgozásokra következésképen nem alkalmas. De recenziókat írhatok ingereltetve is. Mert akármit mond Döbrentei, de szükség, hogy éleskék legyünk.« Jogosan kételkedhetünk benne, hogy a Kölcsey ingerelt hangulata szükséges volna a kritikához. Az idézet utolsó szavai épen a Csokonai-kritikára vonatkoznak. Ezt Kölcsey eredetileg a Döbrentei szerkesztette *Erdélyi Múzeumba* szánta. A nagy közönséggel nem akarva egyenesen szembe helyezkedni, a bírálat Döbrenteihez intézett levél alakjában készült el »Álmosd, mart. 3. 1815.« kelettel. De Döbrentei és köre, mivel az *Erdélyi Múzeum* már a Kazinczy Himfy-bírálata miatt 40 előfizetőt vesztett, nem merté ezt kiadni. Túlságosan élesnek találta. Megírta ezt a nézetét Kölcseynek is. Az ő véleményét erre főntebb olvashattuk. Nem engedett, mert — mint Kazinczynak írta — »mi tudjuk, hogy nekünk igazunk van«. Az érintett időből való Kölcseynek egy Kállay Ferenczhez írt levele is. Ez azért érdekes, mert maga jellemzi benne bírálatainak modorát: »Megértitek, hogy én még gonoszabb leszek, mint Beckers, és százszorta kegyetlenebb, mint Schiller, s kevesebbel gondoló, mint Kazinczy, vagy maga Klotz. Igen is, azon az úton vagyok épen, melyen Klotz, s te azt könnyen megmagyarázhatod magadnak, ha gondolóra veszed, hogy én rousseau-i karakterrel bírok, de iskolai neveltetésem volt s a kritikát legelőször is a gonoszlelkű Voltaire-től tanultam, vagy kellett tanulnom.« Ebből a nyilatkozatból egyszerűen azt is láthatjuk, hogy kiknek a példája lebegett a kritikus Kölcsey előtt, mert ő — Pap Endre találó szavai szerint — »mindig valakinek gyámsága alá adta magát«.

A formák hát készen voltak, csak új tartalmat kellett beléjük önteni, a mit Kölcsey még beteges ingerültséggel színezett.

Döbrentei tehát nem merte kiadni a Csokonairól szóló bírálatot. Így került a kézirat a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőjéhez, kik-azután néhány lényegtelen mondat kihagyásával folyóiratuk 1817. évi III. füzetében közölték. De nem ez volt az első kritika, a mely itt Kölcsey tollából megjelent.

Kazinczy hű embere, superintendens Kis János volt az, kinek költeményeit Kölcsey a nyilvánosság előtt először megbírálta a *Tudományos Gyűjtemény* 1817. évi II. füzetében. A versek, miket ma hírből is alig ismer valaki, s legfeljebb az elmúlt idők kíváncsi szeretői ássák ki a könyvtárak porából, az új iskolából kerültek sőt egybegyűjtve maga a mester adta ki őket. Evvel már megmondtuk azt is, hogy micsoda róluk Kölcsey véleménye.

Állhatatosan azt hiszi, hogy Kis az első rendű magyar költők közé tartozik. Munkái méltók arra, hogy ifjainknak mustra és tükör gyanánt szolgálhassanak. Múzsája általában classicusi studiumot mutat, stylusa neki simult és numerosus, indulatai mérsékelték, egy szóval — ő a magyar nemzetnek philosophus poétája. Kölcsey nem kételkedik benne, hogy Kis mindig olvasni fogják, némely darabját pedig még a magyar irodalom sok évek után föltűnendő aranykorában is csodálják. De azért Kisnek is van hibája: néhány alantas kifejezés. Ezeket aztán Kölcsey (nem mindig jogosan) sorban megrójjá. Végül bíráló nem szűnik meg a mértéktelen helyett a mértékes rimes verselést ajánlani, »minekutána Európának míveltebb nyelvein már századok óta rimes verseket is mérték nélkül senki nem ír«.

Nem óhajtunk Kistről Kölcseyvel vitatkozni. Nálunk jobban eldöntötte ezt a kérdést az idő. A derék superintendens nem tartott örök dicsőségre számot, szerénységének és egyszerű emlékének tartozunk vele, hogy ne szóljunk róla bővebben. Ennek ma már semmi értelme sem volna. De nem mulaszthatjuk el, hogy már most rá ne mutassunk Kölcsey kritikáinak egy-két vonására.

Kölcsey Kissel szemben korántsem az a szigorú kritikus, a ki Csokonairól és Berzsenyiről közöl majd bírálatot. Féken tartotta őt a Kazinczy tekintélye és véleménye. Szerkezetben vázlatosan ez is olyan, mint a másik két kritika: elől néhány általános bevezető szólam, aztán a nagy vonásokkal festett dicséret, végül a nagy *de* — a hibás kifejezések. Egészen a Kazinczy eljárása. Pedig, mint kivált Csokonain megmutatja, tudott Kölcsey ennél sokkal különbet is. Hogy Kölcsey ez alkalommal kötve érezte a kezét, abból is látszik, hogy ebben a bírálatban nincsenek azok a kedvelt elmélkedések, fejtegetések, pszichológiai magyarázatok, mik többi e nemű munkáit értékesé teszik. Itt csak Kazinczy szól Kölcsey által. Jellemző Kazinczyékra, hogy még dicsérték érte Kis, hogy ilyen bírálat után nem neheztelt meg, hanem így írt Széphalomra (1817. április 12. Sopronból): »Kölcsey recensiója lehetetlen hogy

Neked vagy akárkinek jobban tetszhetnék, mint nekem. Melly tiszta izlés, mely érett ész, melly józan és szelíd critica!»

Így hát ez a bírálat csak dicséretet szerzett Kölcseynek. Nem ilyen hatást keltett a másik kettő, miket ugyan régebben írt, de később jelentek meg.

A »Csokonai Vitéz Mihály munkáinak kritikai megítéltetések« (*Tudományos Gyűjtemény* 1817. III. 107—118. II.) elején kijelenti Kölcsey, hogy fél véleményével a publicum ellenkező nézetétől, de a tisztább izlésben bízik, s talán még sem lesz oka pirulnia.

Csokonait vizsgálva úgy találja, hogy ő leginkább Bürgerhez hasonlít. Ez a hasonlat ugyan — mint a legtöbb szokott — sántít, de mégis van benne egy kis igazság. De már határozott túlzás Kölcseynek az az állítása, hogy »Csokonai Bürger példánya szerint igyekezett elejétől fogva dolgozni«. Szellemüket szintén hasonlóan találja, bár siet hozzátenni, hogy a német költő a magyarnál sentimentálisabb. Nem veszi észre, hogy míg Bürger a szerelem izzó szenvedélyességét énekli, addig Csokonai inkább az epedő vágyakozás és a lemondó szerelem énekese. Hasonlóképpen téves az az állítás, hogy a debreczeni poétánál az érzés »tónusa tanulva, nem pedig együtt születve van«.

A Lilla — Kölcsey szerint — nem éri föl a Himfyt, Dayka érzés és kultúra tekintetében fölülmulja, az ódában pedig Virág, hozzá képest Jupiter Olympius.

Hogy Csokonait igazán megérthesse, hányt-vetett életét vizsgálja, s úgy látja, hogy Csokonai nem tört új utakat: Földi tanította rá, hogy a köznépe az igazi magyarság, nyelve, alföldi provinciálizmusa az ő hatásának tulajdonítandók. Sentimentalismusa meg német tanulmányai eredménye. Természetes zabolátlansága később cynismusba fulladt.

A bírálatnak ez után következő része Kölcsey éleslátásának legszebb példája. Mutatja, mit tudott volna ő írni Csokonairól, ha olvasmányai és Kazinczy véleménye rá nem nehezednek elméjére. »Azonban meg kell vallani, — írja Kölcsey — hogy épen ezen oldal, mely felől Csokonai oly nagyot buka, neki egyszersmind legtöbb fényt szerez. Sentimentál darabjainak legszebbjei mellett hidegen marad a szív, de midőn makacsul trétál s a népnek tónusában lép elő, lehetetlen azon genialis szökdelést tőle megtagadni, mely a való vocationak bélyegét hordozza. Az *Evoe Bacche*, *A csikóbőrös kulacs*, *A szegény Zsuzsi*, *A farsangi bucsu*, és mindenek felett az a hasonlíthatatlan szépségű Parasztdal: *Ama sűrű nyárfák alatt* stb. valóban poétai lélekkel irattak, s ezek leg több originalitást is bizonyítanak.«

Himfy és Csokonai közt az a különbség, hogy az jobban érez és — teremt, ez pedig jobban versel. Ő »makacsul vidám lélek«. Dorottyája komikus voltát nem vonja kétségbe, de »a ki tudja, mit mond Sulzer és több németek« ... az »fejcsóválással fogja olvasni«. E szavakból is kitetszik, hogy Kölcseynek a Dorottya

ellen nincs nagyobb kifogása, de Sulzer és a többi miatt nem meri egyéni ízlését kifejezésre juttatni.

Végül menti Csokonait. Élete reményt keltett, de kora halála nem engedte ezt megvalósulni. Életmódja, nagy verselési könnyűsége megmagyarázzák hibáit és kiengesztelnek értük. Nem volt ideje többet tanulni, pedig »mindég több van tanulni, mint tanítani való«.

A Csokonai-bírálat mutatja, hogy Kölcseynek a kritikusai pályára nem közönséges tehetsége volt. Nagy a tudása, élesen lát, de olvasmányai elhomályosítják nézését és önálló ítéletének útjába állanak. Az egész kritika nem tökéletes alkotás, de meglátszanak rajta az oroszlánkörmök. Vannak finom megjegyzései, pl.: »A genie sok classisokra oszlik fel. Vagynak nagyok, kik nem találnak utat magok előtt, s önjerejökkel futják a még ismeretlen pályát. Vagynak kisebbek, kik ha nem találnak utat magok előtt, nem is lépnek fel soha. Mindnyájan függenek a körülményektől, a kornak véleményeitől stb., de a nagyobbak a sötétben is tudnak világot terjesztetni s nem ragadtatnak el úgy koroknak durvaságától s rossz ízlésétől is, hogy nagyságok jeleit ne adhatnák, a kisebbek pedig lerogynak a teher alatt s olyakká lesznek, mint a kiktől vezetettek.« Kölcsey maga is szeretett rálépni a nagyok nyomdokaira. Schiller nélkül aligha fogott volna a bírálatokba. De azért tévedés azt hinni, hogy ez a kritika a Schiller Bürgerről írt bírálatának szolgálai másolata. Viszont azok is elfogultak, a kik Kölcseyt szinte függetleníteni szeretnék Schillertől. Ezek különösen arra hivatkoznak, hogy az összehasonlító tárgyalás gondolata tisztán Kölcseyé, továbbá a Csokonai költészetének egyéniségéből való magyarázata is. Ez a két gondolat kétségtelenül igen sikerült, de Kölcseynek nem volt nehéz fölfedezni. Az összehasonlítás szinte önként következik abból a tényből, hogy bírálatához számos eszmét és szempontot Schiller Bürger-kritikájából kölcsönzött. Így a két népies ízű lyrikus egybevetése érdekesnek látszhatott. De talán Buffont is olvasta Kölcsey, s nem feledte el a nagy természetbuvár ama szép szavait: »Nous ne pouvons acquérir de connaissances que par la voie de la comparaison.« Ne feledjük még azt sem, hogy Kölcsey az összehasonlítást nem fejt ki teljesen, ez is azt mutatja, hogy ezt a gondolatot nem tartotta nagyon fontosnak, hanem csak külső okok kényszeríthették rá. Ezen az úton szabadabban használta Schiller eszméit.

A mi pedig az egyéniségből való magyarázatot illeti, azt ugyan már Schillernél megtalálhatta: »Alles, was der Dichter uns geben kann, ist seine Individualität.«

Kölcsey, mint Schiller Bürgernél, elismerte Csokonai ihlettségét, de több ízlést vár tőle, szerette volna, ha többet áldoz a gráciáknak. Ez egész kritikájának veleje, ez pedig Schiller-örökség. Ő mondja: »Begeisterung allein ist nicht genug; man fordert die Begeisterung eines gebildetes Geistes«, továbbá: »Diese Fülle

poetischer Malerei, diese glühende, energische Herzenssprache, dieser bald praechtig wogende, bald lieblich flötende Poesiestrom, der seine Produkte so hervorragend unterscheidet, ist es werth, sich mit immer gleicher aesthetischer und sittlicher Grazie, . . . mit Gedankengehalt, mit hoher und stiller Grösse zu gatten und so die höchste Krone der Classizität zu erringen.«

A Schillertől tanult elvek mellett Kölcsey munkája a részletekben olyan önállóságot mutat, hogy lépten-nyomon éreznünk kell, itt nem másolóval, hanem egy még ki nem forrott éles elméjű gondolkodóval állunk szemben, a kinek Schiller és Kazinczy az, a mi Arany Jánosnak az »eposzi hitel«.

Schilleren kívül még Kazinczy ítéletét sínyli a bíráló. E szempontból érdemes Kölcsey kritikájának egy-két állítását a Kazinczy leveleiben foglaltakkal egybevetnünk.

Kölcsey szerint Csokonai a magyar költők közül Daykával hasonlítható össze, de »nincs benne annyi tűz«, . . . »s azt a pszichológiai festést, azt a csínt és teljességet, mely Daykának sajátja, ő nála hiában keresnéd«. Kazinczy éppen Kölcseynek írja 1808. augusztusában, miképen írt ő német nyelven: »dem liebenswürdigen Dayka gleich Cs. in seinen besten Arbeiten unter allen unsern Dichtern am meisten, nur waren seine Gefühle nicht so glühend wie Dayka's, und seine Sprache nicht so edel, oft wohl uncorrect und sogar niedrig. Was Dayka von seinem Gegenstande berauscht sang, das sang Cs. nüchtern!« Más helyen azt mondja Kölcsey, hogy a tanult, finom ízlésű olvasó a »*Crimen raptust* fejcsóválással fogja olvasni«. Kazinczynál pedig (Kölcseyhez 1812. márcz. 7.) ezt találjuk: »A Csokonay Crimen Raptusa igen is hogy hango-sabb röhögést indíthat. De én ollyat nem írnék, ha ömlene is versem.«

Ilyen formán nem tévedt valami nagyon Szemere Pál, mikor azt írta (1817. április 30.) Kazinczynak a Csokonai és Kis kritikáiról: »Ezen recenziók gondolatról-gondolatra az Uram Bátyáméi, de Kölcseytől kevesebb kíméléssel.«

Csakugyan a modor, a hang volt itt Kölcseynek leginkább sajátja. Kazinczy örömmel ismerhetett bennük önmagára (v. ö. levele Szentgyörgyihez 1817. ápr. 19.), írójuk pedig csakhamar tapasztalhatta, hogy »a recenziók ritkán hoznak örömet«.

Kölcsey nem merte Csokonait igazán méltányolni, bár soraiból kiérzik, hogy természetessége, közvetlensége és képzeletének friss ereje hatott rája, s mikor hibáztatta, régi szerelme ellen küzdött az új miatt. A pszichológiai rajz segítségével, számba véve Csokonai közönségét is, elnézőbb lehetett volna a költő pajkossága, néhol talán durvasága iránt. Mint később Berzsenyiben, úgy most sem tudta észrevenni a bölcséleti mélységet, mely a fiatalon elhalt poéta némely költeményeit igazán széppé teszi. A nevető diák mellett nem veszi észre a komolyan gondolkodó férfi nemes alakját, ki oly megkapó szavakban tudja megtestesíteni a lét és a nemlét mély kérdéseit. Annak a Kazinczynak útjait járva, a kinek elve volt:

»Valamik leszünk, mind az imitatio által leszünk« (1817. okt. 8.), kelleténél jobban vadászott az utánzás jeleire. Csokonai, igaz, sokat tanult, utánzott is, de »Bürger nadrágvarró«-jánál sokkal több volt. Az utánzott tárgyba is egyéniségét vitte bele, a kölcsön vérré változott benne. Hogy a nép nyelve felé hajlott, az nem róható hibájául. A nép nyelve az irodalomnak örökké kimeríthetetlen kincses bányája, honnan egy nemzet legjobb írói meríteni szoktak. Csokonai jobb úton haladt, mint a magas Felhőkakukvárbán nektárt szűrőcsőlő, szavakat gyártó Kazinczyék. Dante olyan szomorú állapotban találta az olasz nyelvet, hogy sokáig azon gondolkozott, ne írja-e a Divina Comoediát latinul? De hamarosan fölismerte a nép nyelvében rejlő nagy értéket és erőt, mire a szegényes olasz nyelvből a világ egyik legszebb remekét formálta. Montaigne szintén az utczáról, a köznapi életből tanulta színes, hajlékony nyelvét.

Kölcseyből a pártember beszélt. Mennyivel helyesebben, józannabban ítélte meg Csokonait a nagy műveltségű, irodalmi pártokon kívül álló gróf Dessewffy József: »őtet a' természet bélyegző fel költőnek, akármely országban lenne született, megkülönböztette volna magát eredeti költő elméjével és nagy szabású 's mégis hajlatós Fantáziájával.« (Kazinczyhoz 1818. január 15.)

A Csokonai verseinek kritikai megítéltetése sok ellenszenvet ébresztett a fiatal Kölcsey iránt, s ezt még fokozta a Berzsenyi költeményeiről írt bírálat, mely a *Tudományos Gyűjtemény* 1817. évi hetedik kötetében látott napvilágot.

Szokása szerint egy általános bevezetéssel kezdi, melyben azt mondja, hogy az igazi költő mindig idealizál, mindent bizonyos varázslat által megszébbít. Nekünk kevés ilyen igazi költőnk van. De az egész magyar költészet sem régi, mert az elmúlt időkből Zrinyin kívül csak Balassa egy költeménye (*Vitézek mi lehet...*) érdemel említést. A jelenben pedig Dayka, Kisfaludy Sándor és Berzsenyi a jelek. Látni való, hogy Kölcsey a régi magyar költészet illetén megítélésében túlságos szigorral jár el és igen magas mértéket alkalmaz.

A bírálat ez után szinte magától két részre szakad. Az elsőben néhány nagy vonással jellemzi Berzsenyi költészetét, a másodikban pedig, mely amahhoz képest túlságosan terjedelmes, a költő hibáit sorolja föl.

Találóan mondja, hogy Berzsenyi maga jellemzi költői tehetségét ezekben a sorokban:

Emmi! nékem sem fedi szivemet|jég.
Láng az|éneklő, heve forr|dalában;
Ömledő bőség, magasabb csapongás
Önti ki lelkét.

Kevésbé igaz az az állítása, hogy ő sohasem a tárgyból, hanem önmagából merít lelkesedést. A költő lelke érzékeny ideg, mely a külső tárgy minden mozdulatára rezegni kezd és éppen a külső

és belső világ egybefonódásának művészi szép kifejezése az igazán értékes költészet. *A magyarokhoz, A felkelt nemességhez, A temető* halhatatlan énekese nem csak magából, hanem a tárgyból is merítette lelkesedését. Ugyancsak a *Temető* és a *Fohászkodás* költőjéről nem mondható el, hogy nem reflektál, hanem csupa érzés, csupa tűz és phantasia. Szinte csodálatos, hogy az a Kölcsey, a ki oly szívesen olvasgatott philosophiai könyveket, nem tudta méltányolni Berzsenyi költészetének néhány mélységes gondolatát, továbbá erkölcsi nemességét és őszinte hazaszeretetét. Berzsenyit, mondja a kritikus, Iyrai izzó heve különbözteti meg a nyugodt Virágtól és a hévvel epedő Daykától. Szerencsétlenül jellemzi még a Himfyt, melynek mesterkéltségében »szilaj, csapongó, elborító láng«-ot érez, mihez még az exaltált Berzsenyi is »szelíd«.

Berzsenyiben Mathisson és Horatius hatását a kelleténél többre becsüli, de ezt az utánzásvadászatot már egészen megszoktuk a Kazinczy táborában. Ez a hibás elv mondatja Kölcseyvel Csokonait Bürger nadrágvarrójának, s máskor is szinte kételkedni látszik az eredetiség lehetőségében, vagy a kicsiny hatást, melyből a költő indító lökést nyert, már az öntudatos utánzás színében tünteti föl. Elegendő példája ennek az eljárásának e kritikája bevezetésében a Zrinyiről mondott szavak: »Zrinyi... is az itáliai poésis tűzénél gyújtja meg lámpását, mert a Sirénának minden fordulataiban sőt szinte minden soraiban, nem leljük-e a *Megszabadult Jeruzsálemnek* nyomait?« Az újabb kutatás — noha Zrinyiben nem tagadja a vergiliusi természetet, mely minden sorát higgadt öntudattal írta — sokkal kevésbé merne a *Szigeti veszedelemről* ilyen kategorikusan nyilatkozni.

A második részben megrója — igaz, hogy nem jogtalanul — Berzsenyi gyakori üres dagályát, értelmetlenségeit, mint: dithyrambok lángköre, a ragyogó dagályt tarka pórázon nyögni, hamvedrek mohait biborral festeni, gőztorlatok alpesi, stb. Közben félre is érti Berzsenyit, s főnévnek veszi a vár szót a hibáztatott »gigászi örök vár chaosa romjain«, holott a költő ezt ige számban használja. Elítéli a helyenként becsúszott provincialismusokat (méhe, pirholagos, csatináz, döngécsel), mik közül némelyiket napjainkban már elismert az irodalmi nyelv. Kölcsey kifogásai azonban oly korban, mikor éppen az egységes magyar irodalmi nyelv megalakulása volt az elmék legtöbb gondjának tárgya, semmikép sem mondhatók jogosaknak. Berzsenyi tájszavai, mint Csokonaié is, jobbak a Kazinczyék szerkesztette sok új szónál, miknek sem a népben, sem a magyar nyelv természetében nem volt gyökerük. Azokat legalább egy egész vidék ismerte és használta, ezeket mesterségesen gyártották. A Berzsenyi állítólagos hibája e téren erény, mibe legnagyobb nyelv művészeink: Pázmány, Petőfi, Arany nem állottak öntudatosan beleesni. De igen ügyes Kölcsey megjegyzése, mikor hibáztatja, hogy Berzsenyi egy regét ódái metrumban írt. »A poétának — mondja találóan — nem arra kell törekednie,

hogy különböző tárgyakat egyforma mód alá rekkessen, sőt inkább, hogy minden tárgynak saját hangot adhasson, s így stylusának, gondolatainak, érzelmeinek többoldalúságot szerezzen. « Ürességeinek okát is jó helyen keresi Berzsenyi gondolatai és érzelmei szűk körében, s ízlése fogyatékosságában, de elhallgatja, hogy a megbírált költő ebben a szűk körben igazán kiváló. Az akkori magyar nemesség könnyen lángra lobbanó és hamar kialvó lelkesedésében is kereshette volna Berzsenyi dagályának és itt-ott szereplő ürességének némi magyarázatát. A kemenesaljai ódaköltő típusa ennek az insurrectiós nemességnek.

Verseléséről elismeri, hogy a görög metrumokban a legszebb hangzásúak költeményei mindazok között, miket magyar költő énekelt, sőt rimes versei közt is vannak megkapóak. De mértéktelen rimes verseit, kivált pedig a rímeket gúnyosan hibáztatja és ezzel a zavaró akkorddal ér véget a bírálat.

Ha most már a bírálatot egészben vesszük szemügyre, az a benyomásunk, hogy Kölcsey egyoldalúan járt el Berzsenyivel szemben, mert inkább hibáinak konkrét kiemelésére fektette a fősúlyt, míg jó oldalait túlságosan bizonytalan árnyékba burkoltan tárgyalja. De mesteri kézzel mutat rá Berzsenyi némely jellemző sajátságára, milyenek: a belső lelkesedés és a külső, kifejezésbeli dagályosság. Azonban míg Csokonainál nem restellte a fáradtságot, hogy a költő hibáinak és erényeinek pszichológiai magyarázatát próbálja adni, addig itt ezt a dicséretes és, szinte azt merjük mondani: egyedül helyes módszert teljesen figyelmen kívül hagyta. Talán kényesnek érezte a tárgyalásnak ezt a módját élő íróval szemben, vagy más tekintetek akadályozták meg kritikájának illetően megírásában. Pedig lyrikusról lévén szó, bátran alkalmazhatta volna. A lyrai költő, mikor lelke világát verseiben a közönség elé viszi, nem tilthatja meg, hogy a megérteni kívánó olvasó ne fessegesse ennek a világnak problémáit. Kölcsey idejében az írók rendkívüli érzékenysége ugyan jó részben útjába vágott még az efféle fölfogásnak, de ha ő csakugyan az az éleskés, rettenthetetlen kritikus, a kinek szerette magát mutatni, akkor módszere alkalmazásában nem lett volna szabad semmi tekintetnek megakadályozni. De Kölcsey bírálata a hány, annyi különféle módszer szerint készült mostanáig. Mind más cél szolgálatában állott a közös tanítási szándék mellett. Kis megbíráásával Kazinczynak akart hódolni, Csokonai verseiről szólva pszichológiai festést kívánt nyújtani az utókornak a kora sírba hanyatlott poétáról, ki oly szép reményeket ébresztett, Berzsenyiről pedig azért írt, hogy a nagy költő különöségeire, mondhatnám: különbségeire irányítsa a közönség és a költő figyelmét. Mint régebben a Csokonai-imádókat, most azokat akarta észretéríteni, kik Berzsenyit kritika nélkül csodálták.

Hogy Kölcsey Berzsenyit nagy költőnek tartja, az kritikájából is meglátszik, de meg Kazinczytól is ezt hallotta, hiszen a széphalmi mester 1809. január 19-én azt írja Kis Jánosnak: »Ezen

levellemmel indul egy más levelém Debreczenbe Kölcsey Ferencz-hez, kit Berzsényink által gyúlasztani akarok.« Kölcsey még 1811. decz. 6-án Kazinczynak írt levelében is elismeri, hogy a Berzsényivel való találkozás férfiasabbá tette, levonta róla a »gyermekdedbús alakot« és derültebbé lett általa, noha első találkozásuk óta Kölcsey bizonyos ellenszenvet érzett Berzsényi iránt.

Ezt a találkozást, Berzsényinek 1810. márczius végén történt pesti látogatását, érdekesen írja meg Kazinczynak 1810. április 27-én Szemere Pál. Az egyszerű, természetes modorú dunántúli költő vadócznak látszott a finom »manierú« Szemere, Kölcsey és Vitkovics szemében. Kissé elhízott teste sem illett a magas költészetben megvékonyodott pesti írók közé. Szerette a bort s Bihari muzsikáját, a mit Kölcseyék ki nem állhattak. Kinevette a férfiak közt váltott lelkes baráti csókokat, miket pedig a Kazinczy lelkes istenfiai szinte az irodalmi czéh formáságai közé számítottak. Berzsényi tanultságban sem érte el a pestieket. Izlését józan gondolkodása, nem a német vagy franczia divatos aesthetikusok szabályozták. Beszédén és kiejtésén nagyon megérzett vidékének tájszólása. Mindezek a tulajdonságok egy cseppet sem voltak alkalmasak a pesti írók meghódítására. Kölcsey összevitatkozott vele Kazinczy nyelvtani elvein, Kotzebuen és »nevetett orra alatt, midőn Berzsényi Hármöniát, Melanchöliát ejtett kimondásában«. Berzsényiről az volt az írók általános véleménye, a mit Vitkovics 1813. június 29-én így ír Kazinczynak Berzsényi második pesti útjáról (1813. május 21.) szólva: »Az ő szép munkái és külsője között Ég, föld a különbség.«

Kölcsey egyelőre még önmagának sem merte megvallani, hogy Berzsényi nagyságába vetett hitét ez a találkozás jó részben lerontotta. 1810. május 6-án Kazinczyhoz fordul, hogy ingadozó lelke egyensúlyát ismét visszanyerje. Megkérdi a mestertől kereken és váratlanul, mert a levél tárgya egészen más: »Berzsényiről mi légyen Édes* Uram Bátyámnak ítélete Szemerének hű leírása után ki instáljuk, mert az a Nagy ember nekünk fejünkbe nem fér.«

A kérdésre csakhamar megjött a várt vélemény (1810. május 12.): »Én ötet csak verseiből s a mi Szemerénk tudósításából ismerem. Versei igen szerencsés poétát, levelei igen nemes lelkű, nagy talentomú s tűzű embert, hazafit s barátot mutatnak. Mit kell itélnem a Szemere leveléből, azt ti nálam nélkül is tudjátok, kedves barátim. Régen gyanítottam s most látom mind a Szemere leveléből mind a hozzám írt tulajdon leveléből, hogy ő egy kis Sonderling, egy kis Rousseau, s az Genietől nekem nem váratlan dolog. Nem kedves érzést tett benne, hogy némelly darabját *kirekeszteni valónak* mondtam s némelly sorait, szavait gáncsoltam.«

Ezt a véleményt Kölcsey a magáévá tette. Elismeri Berzsényi genialitását, de megrója különbségeit, s hibáztatja ifjúkori költeményeinek fölvételéért, noha ezek a lélektani kritikusknak a fejlődés

szempontjából megbecsülhetetlenek lettek volna. Berzsenyi verseit már a Helmezy által rendezett első kiadás megjelenésekor akarta bírálni, de lemondott szándékáról. Három év múlva a második kiadásoknál könnyebben újra kezdhette. Az első kiadás elolvasása után írja Kazinczynak 1813. szeptember 15-én: »Berzsenyi kijött, de mint jött ki! bosszúsággal vagyok eltelve mind Berzsenyi, mind Helmezy eránt. Temérdek rossz dalt eresztett ki az első s ezen utolsó nem illő szabadságokat vett magának. Legyen ő, mint akar: de ha Berzsenyi az, a minék a versgyűjtemény mutatja, úgy sajnállanom kell, hogy poétáink nem egyszersmind Kunstrichterek is. Oh, az isteni Matthisson! Ennek stílusával együtt lelkét is be kellett volna szívni Berzsenyinek. Csudálva látom, a mit máskor nem láték, hogy Berzsenyiben a stílus praeponderal: hányszor van olyan, mint ez is: a »dythirambok láng körében« lélek és értelem nélkül. Én Daykával maradok, ki mint kezünkben van, mind eddig egyetlenegy literaturánkban, és sokaknak másoknak is azt kiabálnám, a mit már ma egyszer leírtam: Non satis est pulchra esse poemata, dulcia sunt.«

Kölcsey a Berzsenyiről szóló bírálatot többször átdolgozta. Megjelenését utóbb el is tiltotta, mint maga beszéli a Körner Zrínyijéről írt munkájában, de Vitkovics a tilalmat nem vette figyelembe. A kézirat nem csak nyomdába került, de még meg is csonkították. Ez a Kölcsey említette hézag valószínűleg a kritika bevezetése és a tárgyalás között van.

Berzsenyi szerette a méltányos és igazságos kritikát, de 1817-ben már lelkét kikezdte a kór, rendkívül érzékeny, betegesen ingerült volt. Mikor elolvasta a bírálatot, éktelen haragra lobbant. Különösen gúnyos hangja bántotta, s elfogultságában egyenesen személye ellen intézett igaztalan támadásnak tekintette. Pedig Kölcsey bántani nem akart,¹ de ebben az időben ő is nélkülözte lelke egyensúlyát. Személyes emlékei se ajánlották neki Berzsenyit s így történhetett, hogy tollát alaposabb gondolkodás nélkül megnyomta. Ő, mint a Kazinczy által képviselt német-görög classicismus híve, különben sem helyeselhetne volna mindenben Berzsenyi költészetét, melyben több a latin zamat mint az új irány, szerette, de a zavaró momentumokat leszámítva, mindenesetre enyhébben szólt volna még a hibákról is. Berzsenyi erős támadása aztán csak nyakasabbá tette, legalább egyelőre s a kimondott szóért állta a sarat.

A közfelzúdulásban érdekes megfigyelni Kazinczy viselkedését. Mind a két fél barátságát meg akarja tartani, s okos hajósként evez az árban. Berzsenyi egy dühös levélben kér a bírálat ellen tanácsot Kazinczytól. Ebben kijöni mérgét Kölcsey ellen, a ki őt cum gentibus megtámadta. »Én ennek a pimasznak kamuti szeméből már akkor semmi jót nem néztem, mikor nékem a Pesti kávéházba egy öl nyekegő verset hozott. A rossz ember, minthogy

¹ 1831. okt. 21. Döbrenteihez.

építeni nem tud, rontani akar.«¹ Kazinczy azt ajánlja neki, hogy védelme inkább ügyére, mint személyére szorítkozzék, egyben hangsúlyozza, hogy Kölcsey — úgy tetszik — többet olvasta a német aesthetikusokat, mint szükség volt. »Neki semmi sem jó, még az sem jó, a mit eddig csudált, s azt hiszi, hogy éppen nem haladunk, hogy literaturánk éppen nincs s nem is lesz.« Később is kifejezi, hogy Kölcseyvel nem mindenben ért egyet, sőt elítéli,² pedig ezeknek a kritikáknak ő volt a megindítójuk. Állításaik közt több olyan akad, melyek szintén a Kazinczy szellemére vallanak. Olvassuk csak el Kazinczy 1817. május 6-án Kishez írt levelét. Megtudjuk ebből, mit törültek a Tud. Gyűjtemény szerkesztői Kölcsey bírálatából, s világosan láthatjuk, mennyire fedte egymást a mester és tanítvány véleménye. Az említett levél egy része így hangzik: »Trattnernek ma vett leveléből értem, hogy Horvát István azt kívánta Kölcseytől, hogy a Berzsenyi Verseinek Recenziójokból huzzanta ki két §-t, mellyekben az állott, hogy a Magyar eddig nem birta a *Dalok Lelkét* (den Geist der Lieder), mellyben a Ráczok megett áll. Ez az én tisztelt barátom Horvát hongrais enragé, még a nem valót is reánk szeretné raggatni, mihelytt általa *fénylünk*. Én azt hiszem magam felől, hogy én is a dühösségig magyar vagyok, de nem vagyok az a hazugságig. Poetai Berkemben áll egy ének *Azzan Agárról*. Azt Morlach nyelvből fordítá Göthe s Vitkovics könyv nélkül perorálgatja. Kivéven az egy Zrinyit, nézzük meg a XVIII. század közepéig van-e Magyarban *öszveséggel* (vagy Helmecczisen *öszveleg*) annyi poetai becs mint ebben az egy dalban. Bizony nincs. Gyöngyösi szerencsés verselő volt, néhol szépen festett is, de csak so so, a mint Wieland mondja. Compositiója egy latnyi sincs. Pedig Zrinyin kívül a megmondott időig nincs valamire való Poetánk. Szabó Dávidnak vannak érdemei, de ő nem Poeta. Rájnis?« Kölcsey bírálatának bevezető részében nagyon hasonló nézetek foglaltatnak.

Általában Kölcseyről nem szabad azt mondanunk, hogy ő Kazinczy szolgálai utánzója lett volna kritikai elveiben. De tagadhatatlanul az ő hatása alatt dolgozott e nemben, tőle kölcsönzött számos nézetet, de széleskörű olvasottsága és komoly gondolkodása segítségével a kölcsönt megnövelte, kiszélesítette. Modorában nélkülözötte a széphalmi mester aggódó figyelmességét, igazából nem engedett. Ellenségeit inkább állításai formájával, mint tartalmával szerezte.

Daykáról akart még Kölcsey hasonló modorú bírálatot írni, de ez sohasem készült el. A merész ifjú szavának romboló hatásától, mit Berzsenyin különösen észlelhetett, visszadöbrent. A Dayka-kritikából csak egy kicsiny töredéket ismerünk Szemere Pálnak

¹ 1817. szept. 8.

² Lev. XV. 365. 414. sk. 1.

Kazinczyhoz írt leveléből. (Olv. 1817. júl. 2. és 3.) Himfyt és Daykát akarta benne összehasonlítani.

A bírálati nyomán kelt keserőségek sokára csillapodtak le mind Kölcsey, mind az írók lelkében.¹ A kritikus »elroncsolt szívvel és eltépett gondolatokkal« visszavonult a porondról jó időre, »mert a magyar literatura emberei nem érdemlik«, hogy egy sort is írjon miattuk. Belátta, hogy a magyar írók még gyűlölik az erős hangú és meggyőződésű kritikát. Könyvei közé temetkezett és folytonosan tanult. Sokszor hetekig nem mozdult ki szobájából. Áttanulta Herder nemes gondolatait, Lessing bátor dramaturgiáját és a korabeli valamire való összes aesthetikusokat. Herder philosophiája megtermékenyítette gondoskodását és szélesebb látókört nyitott meg előtte. Magasra emelkedett Kazinczy kicsinyességei fölé, s összefoglaló, organikus egységben kezdte látni a nemzetek életét és az irodalmukban, népköltésükben megnyilatkozó szellemet. Kora nemzeti mozgalmak s az öntudatra ébredt magyarság, miben neki is jó része van, csak még jobban megbecsülte vele a nemzeti sajtóságok értékét. Lessing pedig, karöltve a szárnyát bontogató magyar színészettel, a játékszíni költészet fontosságára teszi figyelmessé.

Közben történik valami, a mi a széphalmi Mestertől elidegeníti nemcsak elvekben, hanem személyileg is. Nézeteik már régebben nem fedik egymást. A mélyen gondolkodó Kölcsey, ki később is a »pragmatikus kritikát« hirdeti, nem igen helyeselhetette önállósága növekedtével a logikátlan, hamar és szinte ok nélkül lelkesedő rajongót minden dolgában. Kölcsey elméje érettebb volt és látta a jövőt: a nemzeti és eredeti diadalát, az utánzó irodalom napjának lehanyaglását. Véleményét erősítette az ú. n. *iliási pör* (1823—1826).

Kazinczy kiadta Vályi Nagy Ferencz Ilias-fordítását. Ebben Kölcsey az első éneket kevés változtatással a maga munkájának találta és egy Szemeréhez írott levélben visszaköveteli jogos tulajdonát. Kazinczy aztán megmagyarázta a dolgot: ő leírta magának Kölcsey nála kéziratban megfordult fordítását, a mit később Vályi Nagynak megmutatott, sőt buzdította, hogy készülő művében használja föl. Innen származik a nagy egyezőség.

Kazinczy eljárása mai mértékkel mérve nem menthető, de az a kor, mikor ez megtörtént, nem ítéltető meg a mi fogalmaink szerint. Más viszonyok voltak azok és más volt az emberek eszejárása. A fő az irodalom ügye volt, mellette az egyéni érdekeknek teljesen háttérbe kellett szorulni. Nem azt nézte Kazinczy, hogy kicsoda fordította le az Iliast magyarra, hanem annak örült, hogy van immár egy ilyen alkotásunk is. A fordító neve a címlapon

¹ Mind e felzúdulásokról részletesen szól Szegedy Rezső az *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1897. (XXI.) évfolyamában (»Kölcsey aesthetikai dolgozatai.«) Szorgalmas munkáját e dolgozat kiegészítéséül méltán ajánlhatjuk az elolvasásra.

szinte elenyésző csekélységnek látszott előtte. Az irodalom egy szükséges művel gazdagodott, más alig érdekelte. Nem annyira a minőségre, mint inkább a mennyiségre volt gondja.

A pör annyiban képez nevezetes eseményt Kölcsey kritikai pályáján, hogy végső lökést adott a Kazinczy irányával való teljes szakításra és kényelmes határjelző Kölcsey kritikusi fejlődésének két korszakában.

A pörben Kölcsey méltóságos magatartást tanusított, de bizonyos rezignációval emlékszik Kazinczyra, kiről mint »ifjuságom barátjáról« beszél, s »emlékezteti őt azon baráti helyhezetre, melyben akkor egymással állottak«. Fáj neki, hogy pörbe keveredett azzal, »kinek ügyéért sokat szenvedett«.

II.

Minél messzebb távolodott érzelmeiben is Kazinczytól, annál inkább közeledett Szemeréhez, régi jó barátjához. Mikor ez megindította az *Elet és Literaturát*, Kölcseyt is rávette, hogy rég eldobott kritikai tollát újra fölvegye. Azonban az érzékeny lélek régi sebei nem hegedtek be egészen s egy-két jelentéktelen eset leszámítva a konkrét kritikától, mely személyekre és egyes művekre vonatkozik, tartózkodott. Inkább az abstract kritika, az aesthetikai elmélkedés határai közt mozgott. Még Körner Zrinyijének bírálatát is ide kell számítanunk, mert itt nem magyar íróról, hanem egy halott németről van szó, s a kritika annyira kiszélesedik, hogy a tragédia elméletévé lesz. Keserű tapasztalatai voltak az »autoringerlés« veszedelméről, azért ilyen közvetett úton igyekezett íróinkat tanítani s fejlődő irodalmunknak hasznos szolgálatokat tenni.

Az *Elet és Literatura* 1826-ban Kölcsey »Nemzeti Hagymányok« című dolgozatával nyílt meg (I. 15—59. l.). A rövid értekezés tele van eszmékkel, s ha bőven akarnók ismertetni, szinte az egészset le kellene újra nyomatnunk. E helyen nem is terjeszkedünk ki minden állítására, csak azokat a részeket említjük meg, a melyek az irodalomtörténeti kritika szempontjából fontosak.¹

Elfogadja és magáévá teszi Herdernek azt a gondolatát, hogy a nemzetek élete hasonló az egyénékéhez, csak — természetesen — arányaiban különböző. Ezután igyekszik jellemezni a nemzet ifjuságát és férfikorát. Abban a *regényes* színezet uralkodik, melyben többnyire az érzelem jut szóhoz, ebben az értelem kormányozta akarat ül diadalt. A költészet, a mi a nemzet egyik legfőbb szellemi megnyilvánulása, szintén megérzi ezeket a korokat. Kifejti ezután, hogy nagy irodalom csak a nemzeti hagyományok alapján és ezek tiszteletben tartásával lehetséges. Világos bizony-

¹ A *Nemzeti Hagymányok* részletes elemzését és méltatását Pap Károly végezte el székfoglaló értekezésében. (Debreczeni akadémiai értesítő, 1907/8.)

sága ez a tény annak, hogy Kölcsey messze a jövőbe látott és kortársainál jóval nagyobb tehetséggel ítélte meg az irodalmi mozgalmaktermészetét. »A hagyományokat — szerinte — a nemzet gyermek- és ifjú kora alkotják s a nagy nemzeti költő olyankor szokott születni, mikor a nemzet a férfikorba lép, de az értelem fényénél sem hanyagolja el ifjúsága regébe vesző napjainak emlékét.« Az ilyenkor született költő, szintúgy lángkebellet mint az előbbi kor gyermeke, de kitisztultabb fejjel és gazdagabb ismeretekkel, midőn az őtet körülvevő léttől elvonul, természetesen egy jobbat, szebbet, belsőjével rokonabbat keresni kényszerítették. Boldog ő, ha ezen jobbat, szebbet s rokonabbat saját hazájának régiségeiben felleli. A költő, ki nem lel magának a régiségben kielégítő világot, nyugtalanul csapong cél és határ nélkül magából kifelé; s vagy eltompulás a végtelenségben, vagy megromlott képzelődés a formátlan-ságban, vagy vészes érzékenység az epedés által leszen csapongásának következtése.«

Nemzeti hagyomány és nemzeti költészet szoros összefüggésben vannak. S itt Kölcsey elmélete szavakba foglalja azt, a mit a nemzeti romantikus eposzírók megvalósítottak: »a nemzeti poésis a nemzeti történet körében kezdi pályáját, s a lyrának később feltámadó s individuális érzelmeket tárgyazó zengése is csak ott lehet hazáivá, hol az a nemzeti történet régibb Muzsájától kölcsönöz saját-ságot, s személyes érzeményeit a nemzeti hagyomány és nemzeti megnesemesített életkör nimbusán keresztül sugározta.«

A dolgozat további fonalán a görög és római költészetről szóló rész sok érdekes nézetet tartalmaz, még sem kötheti le teljes mértékben figyelmünket. Úgy találja, hogy a görög irodalmat a nemzeti hagyományok tették kiválóvá, míg Róma írói legnagyobb részben idegenek maradtak saját hazájukban, s műveik a görögöktől elszedett hadizsákmány benyomását keltik. A görög nemzeti jellemmel éles ellentétben van a római kozmopolitizmus.

Az új Európa költője sokban hasonlít a rómaihoz. Van benne elég világpolgáriasság, vidámsága sem oly derült, mint a görögöké, hanem annyi komolysággal vegyül, hogy a humor saját-ságos lelkiállapota keletkezik benne. Vallása és műveltsége sokkal inkább egyetemes jellegűek, hogysen a nemzeti érzés szűkebb keretébe szorítanak. Nem érintkezhet oly közvetlenül népével, mint a görög költő, nem is ír az egész népnek, csak kisebb csoportoknak.

Látszik, hogy Kölcsey szeme előtt a görög népköltő lebegett ideálként, kinek szavát a nemzet kicsinyje és nagyja egyformán érti és élvezi. A korabeli költészet ugyan messze járt ettől az eszménytől, mely egyszer mégis megvalósult Arany és Petőfi költészetében. Kölcsey az ő eszmei előfutárjuknak tekinthető.

Áttérve most már magunkra, fájdalommal látja, hogy a mi nemzetünk hőskorának emlékeit talán a rajtunk dúló viharok, talán az unokák vétkes elhülése a feledékenység hamvával takarták be.

Hiszi, hogy a mi ifjuságunk sem szűkölködött regényesség nélkül. De Mátyás korában, mikor legalkalmasabb lett volna az idő igazi nemzeti költészet keletkezésére, a király idegenkedvése és szigorúsága miatt az óhajtott gyümölcs elmaradt, a mit a későbbi napok viszáljai és török hordái még jobban késleltettek. Szenvedésünk emléke a »szegény bujdosó magyar« elnevezés, tetteink visszhangja a »dicső nemzet« cím. Szenvedés és hősi tettek formálták a magyar lelket sentimentalissá. Találónan jegyzi meg Kölcsey, hogy a mi sentimentalismusunk más, mint a többi népeké: ezeket érzelgőssé teszi a szerelem, minket a haza és a nemzet sorsa. Ezért vigad sírva a magyar. Ha ilyen okok miatt nagy nemzeti költeményünk nem alakult is ki, van azért valamink, a mi kárpótól. És ugyan mik ezek? A népdalok. A felelet Csokonai kritikusatól kissé váratlan, de rögtön megértjük, ha Herdernek a népdalokról szóló gondolatai és a német romantika esztetikája jutnak eszünkbe. Kölcsey sem zárkozhatott el ezektől az eszméktől, mik friss fuvallatként hatottak az egész Európa nemzeti irodalmaira. A nép iránt, s szellemi kincsei iránt először az esztetikusok és a költők érdeklődtek, csak azután, talán éppen ebből kifolyólag, a politikusok. A jobbágyság felszabadulása a népköltészet megbecsülésével kezdődik.

A népdalokat két csoportra osztja: vagy történeteket vagy személyes érzelmeket énekelnek. Mondhatnók: vannak epikai és lyrai népdalok. Régibb epikai dalainkat többre becstüli az újaknál, mert azok a haza sorsával foglalkoznak, míg ezek »a felfüggesztett rabló s a szerencsétlenül járt lánykának« emlékezetét tartják fenn. A lyrai dalokat szépen jellemzi: »A másodrendbeli dalok közt több poétai szikra csillámlik. Némelyekben, ha bár soronként is, való érzés, bizonyos gondatlan könnyű szállongás, s tárgyról tárgyra genialis szökdelés lep meg bennünket.« De annál elhibázottabb a további állítás: »legközönségesebb karakterök nem egyéb mint üres, izetlen rimjáték, mely miatt a legidegenebb ideák egymással öszvefűzetnek, s a köztök olykor elvegyült egymáshoz illőbbel nevetséges tarkaságot formálnak.« Kölcsey még nem vette észre az igazi népdalokban rejlő összefüggést a bevezető sor és a többi között. Inkább külső hatások, mint belső meggyőződés terelte figyelmét a népköltészet felé.

Műköltészetünket az *Emlékezzünk régiekről* darabos ritmusa-tól számítja és pedig egészen helyesen, mert ez az első olyan irodalmi emlékünknél, mely a nemzet egészét érdekelhette. A reformatio költészetét nem tudja helyesen méltányolni, talán az emlékek ismeretlensége miatt. Annál meglepőbb, milyen finom éleslátással, a nemzeti és művészeti követelmények szigorú szemmeltartásával ítél a következő időkről. »Tinódi és egykorúí nem tevének egyebet, mint az tenne, ki ujságleveleket foglalna versekbe.« Ez a klasszikus rövidségű ítélet így belekerülhet az irodalomtörténetbe, s többet mond, mint számos hosszú értekezés.

Gyöngyösiben elítéli a római mythológiát, a leírásai viszke-teget, mit Ovidiustól kölcsönzött és az eláradozást. Csak rímei magyarok, de »melyik magyar ismerjen saját mezeire, ha rajtuk Pán fújja a sípot, s Tytirus hajhássza bárányait?« Művei olvasá-sához külön »antiquáriusi tudományt« kell szerezni. A helyett, hogy a rómaiak segítségével a mi körünkben emelkedtünk volna magasabbra, Gyöngyösiben szolgálai utánzásra hajlottunk és az ő világukba igyekeztünk: ezért aztán itt is, ott is idegenek lettünk. Egyik helyről a másikra pillantgattunk.

Régi verselőink között az egy Zrinyi érdemli meg a költő nevet (a mit különben már Kazinczy is hangoztatott), »hanem ha talán Balassával párosítjuk.« Bennünk van érzés, hazafiság. Tekin-tetbe véve, hogy mit ismert Kölcsey Balassi Bálint verseiből, nem csodálkozhatunk, ha hozzáteszi, hogy az ő heve a kegyeskedő gondolatok közt elhidegült. Zrinyiről pedig igaz, hogy a költőt alárendelte magában az államférfinak, a hadvezérnek. Siető kézzel, kevés művészi gonddal dolgozott. Darabos formája elfödte szép-ségeit, s Gyöngyösi ügyes verselése révén szinte egyedül uralko-dott a kicsiny magyar Parnassuson. Utánuk Faludi több lélekkel, Ráday szebb technikával énekelt, míg a francziások és az ó-clas-sikai iskola hívei idegen minták utánzói lettek. Nem akadt Zrinyi-nél nagyobb költő, mert ő az idegen formákba tisztá magyar tartalmat öntött. »Ő az olasz Muzát magyar lepelbe öltözteté, midőn egy az egész nemzetet közönségesen lelkesíthető történetet énekle; nyelv, erkölcs, szokások, hazafiuság és szín ő nála még mind úgy jelennek meg, mint nagyatyjának idejében voltak; magyar világot szemlélünk énekeiben megnyilni, magyar világot eltarkítva napkeletnek alakjaival, s magok ezen alakok arra szol-gálnak, hogy azon időnek szellemit még jobban érezhessük; min-den tett, mozdulat, lélekvonás, a történet századát festi előttünk; semmi újabbkori jelenet a scéna elől vissza nem kapja lelkünket, és az egésznek tekintete hathatósan érezteti velünk, mely szeren-csés a költő, ki vagy saját korának, vagy saját korához hasonló-nak tetteit zengheti! Minő kár, hogy magyarjaink őtet oly későn tanulják ismerni!«

Zrinyinek ehhez a jellemzéséhez sem hozzáadni, sem belőle elvenni nem lehet. A mit Kölcsey hangoztat, hogy t. i. Zrinyi első sorban hazafi s lelkesítő igaz történetet akart írni, azt Thury Józsefnek sikerült tényekkel bebizonyítani.

Bessenyei Attilái, Budái, Hunyadijai névben magyarok, de valójában »franczia mindennapi emberké«. Az ő munkássága intő példa arra, hogy milyen nehéz az idegen világból a nemzetibe visszatérni.

Ányos költészetében, mit kelletténél hosszabban fejteget, van nemzeti szellem, de a sokat ígérő bimbó virágzása előtt elhervadt.

A költészet történetéből azt látja Kölcsey, hogy igazán hatá-sos, nagy költő csak akkor lehet valaki, ha munkássága a nem-

zeti hagyományokban gyökerez. Az eposz, a lyra, a dráma mind ide tartozik visszatérni. S mint kora mozgalmainak jó ismerője hangoztatja, hogy kivált a »játékszini költészet« kínálkozik a nemzeti szellem legfőbb ápolójának. Egy nemzeti drámaíró »műveiben alkotná össze magát azon való költői tartomány, melyben a magosított nemzetiség tulajdon hazáját föllelné«.

Ez a »*Nemzeti Hagyományok*«.

Egyes részei nagyon problematikus értékűek (a korok, nagy költő föllépte), de ezek a legkevésbé eredeti gondolatai. A mit a magyar irodalomról mond, az nemzeti irodalmunk philosophiája lehetne. Megállapodásai Toldy Ferencz révén a köztudatba mentek át és jó részük irodalomtörténeti dogmává vált.

Az *Élet és Literatura* szerkesztősége arra igyekezett, hogy a közölt költői művek után mindjárt a bírálat következék. Részben ennek az eljárásnak köszönhető, hogy a magyar irodalom egyik legjobb dramaturgiai dolgozata létrejött. Ez Kölcseynek Körner »*Zrinyi*«-jéről írt kritikája, melyet Szemere Pál fordításának alkalmából bírált meg. Gondolatmenete a következő: A bevezetésben lyrai hangon kezdi. Lefeküdt, de nem jó szemére álom. Fölkel hát és levelet ír barátjához Körner *Zrinyi*-jéről, mit a játékszinben látott.

Sajnálja Szemerét, hogy ilyen mű fordítására pazarolta erejét, mert »a Körner Zrinyije, kedves barátom, német Zrinyi, s mivel az az austriai verselő katona sem a mostani, sem annyival inkább a régi magyar világot nem ismerte, nem is tehette által a szigetvári hőst a maga valóságos alakjában a játékszinre«. Német köntösbe (hozzátehetnök: a Werther érzélgős német köntösébe) bujtatta a magyar daliát, s a mi sikert még így is aratott, csak a magyar tárgynak és honfiai lelkesedésünknek köszönheti. Neki nincs kedve a kritikához, mit német mulatságnak talál és már szivéből gyűlöl, tehát más modorban akarja elmondani nézeteit. És evvel a fogással Kölcsey bírálatát sokat nyer. A tágabb korlátok közt a bírálat szabadabban mozog, s a kritikus kénye szerint áll meg, hogy egy-egy kérdést részletesebben megbeszélhessen.

A »*Zrinyi*« eredendő bűnét abban látja, hogy nem a XVI. század fia, sőt nem is magyar, mert »mente és görbe kard, várfal, török-vérontás és halál nem tesznek még magyart, annyival inkább nem tizenhatodik századi magyart«. Az alakok az általánosság kódében vesznek el, nincs megkülönböztető jellemvonásuk; inkább típusok, mint egyének. Grillparzer és Müller »halálborzalmai« hatása érzik az egész darabon.

Körner elhibázta már a kezdő lépést: a tárgyválasztást. Zrinyi nem drámái, hanem eposzi tárgy. Nincsenek történetében drámái helyzetek, jelleme nem fejlődik, hazaszeretete egyformán állandó marad. Ezt a fogyatkozást a német költő azzal próbálta helyreütni, hogy hőst nem csak mint hős hazafit, hanem mint férjet és atyát is föltüntetni kívánta. Elég sikertelenül! A bajnok

Zrinyi nem tudja magát a családi jelenetekben is egy pillanatra sem felejtteni.

Drámai mozgás, eleven élet nincs a darabban sehol. Más mozgás ugyan van mindenütt: kardrántás, esküvés, ölelés, csók, ütközet, el- és visszafutkosás, fáklyaszikráztatás, puskaporcsattanás és még sok minden, de ez nem drámai cselekvény.

Némi activitas ugyan észlelhető, csakhogy — szerencsétlenségre! — nem a kellő helyen. Szolimánban van egy kis tetterő, kezdeményezés, akarat, míg vele szemben Zrinyi, kit Körner főhősnek szánt, a pusztá szenvedőlegesség, a passivitas terén marad. Ki látott ilyen sorsában megnyugvó hőst, a ki nem akar a bajból szabadulni, ha kell, óriási küzdelmek árán? Meghathat-e az ilyen bennünket? Lehetünk részvéttel sorsa és személye iránt? Bizony a Körner jellemei nem sikerültek, s egy sincsen közülük gyöngébb, bizonytalanabb kézzel rajzolva, mint éppen Zrinyi. A német költő tele van bombasttal és caricaturákkal, de nincs híjával a lyrai tehetségnek, tehát mikor drámában sántikál, akkor is »hire és akaratja ellen felvett személyei helyett maga declamálgat«.

Kölcsey helytelennek tartja Schlegel felfogását, ki azt hiszi a tragédia legfőbb nemének, melynek kimenetele nem leverést és megalázást, de felemelkedést és lelkesedést szerez lelkünkben. Inkább részvétet kíván érezni, ez pedig csak akkor lehetséges, ha a hős küzd és szabadulni akar, de végre füstbe mennek reményei. Ime a tragikum! kiált föl Lessing hangján. Körnernél ezt hiába keressük. Asszonyai is olyanok, mint férjijai. Jellemezni csak szavakkal tud, pedig jaj annak a drámaírónak, ki személyeit tettekkel nem mutatja be.

De abban hagyja már, mert Körner nagyhangú, üres mondasai bosszantják. Végül kikel rímei ellen, a mi alkalmat ad arra, hogy befejezésül ismét Berzsenyivel vitatkozzék.

Végig tekintve ezen a tanulmányon, igazán sajnálhatjuk, hogy Kölcsey még nem ismerte a »Bánk bán«-t. Mennyire tudta volna ez a képzett fő ennek szépségeit méltányolni. Tanulmányához fölhasználta Schillert, különösen a Goethe *Egmontjáról* írt bírálatot, Voltairet, egyéni tapasztalatait és bőven Lessinget.

Lessingtől tanulta, hogy a heroismus, mely csak hideg csodálatot kelt, nem való a tragédiába. A tragikum alapját szintén az ő nyomain haladva kereste a részvétben. Megbecsülhetetlen szolgálatot tett Kölcsey az ébredő magyar drámairodalomnak, mikor hangsúlyozta, hogy nem szabad összezavarni a költői műfajokat. A csodálatos az eposzba való, a részvétet keltő a drámába. De nem követte mindenben vakon mestereit. Lessing szerint a történet a drámaíró számára nevek repertoriuma; a költő teremt, s történeti tárgyaknál sem kell a tényekhez ragaszkodnia. A cselekvény belső valószínűségének bátran fölállozhatja a történeti látszatot, ha a jellemre fekteti a fősúlyt. Vele szemben Kölcsey a történelmi hűséget és a köztudat figyelembe vételét hangsúlyozza,

talán Schiller hatása alatt. Ugyancsak Lessing szerint a jellemeink inkább typosok; nem azt tüntetik föl, a mint valaki beszél és gondolkozik, hanem a mint a hozzájuk hasonló az adott körülmények közt beszélhet, míg Kölcsey ezt a nézetet nem fogadja el.

Azt hiszem, hogy a *Nemzeti Hagyományok* írója, miután a játékszini költés fontosságát hangsúlyozta, örömmel, sőt tervszerűleg vállalkozott Körner *Zrinyijének* megbirálására. Nem haragított meg vele senkit és ezzel kapcsolatban megmutathatta írónknak az utat a jó tragédia felé. A tanítást folytatta a komikumról szólva [*Élet és Literatura* II. (1827)], a hol a vígjáték kellékeivel akarja olvasóit megismertetni. Ez a dolgozat nem lép föl az eredetiség igényeivel. A mennyire chef d'oeuvrenek mondható a *Zrinyiről* szóló tanulmány, annyira jelentéktelen ez. Keletkezését annak köszönheti, hogy Kisfaludy Károly »Leányörzö«-je kritizálására szólítottott föl, de ő a részletes bírálat helyett inkább ír általában a komikumról. Talán ebből Kisfaludy is, meg a közönség is többet tanul és a szóban forgó vígjáték értéke szintén megállapítható lesz, noha egy kevés kerülővel. Különben Kisfaludy Károly vígjátékait nem tartja rossz alkotásoknak. »Íróink kicsiny seregében nincs egy is, a ki a komikum határai közt oly szép világításban jelent volna meg. . . . Vígjátékaiban . . . nem csak igen eleven elmesség uralkodik, hanem ezen elmesség bizonyos tiszta vidámsággal, bizonyos nemesebb színnel van előntve, mely őtet a komikusok egyik igen veszedelmes örvényétől, a *profanum vulgus* mocskosságai s darabosságai felé sikamlástól, híven megőrzi«. De még ezek nem azok a művek, miket ő vár.

Az értekezésnek a komikum lényegére vonatkozó gondolatait, mik Jean Paul, Krüge, Schiller, Lessing, de főként Bouterwek aesthetikájából vett kölcsönzések, figyelmen kívül hagyva, meg kell itt említenünk a nemzeti jellemvonások szükségének kiemelését, mit Kölcsey nem forrásaiból merített. Gondolkodása ebben a korban teljesen a *Nemzeti Hagyományok* eszméinek hatása alatt állt. Ez a rész megérdemli, hogy szószerint idézzük: »A komikus elválhatatlan tagja a maga nemzetének és korának, e kettőnek kebeléből kell neki a kettő előtti ismeretes alakokat elővarázsolni. Tökéletes ismeretségben kell lenni egyfelül a nemzetnek és korának, másfelül az írónak egymással; s így fog történni, hogy a komikus oly behatással munkálhat a maga népére, mint nem semmi más költő. Ennélfogva azt, a mit az emberiség egész massájára nézve az egyetemiségben elveszt, a maga nemzetére nézve az individuális behatás szorosán concentrált erejében nyeri meg. Megtetszik innen, hogy a költésnek egy formája sem vár oly eredeti színeket mint ez, melyről itt szó vagyon. Parasitusok és sykophanták vagynak mindenütt, de ki fogja tagadni, hogy az athenaei sykophanta és a római parasitus külszíneiknél fogva a mieinktől nagyon különböznek? Kétségkívül nevetséges dolgot vinne véghez, a ki magyar körülményeket akarván előadni, athe-

naei sykophantát és római parasitust láttatna velünk. Nem kevésbé nevetséges az is, midőn játékszíneinken idegenektől kölcsönözött vígjátékokat látunk, hol a nevek magyarrá vagynak változtatva; környülmények és gondolkozásmód pedig a magok külföldiségét merően megtartják. Mikor a német *Amtmann tisztartó* név alatt magyar földön mind azon törvényes hatalmat gyakorolja, melyről itt mi semmit sem tudunk; midőn a párisi notárius hosszú mentében előáll s a magyar földesúr kisasszonyának házassági contractust ír, s több effélék: nem éppen oly vissza dolgok-e, mint egy egészen más körben az volna, ha a magyar ügyvédő a tripartitum cikkelyei helyett az angol parlament végzéseit hozogatná föl; vagy ha a mi Májerünk a maga székesfejérvári híveit a Kórán és Sonna szavaival buzdíthatná? Ha azt akarjuk, hogy magyar komikusok legyünk, itthon kell a komikumnak forrásait felnyitni; kölcsön, pusztá formánál egyebet, nem vehetünk.«

Az utolsó mondatot érdemes különösen megjegyezni, mert ez az e korbéli Kölcsey egész gondolkodásának kicsinyített képe. Az idegen formák nemzeti tartalommal való megtöltése körül forog most minden kritikai eszméje. Látja, hogy a tapogatódzás, a kísérletezés ideje elmúlt, a tettek terére kell lépniük és életképes magyar kulturát teremteniük. Az irodalom organizációja a célja, mit a nemzeti különbözőség sikeres megmutatásával vél elérhetőnek. Ezért nem idegenkedik immár a nép gondolatvilágától, sőt ajánlja jellemének, nyelvének és szólásmódjainak megfigyelését. Igaz, hogy a vígjátékban is idegenkedik a nyers népnyelv használatától és inkább óhajt ennek a figyelembe vételével egy külön vígjátéki nyelvet; de elvégre nem is kívánható, hogy Kölcsey a régi szélsőségből a másikba csapjon át.

A Kazinczy által divatba hozott sonett-írásnak Kölcsey nem volt kedvelője. Szemere Pál sonettjeit megdicsérte ugyan egy bírálatban, de ez az elismerés nem ér semmit, ha meggondoljuk, hogy, míg a szerzőt nem tudta, más volt a véleménye. Így sem késik megemlíteni a sonett nehézségeit. A legfőbb veszedelmet pedig abban látja, hogy művelői a külső forma szigorúsága miatt »igen gyakran a belső formát, mely a való poesis, elvesztik szemek elől«, s az eredmény »üres dagály, értelmetlen szórakás, nevetségesen csengő concetti«.

Még fölemelte tiltakozó szavát az ossianisták modorossága ellen (»*Huba*« *ossiani költeményről*), sőt régi mesterét, Kazinczyt sem kíméli. Izeke szedi pindarosi ódafordítását és kimutatja, mennyire nem hű a fordító munkája elveihez, mely az eredeti minden sajátságának visszatükrözését kívánja. Egyszersmind elítéli az idegen művek *átköltését* a jó fordítás helyett.

III.

Ezután nem írt több bírálatot, de a Bajza *Kritikai Lapok* cz. folyóirata II. kötetében összefoglalta kritikai gondolatait. (*»Kritika«.*) Érdekes ez a munkája, mert megtudjuk belőle, micsoda szándék és micsoda elvek vezették őt gyűlölt munkásságában.

Tudja, hogy az ember legnagyobb ellensége az önszeretet. Az író is ez teszi tönkre, ha túlságos mértékben elhatalmasodik rajta. A mű jobbítgatását tartja a maradandóság egyedül való talpkövének, ez pedig hibakeresést, tehát kritikát tételez föl. Szoros vizsgálat alá kell venni érzelmet, gondolatot, ismeretet; részrehajlatlan szigorúsággal elválasztandó a jó a rossztól, a szép a rúttól. De téved abban, hogy az emberi tehetségek mindig egyformák voltak és így a józan ész a művészet számára is örökérvényű szabályokat állíthat. Így szokott okoskodni a könyvek embere, a ki nem ismeri a világ örökös változását és nem látja, milyen kevés emberben van meg az a bizonyos »józan ész«. Úgy látszik Kölcsey Descartes-tal együtt abban a naiv hitben volt, hogy a józan ész van az emberek között legarányosabban elosztva. Ha a kritika egyetemes értékű törvényekre támaszkodhatna, könnyebb lenne a dolga, de merev dogmatismusba súlyedne és a világ sok szép alkotástól lenne megfosztva.

A komoly tanulmány szükségét az írótól már mi is megkívánjuk, még ha nagy lángelme is.

Panaszosan jegyzi meg, hogy nálunk a kritikát korbácsnak tartják, s helyette inkább sarkantyút szeretnének. Megmutatja, hogy az irodalmi viszonyok bíráló szó nélkül nevetségessé lesznek. Azt sem szabad állítani, hogy hibáinkat a külföld előtt takargatni óhajtván nem kell nyilvánosan szellőztetni. Inkább magunknak kell őket észrevenni, hogy kijavíthassuk.

Rang az irodalomban nincs. Ez azon helyes elv, mit Bajza is hangoztatott a Conversations-Lexikoni pörben. Eredetét bizonyosan Klopstocknál (Gelehrtenrepublik) kell keresnünk.

Az irodalomtörténetnek is szüksége van a kritikára, hogy a hiányokat megjelölhesse és az irodalmi vagyont számon tarthassa. Nálunk igazán készült írók — úgy mond — alig akadnak. Legtöbben a nyelv alkotásával sincsenek tisztában. Mit várjunk akkor tőlük? Buzdítás kedvéért mellőzzük hát a kritikát? Ne, mert »csak a jót mutatni ki és elhallgatni a rosszat, fél tett, azaz, gáncsot érdemlő tett. A kritika, ha céljának megfelelni akar, a literatura egészét tükröz gyanánt tartozik visszaadni«. A külső forma mellett a jó kritikus nem feledkezik meg a tartalom értékéről sem. Ez olyan pont, a mi legjobban bizonyítja Kölcsey gondolatainak érését, mert a kezdő kritikus maga is hajlandó volt ebben vétkezni. Most már prózában és versben művészetet követel, lelkesedést a

méltó tárgyhoz és finom ízlést. Természetes, hogy a folyton tanuló Kölcsey a kritikustól széleskörű tudást kíván, mert »más nem ítélné idegen érdemről azon kívül, kibem magában is érdem van«. Ha nem tetszése, hanem komoly esztetikai elvek vezérik, csak akkor nyujthat pragmatikai fejtegetést.

Ezek az elvek alig eshetnek kifogás alá, de túlságos magasságukat és merevségüket nem hallgathatjuk el. Kölcsey a kritikust szinte emberfölötti embernek szeretné látni, a ki mindent tud és ment a tévedésektől. Mi a kritikusban nem látjuk »a terméketlenség tehetetlen termelésvágyát«, de nem is helyezzük Kölcseyvel az alkotó művész fölé olymposi Zeus gyanánt. A kritikus nem az irodalmi berek főkapuőre, a kinek hatalma van oda beereszteni vagy kizárni valakít. A művészetben a subjectivitas objectivatioját látjuk, s a művészi alkotásoknak önálló (művészeti) létet tulajdonítunk. Egy költemény a költő lelkének, álmainak egy darabja, mely megtestesült azért, hogy a többi emberek is megismerjék, megértsék és gyönyörködjenek benne. És itt kezdődik a kritikus szerepe. Ő a közvetítő az alkotók és a megértve élvezők között. Neki kell megmagyarázni a műalkotást, hogy megértsük a művész gondolatát, célját s alkotása bennünk a kívánt hatást keltsen. Neki kell éreztetni velünk a teremtő művész lelkét, mely a kérdéses alkotást létrehozta. Közben mutasson rá azokra a zavaró részletekre, a mik a helyes megértést megnehezítik, esetleg lehetetlenné teszik, s ezek fölfedésével tanítson. A következtetés is e szerint igazodik. A kritikus első kérdése tehát, hogy mit akart a szerző, a második, hogy mit tudott?

Az ember társaságban él és a társadalom iránt kötelességei vannak. Ezért a további vizsgálódás az ethikai momentumokra irányul. Nincs-e az író szándéka veszélylyel a közösség (nemzet, stb.) életére, mert ez esetben föltétlenül elítélendő. Ha nem felejt el a kritikus, hogy a művészet »igaz álom«, mint Wagner oly szépen mondatja Hans Sachsszal, azaz olyan álom, mely az igazság erejével hat, megfelel kényes hivatásának. A jó kritikus igazi Proteusz. Sokat tanul, sokat lát, s munkája az egészséges fejlődés egyengetője.

IV.

Kölcsey a magyar irodalomban az első kritikus, a ki igazán megérdemli ezt a nevet. Kritikai pályája első felében, mikor Kazinczy elveiért szállt síkra, a művészi formáért küzdött; a másodikban, a melyet Herder nevével jelölhetünk, a nemzeti tartalmat követelte. Tette ezt olyankor, mikor éppen ezekre volt legnagyobb szükségünk. Kritikai dolgozataiból ma is sok értékes gondolatot tanulhatunk. Tele vannak tömve eszmékkel; stylusuk ugyan sokszor nehézkes, de a lelkesedés néha elragadja írójukat és ilyenkor lendületessé válik.

Kazinczy magyar írókat, Kölcsey pedig magyar irodalmat akart teremteni. Nem volt meg benne a széphalmi agg fiatalos-optimismusa, sokszor kétségbe esett munka közben, de hivatását elvégezte, irodalmunkat gazdagította és színvonalát emelte. Tiszteletet érdemel, mert mélyen gondolkodott. Gondolatai megindításához külső hatásra, a mások véleményére volt szüksége, de azokat rendszeren tovább merte gondolni vagy ki is merte javítani. A könyvekkel beszélgetett és szerette őket. Az ilyen emberben megvannak az eszményi kritikus legfőbb kellékei, miket azonban az akkorinál tartalmasabb irodalmi állapotok lettek volna hivatva kicsiszolni és kifejleszteni.

Eszméi győzedelme legnagyobb emlékjele.

DR. NAGY JÓZSEF.

A KÁJONI-CODEX IRODALOM- S ZENETÖRTÉNETI ADALÉKAI.

(Második közlemény.)

3. A codex hangjegyírása.

Minél régebbi valamely zenetörténeti adalék, megfejtése és mai átírása annál nehezebb és bizonytalanabb. Oka a régi hangjegyírás tökéletlenségében van, a mely mindig csodálatosan visszamaradt a való élettől és a zeneművészet gyakorlati fejlődésétől. Az általános zenetörténet sokszor megható, sokszor mulatságos képét rajzolja annak az igyekezetnek, erőlködésnek, melylyel az ember iparkodott írásban minél hűbben és pontosabban megrögzíteni az elszálló zenei hangokat. Míg a szövegsorok fölé írt neumákból a mai ötsoros vonalrendszer lett, a fejlődés e századokig tartó lassú menetére, több erőt pazarolt az emberiség, mint magára a zeneművészet elméleti és gyakorlati megismerésére; sőt azt látjuk, hogy a zeneművészet fejlődése sokkal szerveesebb összefüggésben van a hangjegyírás tökéletesbülésével, mint pld. a különböző hangszerek feltalálásával. A míg a mai rendszer ki nem fejlődött, a régi kezdetleges hangjegyírás mellett, szó sem lehetett a zeneművészet ma leghatalmasabb eleméről, a harmoniáról.

Olyanformán vagyunk a hangjegyírással, mint a helyesírással. Ez utóbbi is tőle telhetőleg igyekszik visszaadni az élőbeszéd hangjait, de jól tudjuk, mennyire tökéletlenül sikerül az; s azt is tudjuk, minél régebbre megyünk vissza, annál kevesebb hűséget és pontosságot találunk benne. Hiszen éppen e miatt támadnak ellentétes nézetek az olvasás és kiejtés valószínűsége felett.

Szakasztott így van a hangjegyírással is. Ha a régi betűírás nem tett különbséget a különböző *e* hangok között, s nem tartotta szükségesnek jelezni a magyar *a* és *á* hang közti eltérést, bizony a hangjegyírás is kezdetben csak vázlatosan, nagyjában rajzolta le a zeneművet. A régiek elégnék tartották, ha a dallam emelkedését és szállását úgy a hogy jelezték; már a különböző ütemfajtákkal s a zene legsajátabb és legősibb elemével, a ritmussal, ritkán, a hangulatot leginkább hordozó időmértékkel (tempo)

pedig egyáltalában nem törődtek, hanem bízták azt az emlékezetre és az előadó önkényére. Ez utóbbi iránt még mai nap sincs meg a kellő figyelem, pld. a népzenei adalékok gyűjtésénél.¹

Mind e nehézségekkel szemben, abban a kellemes helyzetben vagyunk, hogy a Kájoni-codex hangjegyírását viszonylag még a legtökéletesebbnek mondhatjuk. A dallam- és ritmusjelzés e hangjegyírásban egészen pontos és tökéletes; e tekintetben messze felülmúlja még a XVIII-ik századi magyar nyomtatott énekeskönyveket is; csak éppen az időmérték nincs benne jelezve, meg néha az ütemfajták körül hagy bizonytalanságban. Azonban ez utóbbi is csak a rokon ütemekre nézve fordul elő, mert a páros ütemek a páratlanoktól mindig meg vannak különböztetve.

The image shows a page of handwritten musical notation from the Kájoni-codex. At the top, there are several lines of notes on a staff, with some notes marked with 'L' and 'F'. Below the staff, there are several lines of lyrics in Hungarian, including "Land des Jungs, of Glavin" and "Höring 6, 34". Below the lyrics, there are several lines of rhythmic notation, consisting of numbers and letters like 'v', 'r', 's', 't' arranged in a way that suggests a specific rhythm. The notation is quite complex and appears to be a form of shorthand for musical rhythm.

A Kájoni-codex 12-ik levelének b-lapjáról. A felső Seregély Mátyás, az alsó Kájoni írása. (A 131. laphoz.)

A mi a mai ötvonalas rendszerre való átírását illeti, van ugyan a codex 290^a levelén egy pár magyarázó jel a ritmikai értékek jelzésére; de sokkal biztosabb támasztékunk e hangjegyírás megfejtésére, hogy véletlenül egy ugyanazon darab előfordul a codexben mind a kétféle hangjegyírás szerint. Hogy megfejtésem és átírásom helyességét bárki is ellenőrizhesse, fényképmásolatban ide iktatom e darabnak (*Lepus intra sata quiescit*) egy pár megfelelő ütemét. II. III. Fénykép.

E példákat összevetve, a Kájoni-codex hangjegyírásáról ilyen képet nyertünk.

¹ A hangjegyírás gondatlanságára alig tudnánk jellemzőbb esetet említeni, mint a mit Bogisich Mihály a Szegei Lénárt énekeskönyvéről mond. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XIII. köt. IX. sz. 15. l.) De elég jellemző példa a XIX. századból Pálóczy Horváth Ádám is, a ki minden dalát (lassut, vígát) egyformán egész hangjegyekkel írt le, mintha chorálok lennének azok.

a kis nyolczadot, egy vonást huzott az egyszer vont nyolczad betűi fölé, kettőt a kétszer vont nyolczadot jelző betűk fölé, és így tovább. A lehető legegyszerűbb és legtermészetesebb eljárás.

Ép ily egyszerűen járt el a ritmus jelzésénél. Az egy ütembe tartozó betűket egy csoportba írta s a megfelelő szólamokat egymásután alája. A hangok értékjelzésére következő jegyei vannak: egy rövid függőleges vonás a betű fölött = egész hang; egy ráhuzott vízszintes zászlóval = fél; két zászlóval (néha mai módra összekötve több hangjegy zászlóját) = negyed hangjegy; hárommal = nyolczad hangjegy; és így tovább. De a mi a codex ritmus-jelzését a mai tökéletesség színvonalára emeli, azon körülmény, hogy ismeri és pontosan, következetesen alkalmazza a zenei pontot, mely az illető hangot értékének felével megnöveli. Tinódi és kortársai dallamainak igaz ritmusát az ütemvonalak hiánya mellett, főképpen a *pontozott* hangjegyek nem jelzése miatt nem fogjuk soha biztosan megállapíthatni. Az egyházi népénekek pontos ritmusa is azért marad homályban örökre, mert énekeskönyveink még a XVIII. században is, sőt némelyek egészen a XIX. század hetvenes évéig megelégedtek a ritmusnak csak úgy nagyjában való jelzésével s mellőzték azt a részletező finomságot, mely a zenében a pont alkalmazásával adható vissza. Annál inkább örvendhetünk tehát ennek a leginkább kéziratokban használt hangjegyírásnak, mert ennek segítségével esetleg a nyomtatott és hiányosabban jelzett dallamok igaz ismeretéhez is eljuthatunk.

Ismeri ez a kótairás a következő ütembe átnyuló (syncopált) hangot is, a melyet = jellel jelöl s legtöbbször szintén a *pont* segítségével fejez ki. Kár, hogy a kötőjelt (melizma) ritkán, legtöbbször csak maga Kájoni használja, a maga eredeti szerzeményeiben. De valamint az időmérték jelzésének elmaradásán, úgy ezen sem csodálkozhatunk, ha meggondoljuk, hogy még a XVIII. század folyamán is neves zeneszerzők a szöveg beosztását, tehát a kötések alkalmazását, teljesen az énekes kényére bízták, a kire nézve ez sokszor egyike volt a legnehezebb feladatoknak. A hol e tekintetben magamnak kell a kötéseket alkalmaznom, félreértés kikerülése céljából minden egyes esetben beszámolok vele.

Egyetlen dolog, a mi a codex darabjainak mai átírásánál vitás lehet, az ütemfajták kérdése.

Az egész codex csupán kétféle ütemjelzést mutat: a kis alla-breve-t (♩) és a $\frac{3}{2}$ -et. Ez utóbbi kivétel nélkül mindig ki van írva, s ha a 3-as szám magában áll is, az egy csoportba fogott betűk értéke világosan megmutatja a $\frac{3}{2}$ ütemet. Kétségesebb a $\frac{2}{2}$ ütem dolga. Ez ugyanis nincs minden egyes esetben kiírva, sőt akárhányszor Kájoni piros tintával utólagosan írta oda úgy a maga, mint Seregély adalékai elé a ♩-t.

Hogy ezeket a darabokat, mint dr. Fabó Bertalan tette, $\frac{4}{8}$ ütemben megfejteni nem szabad, azon még csak vitatkozni sem lehet; hiszen a $\frac{4}{8}$ ütem a legvaskosabb anachronismus ebből az

időből s olyan zenei képzetet ébreszt, a mely az igazságtól és valóságtól messze esik. A kérdés csak az lehet, hogy vajjon a kis alla-breve ütemet nem lehetne-e, sőt bizonyos esetekben nem kellene-e feloldani $\frac{4}{4}$ ütembe. En azt hiszem: lehet. Mert a mint az egyházi nyomtatott énekeskönyvek is mutatják, a kis alla-breve ugyan e korban általánosan bevett jelzés, de szinte csak modoros eljárásnak mondható a $\frac{4}{4}$ ütem helyett s legtöbbször a későbbi, XIX. századi énekeskönyvek mind át is írják ebbe az ütembe.

Bár ez a meggyőződés, mivel mindenben lehetőleg az eredetit kívánom adni, a $\frac{4}{4}$ ütemet csak ott írom elő, a hol nincs kitéve a kis alla-breve jele. Kivételt csak a fényképmásolaton is látható Nyúl-énekekkel (*Lepus intra sata quiescit*) teszek, a melynek vonalrendszeres példánya a kis alla-breve jelét mutatja, a dallam ritmikai beosztása azonban kétségtelenül a $\frac{4}{4}$ ütemre vall. S a betűs hangjegyzírásnál csakugyan nincs is semmi jelzés.¹

Ettől az egytől eltekintve, minden egyes adalékot úgy írok át, a mint eredetileg van. Így a $\frac{3}{2}$ ütemet is, bár ez ma már divatját multa, nem írom át $\frac{3}{4}$ -be, mivel e modernizálásnak sem láttam semmi szükségét; ellenben ébreszthetek vele olyan zenei képzetet az olvasóban, minőt a tudományos szándék meg nem enged.²

Ha ezek mellé még megemlítem, hogy a codex legtöbb adalékánál csak a cantus firmus és a basszus szólama van kiírva, a közbelső hangok pedig az előadó kényére vannak bízva, mindent elmondtam, a mi szükséges e hangjegyzírás megismerésére; legfennebb még csak történeti szerepére kell vetnünk egy rövid pillantást.

A mint látjuk, a Kájoni-codex hangjegyzírása semmi egyéb, mint egyik változata a XVI., XVII. századokban nagyon elterjedt orgona-táblázatoknak. Eredetét régebben Nagy Gergely pápáig vitték vissza; újabb kutatások szerint azonban csak a X. századtól a XVIII. század elejéig volt virágzásban.³ És ez idő alatt valóban nagy népszerűségnek is örvendett, főleg könnyű átlátszósága miatt, a melylyel előnyösen különbözik az egykorú, sokszor nagyon bonyolult tantáblázatoktól.

Nálunk is nagyon elterjedt lehetett, a mennyire az eddig előkerült gyűjteményekből következtethetünk. Úgy látszik, hogy Kájoninak fennebb elsorolt zenei gyűjteményei mind e szerint van-

¹ Olyanformán van a C ütem régi divatja, mint a hogy pld. Hydnék Andante és Largo tételeiket nagy szeretettel írták $\frac{3}{4}$ ütembe, a mit különösen gyöngébb előadók kedvéért fel kell ma bontanunk 4 méretűre, hogy könnyebben menjen. Ezt megtaláljuk a múlt század elején élt magyar zeneszerzőknél is.

² Külföldi, hasonló célú gyűjteményekben is érintetlenül hagyják a régi ütemjelzéseket (hiszen az is adat a kor szokásához), s így nemcsak $\frac{3}{2}$, de $\frac{4}{2}$ ütemekkel is találkozunk.

³ L. Rieman Hugo. Musik-Lexikon. VI. Aufl. Leipzig, 1905. 183. és 1299. ll. U. o. a rá vonatkozó külföldi irodalom is jelezve van.

nak írva; legalább ezt mutatják a fényképmásolatok.¹ E szerint van írva a lőcsei tabulaturás könyv s a Vektorisz-énekeskönyv is, egy pár darabja kivételével. Sőt e hangjegyírásnak némileg módosított változatát egy-egy öreg kántor Erdélyben még ma is használja, a kiket t. i. annak idején, a múlt század 50-es éveiben, Botos István kolozsvári városi hivatalnok tanított orgonázni. Ez az úgynevezett »lúkkóta«, melyet Botos szerint azért neveztek így el »mivel olyan könnyű, hogy a ló is megtanulhatna belőle orgonálni.«²

Foglalkozott ezzel a hangjegyírással a magyar zeneirodalomban Bartalus István, mikor Kájoni Organo-Missaléjából adatokat közölt;³ de tudtommal sehol sem ismertette. Nagyon rövid, de minden tekintetben helyes ismertetést ad róla Sztankó Béla a Pallas Nagy Lexicon II. pótkötetében, a *Tabulatura* címűszó alatt. Legújabbban, a mint már említettük, dr. Fabó Bertalan ismertette; ugyanő írt át róla adatokat is, de hibásan.

Tévedéseit részletesen kimutattuk id. helyen.

A Kájoni-codexből vett adalékok részletes helyreigazítását alább, a közlés sorrendjében ejtjük meg.

4. A codex nevezetesebb adalékai.

1. Bocsasd meg Uristen. (7^b—8^a lev.)

Bo-csasd meg Ur-is-ten If-fiu-sa-gom-nak vet- ket,

¹ Ráduly ugyan idézett művében többször úgy szól, mintha má; és más hangjegyírásról volna szó; ez azonban csak a betűk régiesebb vagy újabb alakjára vonatkozhatnak s nem a hangjegyírás *lényegére*.

² Botos István erre vonatkozólag gyakorlókönyvet is adott ki következő címmel: Az orgonálás mesterségének gyakorlati megtanulására vezető népszerű utasítás és a Kolozsvárt 1838-ban megújítva kiadott evang. reform. énekeskönyvbéli dicsérek és zsoltárok közbe- és utójátékokkal ezen mód szerint letéve. Kiadta: M. B. J. Kolozsvárt, 1856. 4° XLIV+56. l.

³ Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. I. köt. VIII. sz. 108. l.

Sok hi - tet - len - se - get, Un - dok fer - tel - mes - se - get

Bo - csásd meg rut - sá - gát, Min - den ál - nok - sá - gát,

Köny - nyeb - bitsd lel - kem ter - hét.

A szövegből, mely Balassi Bálinté, csak a két első sor van aláírva; a többi Szilády Áron kiadásából egészítettem ki. Ha a Balassi költeményének elejére tett utasítás szerint, az *ad notam*-ok nyomán elindulunk, nem ehhez a dallamhoz jutunk, hanem egy protestáns chorálhoz, illetőleg temetési énekhez, melynek szövege: Megszabadultam már én az testi haláltól. E temetési ének dallama megtalálható a Szilvás Újfalvi Imre halotti énekeskönyvének XVIII. századi erősen bővült kiadásában. Ebből is csak a Balassi-ének nagy népszerűsége tűnik ki, a melyet egyaránt megtalálunk katolikus, református, sőt unitárius énekeskönyvekben is.¹ Maga Kájoni is Cantionaléjában többször hivatkozik rá, mint *ad notam*-ra; ennek

¹ L. Isteni ditsiretek, imadságos és vigasztaló Énekek. Nyomtatott Heltai Gáspár Műhelyében. Év n. (1607?) 269. l. Ref. Énekeskönyv. Lőcse. 1642. 324. l. Ilyés András. 1703. 117. l. stb.

dallamára mennek az *Imádlak tégedet* (313. l.) és *Óh nagy szeretetnek* kezdetű énekek (493. l.). Maga a szöveg azonban nincs felvéve Kájoninak sem kéziratossal, sem nyomtatott gyűjteményében. Elmodernizálva megtaláljuk e dallamot: Tárkányi Béla. *Katholikus Egyházi Énektár*. 1855. 46. l. 1874. 68. l.

2. *Tegnap groff halála. (10^b11^a lev.)*

The first system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a common time signature (C). It begins with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, Bb4, and C5. The next measure contains a quarter note C5 with an 'x' above it, followed by a quarter note Bb4, a quarter note A4, and a quarter note G4. The lower staff is in bass clef with a key signature of one flat and a common time signature. It begins with a half note G3, followed by half notes A3, Bb3, and C4. The next measure contains half notes C4, Bb3, and A3.

The second system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat and a common time signature. It begins with quarter notes G4, A4, and Bb4. The next measure contains a quarter note C5 with a fermata above it, followed by a quarter note Bb4 with an 'x' above it, and quarter notes A4, G4, and F4. The lower staff is in bass clef with a key signature of one flat and a common time signature. It begins with half notes G3, A3, and Bb3. The next measure contains a half note C4 with a fermata below it, followed by half notes Bb3, A3, and G3.

The third system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat and a common time signature. It begins with quarter notes G4, A4, and Bb4. The next measure contains a quarter note C5 with a fermata above it, followed by quarter notes Bb4, A4, and G4. The lower staff is in bass clef with a key signature of one flat and a common time signature. It begins with half notes G3, A3, and Bb3. The next measure contains a half note C4 with a fermata below it, followed by half notes Bb3, A3, and G3.

3. *Messias iam venit.* (47^b—48^a lev.)

Mes - si - as iam ve - nit in mun - dum ve - rus,
Ad - ve - nit sig - no - rum fac - tor syn - ce - rus;

Ex a - qua qui fe - cit mae - rum, Bi - ben - tes di - cunt est ve - rum

Ca - nae Gal - li - le - - aè.

2. Nuptiae solemnes cum apparantur,
Jesus et Maria ad sint rogantur,
Comitantur praeceptorem
Apostoli et doctorem,
Canae Gallileae.
3. Ferculum ad mensam cum apportatur,
Jesus, ut comedat, pulchre rogatur,
Fercula omnes delectant,
Sed unum adhuc expectant,
Canae Gallileae.
4. Virgo Mater pia cum hoc videret,
Defectui huic ut provideret
Jesum natum suum rogat,
Ut aquam in vinum cogat,
Canae Gallileae.
5. Dominus tunc volens omnes gaudere,
Hydrias mandavit aquis implere;
In hydrysque allatas
Mutavit in vinum aquas,
Canae Gallileae.

6. Ergo iam laetemur omnes dixerunt,
Quando loco aquae vinum biberunt.
Hej vinum, recens vinum,
Melius, quam vetus vinum,
Canae Gallileae.
7. Cum domini mater hoc impetraret,
Caliculum implet, ut praegostaret.
Hej vinum etc.
8. Cum socys Petrus inde laetatur,
Joanni propinat dicens bibatur;
Hej vinum etc.
9. Cum Bartholomaeus hoc vinum probat,
Taleque ut crescat Philippus orat.
Hej vinum etc.
10. Andreas adimplet suam lagenam,
Et Jacobus minor corbonam plenam.
Hej vinum etc.
11. Ex olla propinat Simon Thadeo,
Thomas vero offert, Sancto Matthaео.
Hej vinum etc.
12. Sed Jacobus major vitrum exhaustit,
At Iscariotes urna os clausit.
Hej vinum etc.
13. Paule, Mattia (!) tarde venistis
Vobis est injuria, quod non bibistis.
Hej vinum, recens vinum,
Melius quam vetus vinum,
Canae Gallileae.
14. Singuli hoc vinum satis laudarunt,
Et supra capita vitra gyraunt.
Hej vinum etc.
15. Virgo Mater, Jesu pro nobis ora,
Ut tale bibamus in coeliora,
Ut tale vinum bibamus
Deoque benedicamus
In coelesti Aula. — Amen.

Barát-ének lehet, melynek sikamlós változatait magyarul az iskolák környékén most is hallani. Úgy látszik, mintha a nép közé

is leszivárgott volna; egy változata legalább ugyanebben a versmértékben, de magyarul, közölve van Nyelvőr IV. évf. 89. 1. Később a codex 211. levélen magyar fordításban is megvan ezzel a dallammal, a mely minden tekintetben magyar népi dallam. A 13. versszakasztól kezdve a codex 60. leveléről írtam ide a szöveget, a hová a codex írója szorultságból tette. A 12. szakasz végével ugyanis ezt mondja: cetera videt 60.

4. *Stabat mater.* (54^b — 55^a lev.)

Sta - bat ma - ter do - lo - ro - sa
Jux - ta cru - cem la - cry - mo - sa,

Dum pen - de - bat fi - li - us.

Egyszerű, szép egyházi népének. Fenesi Mihálytól, a kitől ezt a dallamot Kájoni leírta, vannak költemények Kájoni nagy kéziratot hymnusgyűjteményében.

5. *Az gazdag siralma Sz. Bernard latusabol.* (63^b lev.)

Mely ke - ser - ves le - gyen ha - lal - nak fu - lak - ia!

ki a sze-geny lel - ket ki - mi - let - len rag - ia,

ha nem lesz em - ber - nek i - de - jen ra gon - gya,

fe - lő ha - la - la - kor meg nem sza - ba - ditt - ia.

A dallam erősen húz a protestánsok halotti énekeihez. A csillaggal jelöltek, mint általában a codexben, *dis*-nek vannak írva. — E lapról nem mennek át a sorok a következő levél *a* lapjára, jelölül, hogy egyik füzet itt végződött, mielőtt összekötötték őket.

6. *Madrigal Zigarica.* (76^a lev.)

1639.

Cze - ter - no, Pen - zocz - ke a - che

a - che la sze - na - te, De - ta pro fa - ko :

Das - kom Das - kom Lo - mo - na - i das - kom Dau.

7. *Tikha ugordonaczka.*

1639.

Fel la - bu man - ge, man - dre Czo - re Czo - re

Tik - ka na - ly - tuk - he, mand - ro Czo - ro - lyesz.

A cigány szöveg olvasásáért nem merek jót állani; valamint azt se merem eldönteni: műdalok-e ezek, vagy eredeti népi ter-

mékek? Az első inkább az, mint a második. Semmi ütemjelzés nincs s így a ♩ tölem való. — Mindkettőnek közös czíme így van: Dade Zingaricum. 1. Ex oraculo Palfico Madrigal Zigarica. 2. Tikha vgorдонaczka.

8. *Lepus intra sata quiescit.* (126^b—128^a lev.)

1664.

Le - pus in - tra sa - ta qu - ie - scit,

Le - - pus in - - tra sa - - ta quie-

Et quis quam ve - na - to - rum ne - scit;

scit, et quis quam ve - na - to - rum

In - tra du - me - ta va - gan - - -

ne - scit; In - tra du - me-

tur, Clan - gunt et vo-

ta va - gan - - - - - tur, Clan - gunt

ci - fe - ran - - - - tur: Hul - la - la!

et vo - ci - - - - fe - ran - tur Hul - la - - - la!

2. Sagaces è loris solverunt,
Sequi praedam quemque iusserunt:
Currunt, latrant haust, haust tonat,
Echo muta Sylva sont,
Horridum.
3. Lepus ictus tubae clangore,
Nescit quo tendat prae horrore:
Campos decurrit patentes,
Canes hinc inde ruentes,
Advertit.
4. Fugae curas Christi proponit
Innocentem vitam uitam exponit:
Et uirtutes multas uoвет,
Innocensque Christum movet,
Nunc natum.
5. Persequentibus demum dicit,
Scio quod mihi fuga prosit,
Non admittit ullam pausam,
Pro movendo suam causam,
Et inquit.

6. Jesu mi, uitae exosus,
Nulli unquam iniuriosus
Carnem bubulam non edi,
Aquam bibo, vinum fugi,
Dominis :
7. Neminem unquam accusavi,
Neque quemquam jure conuici,
À me tutus est pupillus,
Et intactus manet pilus,
Cuiusuis.
8. Anser, gallus à me est tutus,
Ronchos odi, cubo ac mutus:
Quod-si caules visitabo,
Modicum tantum libabo,
Non ut bos.
9. Folio me vitis refeci,
Aliquando bolum olfeci,
Vix me sinit ire, fames,
In me tamen agunt canes.
Proh dolor!
10. Heu quidnam infelix peccavi,
Quod fas aut ius uiolavi:
Tot sunt, qui insidiantur,
Coedunt, pellunt, insectantur,
Ut furem.
11. Domini contra me nituntur,
Aulicique me persequuntur:
Rex, Mysta, Religiosi,
Rustici, canes exosi,
Et miles.
12. Domine dic mihi quid feci,
Forte tibi manum injeci:
Alapam nulli impegi,
Apud Principem nihil egi,
Aut contendj.
13. Contra Regem nunquam pugnaui
Nec ullius regna optaui:
In castra nunquam irruui,
Vel arcem nunquam perruui,
Aut vallum.

14. Quidnam Religiosis feci?
 Nunquam à paupertate defeci:
 Rudem ego pellem tero,
 Curtam quoque caudam gero,
 Paupertas.
15. Quare miles insectaris?
 Num meo corde animaris?
 Si uis esse talis miles,
 Qualem me in fuga uides,
 Cor Pete.
16. Rustice quid contra me clamas?
 Aut quare carnem meam amas?
 Ventris famem irritabo,
 Non tam bene satiabo,
 Ut Caules.
17. Aulici omnes vias terunt,
 Leporem utinam sit quaerunt:
 Haero uolunt adulari,
 Gratiamque aucupari,
 Hâc praeda.
18. Sacerdotes fugere cogor,
 Ab his ad pullam vestem rogor:
 Assant, coquunt, nigro jure,
 Tumulant me sine Thure,
 In ventre.
19. Contra me canes cur latratis?
 Forsan me Leonem putatis?
 Consternor graui pauore,
 Cum cadit leui fragore,
 Folium.
20. Fugio nec tantum exulto,
 La la clamant neque ausculto:
 Quod si canum premor ore,
 Nihil ago prae horrore,
 Sed salto.
21. Venator à longe me uidet,
 Ceperi praedam inquit et ridet:
 Quod si prōpinquem dumeto,
 Densos statim saltus peto,
 Sum liber,

22. Pedes lambo non ut sal putem,
 Ob reportatam laetor Cutem:
 Grates illis amplas ago,
 Quod cum meo curto sago,
 Aufugi.

23. Pro fuga Deo uota reddam:
 Carnes nunquam in uita edam:
 Nunquam vere vinum bibam,
 Bonam vitam jam praefigam,
 Ad mortem.

24. Procul à estote aulae,
 Rosticorum absint et caulae:
 Agam posthac Eremitam,
 Solitariamque Vitam,
 In sylvis.

25. Nunc quod fugiendo amisi,
 Vobis colligendum permisi:
 Praedam bonam amisistis,
 Signa Leporis uidistis,
 Colligite.

Alatta Kájoni megjegyzései: Habeo à Mich. Dreschero Org. Seges. 1664. 13. Febr. Finis. És: Tabulaturam huius habes circa finem libri, ante Benedicam. fol. 157. — De megvan ez az ének később, a 200^b—201^a levélen magyarul is, más dallammal. A mi mondani valóm van erről az énekről, majd ott mondom el. Itt csak azt említem meg, hogy a dallamot, mivel a 126^b—127^a levélen lévő rendes kótázat több helyen hibás volt, a jelzett 157. levélen lévő tabulatura segítségével állítottam össze. Onnan vettem a kétségtelenül jobban megfelelő $\frac{4}{4}$ ütemjelzést is; ott t. i. nincs kitéve a kis alla-breve jele. A javításra szoruló helyeket a megfejtésnél számokkal jeleztem. Különös gondot okozott főképpen a basszus szólam szövegének az aláírása. A tabulaturánál a codex rendes szokása szerint nincs szöveg; itt pedig nagyon rendetlenül van aláírva. Tudjuk, hogy a régiek a szöveg pontos aláírásával nem sokat törődtek, hanem rábízták a szótagok elosztását az énekesre. Ezt az esetet találjuk itt is. A mi azt jelenti, hogy a közöltem szöveg-beosztás helyett, legalább helyen-helyen, mást is lehetne alkalmazni. Ugyan ezt lehet mondanunk az ének többi szakaszaira is, a hol a szótagok néha szaporodnak, máskor fogynak. E szabadsággal különben ma is találkozunk a magyar népdaloknál.

TOMPA MIHÁLY EPERJESÉN ÉS PESTEN.

1. Bártfán és Eperjesen.

Tompa Mihály az 1843—4. iskolai évben sokat betegeskedett. 1843. októberben panaszkodott, hogy melle fáj és vért köp. »Beteg vagyok, a mellem megveszett, tajtékos vért köpök, sárga színű vagyok, ha így megy, jól leszünk nemsokára; mindegy,« írja 1844. febr. 20-án barátjának, Böszörményi Károlynak. Betegségét tüdőbajnak tulajdonította, s azt hitte, hogy anyjától örökölte. Azonban egészsége helyreállításával, sajnos, nem sokat törődött, magát nem kúrálta s az eltiltott pipát szívta, mint »egy török«. Baja 1844. június végén még rosszabbra fordult, az orvos Bártfára küldte s gyógyulását a kúra pontos használatától tette függővé. »Édes Károlykám! írja 1844. június végén Böszörményinek, a múlt éjfélben érkeztem Patakra s holnap reggel ismét elutazom, kérded, hova: Bártfára a fürdőbe, — beteg, igen beteg vagyok, — azt mondá orvosom, Bártfa határozni fog felettem, — most már nem köpöm, de hányom a vért; képzelheted, hol állok, midőn oly költséges és messze útra kellett magamat censura közben határoznom... Eötvös *Búcsúja* jut eszembe: Isten hozzád! Talán örökre!«

1844. július havát tehát Bártfán töltötte. A százados fenyvesek balzsamos levegőjében felüdült, egészségét, bár nem teljesen, egyelőre visszanyerte. Eperjesen, mint tanítványa Péchy István beszélte, gyakran látszólag minden ok nélkül a fejéhez vagy gyomrához kapott s ilyenkor a szabadba ment, hol órákig bolyongott. Mindez lappangó s később teljes erővel kitört aranyérének előtünete volt.

Bártfáról intézte dévaj költői levelét Petőfihez, melyben bizalmas hangon barátságát ajánlotta. A levelet az *Életképekbe* is beküldte, mely szept. 4-én közölte, Petőfi válaszát pedig a következő számban. E költői levélváltás vezette be nevezetessé vált baráti viszonyukat.

A két fiatal költő között néhány érintkezési pont eddig is volt. Csak külsőség, hogy a pápai képzőtársaság 1842. nov. 22-én mindkettőjüket »tisztelbeli deák«-nak választotta. Fontosabb volt,

hogy mindketten az *Athenaeumba* dolgoztak. Már Petőfi első nyomtatott költeménye a *Borozó* 1842. máj. 22-én Tompa *Májusban* című dalával együtt jelent meg. Jellemző, hogy mindkét lírikus még idegen hatás alatt állt. Petőfi a *Csikóbőrös kulacs* költőjének példájára bordalt írt (nem nehéz benne a *Ha szíhatok borocskát...* kezdetű anakreoni vers hatását felismerni), Tompa pedig Bajza hatására képzelt fájdalmat, a tavaszban hervadást dalolt. Az *Athenaeum* hasábjain még többször összetalálkoztak. Petőfi mihamar saját egyéniségében jelent meg, Tompa mindvégig a Bajza-féle líra köntösében. Jellemzően ütközik össze bennük a régi és új irány. Mily érdekes ellentét például az 1843. évi II. kötet 81—3. lapjain Tompa a *Pataknál* s Petőfi *Disznótorban* című költeményei. Amott képzelt szerelmi bánat, virágos nyelv, emitt minden póz nélküli köszöntő, természetes bohó hang. Vagy a 421—2. lapokon Tompa a *Nyugalomhoz* és Petőfi *Szeget-szeggel* című darabjai. Tompa konvencziós modorban elvont eszmei tárgyat énekel, Petőfi magyaros humorral reális lírai életképet rajzol.

Petőfi a *Bártfai levélben* ajánlott baráti jobbot nem titkolt örömmel fogadta. Költői válaszában fokozatosan az érzés mélyebb húrjain játszó hangja a baráti szív rezdülését árulja el. Kiváló súlyt helyezett rá, hogy bordalain alapján új barátja ne értse félre s néhány jellemző vonással önmagát bemutatta.

E költői levélváltás után a két költő prózai leveleket is váltott.

Tompa Bártfáról Patakra ment, hogy félbeszakított vizsgálatait befejezze, azután az iskolától egy évre megvált s az alsókázmárki birtokos Péchy-házhoz nevelőnek ment. Péchy Tamás alsókázmárki dúsgazdag birtokos István és Tamás fiait, kik 1843—4-ben Sárospatakon jártak, az eperjesi ág. ev. kollégiumba iratta s Tompát nevelőjüknek fogadta.

Tompa 1844. szept. elején ment Eperjesre tanítványaival, kik közül István első éves jogász, Tamás pedig másodéves publicus volt. Nevelői működéséért kétszáz bankó forintot kapott. Tanítványaival együtt lakott, reájuk felügyelt s Tamást az iskolai feladatokra előkészítette. Fizetését, valamint egész eperjesi nevelőségét Petőfi szegényesnek találta. »Miska pajtás, írja *Uti jegyzeteiben*, rád illenek nagy druszád szavai: Megnehezült az idők viharos járása fölötted! De vigasztaljon bajtárs, hogy velem egy csillag alatt születél, kis külömbséggel, te a sorsnak mostoha, én édes, de kitagadott gyermeke vagyok. Téged eltaszított a sors, én pedig elpártoltam tőle, mert függeni senkitől nem akartam, nem akarok.« Pedig Tompa e nevelősege Kerényi és Petőfi barátságától eltérően is, hányt-vetett iskolai pályáján a legnyugodtabb évek egyike. »Beh szívesen lennék 200 bankó forintért én még egyszer nevelő olyan időben, mint az volt,« írja egyik eperjesi barátjának 1855. májusban Hanvárol. Egyik tanítványából nagy

ember lett: kereskedelmi miniszter, képviselőházi elnök s a tiszai ág. ev. egyházkerület főfelügyelője. Péchy István pedig, mint selyebi földbirtokos 80 éves korában 1905. aug. havában hunyt el.

A fiatal költő Eperjesen művelt s az irodalom iránt fogékony baráti kört talált. A kollégiumi Magyar társaság, melyet Pulszky Ferencz, Henszlmann Imre s más jeles növendékek 1827-ben alapítottak s a melynek Sárosi Gyula, Vahot Imre, Wachott Sándor, Szakál Lajos, Nagy Ignác, Irányi Dániel, Hunfalvy János, Kerényi Frigyes s mások jeles tagjai voltak, igen sokat tett Eperjes magyarosítására s az irodalom iránti mélyebb érdeklődés felkeltésére. Első barátja Irányi István, Irányi Dánielnek, a későbbi jeles függetlenségi politikusnak öcsce lett. Irányi jogi tanulmányokat végzett s ekkor ügyvédsegéd volt. Korábban előkelő házaknál nevelősködött, hol finom modort s az irodalom iránt meleg fogékonyságot sajátított el. Ő mutatta be Tompát Kerényinek.

Kerényi Frigyes, az *Athenaeum* rokonszenves Vidor Emilje, Eperjes szülőtte s az ottani kollégium neveltje volt. Költői tehetsége tudatára a Magyar társaságban ébredt, honnan erős nemzeti érzését is merítette. Működését műfordításokon kezdte Geibel, Kerner Jusztin, Uhland költeményeiből, ezek lettek mintaképei is. Az *Athenaeumba* kedélyes naiv dalokat írt, melyek egyszerű, ábrándos egyéniségéből természetszerűen fakadtak. Összegyűjtött költeményei épen ezen évben jelentek meg.

Miután a pesti írókkal megismerkedett, szülővárosába vonult s életét a költészetnek és barátságoknak szentelte. Meleg barátságába fogadta Tompát, kihez költészetének azonos iránya s kedélyes természetének egyezése is fűzte. Tompa Kerényi házában csaknem mindennapos lett. Irányin kívül hozzájuk csatlakoztak még Nagy László és Eördögh Dániel érettebb tanulók s öten együtt vidám baráti kört alkottak.

A fiatal társaság nem annyira irodalommal foglalkozott, mint inkább vígan mulatott. A szép őszi délutánokat Kerényi nagy kertjében töltötték, melyben terebélyes diófák s pompás dohányültetvények voltak. Az árnyas fák alatt sokat pajkoskodtak s Tompa Irányihoz küldött leveleiben tizenegy év múlva is emlegette, hogy Kerényi diófái alatt egyszer mily derekasan meghajigálták egymást zöld dióval.¹ Gyakran sétáltak s élvezték a szép és tartós őszt. Kerényi a társaságot kivitte költői bölcsőjéhez, a Kálvária-hegy lábánál levő vén hárhoz, melynek árnyékában heverészve költötte első verseit. Kijártak Ceméte és Havrán fürdőkre, az eperjesiek kedvelt kirándulóhelyeire; felkeresték az erdőben a pezsgősavanyúvizű Borkútát. Tompa nagyobb kirándulásokon is részt vett. Az őszzel tanítványaival családi fészükbe Pécsújfalvára rándult, 1845. tavaszán pedig Irányival a Poprád regényes völ-

¹ Lévay—Latkóczy: Tompa, Kerényi és Irányi baráti levelezése. Sárosmegyei Közlöny 1891. jan. 18. s köv.

gyén fel Toporczra, Irányi szüleihez utazott, s jövet Késmárkot, Lőcsét, Szepesváralját és Branyiszskót érintette.

Az iskolai Magyar társaságra Petőfi irányította különösebben figyelmét, mivel többször meglátogatta. Május 4-én, mint vendég, Garay *Kontját* szavalta, mivel »az egész társaságnak örömet és közkedvességet szerzett«. A társaság jún. 22-én tartott évváró örömnepén is megjelent s róla a *Pesti Divatlap* júl. 3. számába méltányló ismertető cikket írt.

A város társadalmi életébe nem vegyült. Napjai inkább deákos szórakozások között folytak. Szerelmi bánata Böszörményi Katalin után jelentékenyen enyhült, a gondolatba, hogy helyzete miatt egyedülre nem nőszülhet, beletörődött, de alvó szenvedélyét felköltöteni óvakodott. Az eperjesi leánykák iránt csak a távolból érdeklődött. Különösen tetszettek neki Tomka Antonia és Stiller Marika. »Hát a gyönyörű gyermek Marika s a viruló hajadon Tónika hogy vannak? kérdi Bejéből 1846. szept. 26-án Irányit. Boldog vagy, ki körülöttük forgolódhatol.« Tónika iránti érdeklődését a *Pesti Hírlapban* 1845. júl. 3-án az eperjesi Magyar társaság örömnepéről szóló cikkében is érinti: »Figyelmem egy részét T. Tóni rabolta el. Komolyan, érzélgés nélkül legyen mondva! bámulatra ragadt az imádandó mesternek e remek műve.« De még jobban tetszett neki Marika. »Barátom, írja 1847. jún. 6-án Irányinak, ha már csakugyan a házasság szent jármát nyakadba akasztod, Mari, Mari!! én is őt szeretném neked s ha neked nem kellene, nekem; de ez utóbbi persze bolond gondolat.« Tetszett neki egy szép pékleány is, Krisztiani Mari, kinek kedvéért, úgy látszik, olykor maga ment zsemlét vásárolni. E leánykát utóbb egyik eperjesi barátja vette el, mit, mint bejei pap, kedves humorral vett tudomásul. »A zsemlyésféle lány és Rosnyai kollégám között keletkezendő házasság ellen semmi kifogásom nincs, mivel mostanában falusiasan csak kenyérrel, jó parasztkenyérrel és nem zsemlével élek. Hjah! változik az ízlés.«¹

Magános óráiban irodalmi terveit szövögette. Az *Athenaeum* megszűntével költészetének fordulópontjához jutott. Petőfi természetességtől és élettől duzzadó költészete megismertette a líra igazi tárgyával és formájával. Ettől kezdve ő is fokozottabb mértékben teszi költészete tárgyává egyéni életének mozzanatait. Azonban épen ezen időpontban élete csendesen, nagyobb felindulásoktól menten folydogált. Ez volt az oka annak, hogy határozottabban az epika felé fordult s irodalmi beköszöntőjéül egy kötet népregét tervezett, melynek gondolatát különben már Patakon fejében forgatta. Anyaggyűjtésére eperjesi tartózkodása elég kedvező volt. Itt hallotta Eperjes város alapításának s Borkút felfedezésének mondáját; péchújfalusi kirándulásáról hozta az *Oltárkö* tárgyat;

¹ Dr. Máriássy Béla: Tompa Mihály Eperjesen; az eperjesi Széchenyi-kör 1902. Évkönyve.

toporczy útja alatt Irányival meséltette el a *Hegyeskő*, *Menedékkő*, *Márta könyve*, *Szepesváraljai leány* és *Kőasszony* mondák tárgyait. De nem elégedett meg személyes gyűjtésével, hanem levélben ismerőseit is felkereste. Lévay Józsefhez e tárgyban 1844. decz. 20-án írt levelet. »Én jelenleg, írja, népregék írásában kopotatom tompa fejszémét; de anyagok hiányával vagyok; ezt kissé furcsa ugyan Öntől kérni, ki maga is feldolgozhatja, s pedig csinosan, mint már bebizonyítá; de én nem úgy veszem a dolgot; a népregéket a nép beszéli, ezrek tudják s így egy vagy más író egyedárusságot vele nem űzhet, egyenlő joga van akár hatnak egyszerre kidolgozni — —. Ily szempontból indulva ki: bátorkodom Önt kérni: küldjön nekem pár népregeanyagot hiteles leírással a hely- v. nép- v. más mellékkörülményekről — —. Igen megköszöném, ha Ön kérésemet teljesítené s különösen *Kakaskőről* írna.«

Közben egyik kész népregéjét a *Sülyedést az Életképek* 1845. május 24. számában mutatványul közölte s a szerkesztő a készülő kötetet jegyzetben a kiadók figyelmébe ajánlotta. Ez reá nézve új ösztönző gyanánt szolgált. Május 29-én Lévayt újból megsürgette. »Talán szeretne Ön valamit tudni *Népregéimről*? Erről is keveset mondhatok, 8 vagy legfőlebb 10 van készén, a többi pályában, félig kidolgozva, kezdve stb. stb. most szinte restellem, hogy Frankenburg kibeszélte, hogy firkálok, s ez okból rendbe kell őket szednem, hogyha valami könyvtár csakugyan belevágná fejszóját, készen legyenek velük. Valamikor kiadandom, de az időt magam sem tudom. Pénzem nincs, ez világos!«¹

Lévay minden módon iparkodott regetárgyat küldeni. A *Kakaskő* mondájáról nem volt tudomása, hanem helyette a kővé vált monoki leány regéjét küldte el, melyet a költő *Pártatolvaj* címen dolgozott fel.

Tavaszi magányát olykor vidéki látogatások élénkítették. Régi barátja, Szemere Miklós többször felkereste s egy ilyen alkalommal itta meg vele a te-barátságot. Az eddigi »tekintetes úr«-ból, így czimezte Tompa Szemerét, egyszerű »Miklóska« lett. Eperjesen kötött egy egész életre szóló barátságot Pákh Alberttel, kívül átutazóban, Petőfi búcsúestéjén találkozott. De legfontosabb volt Petőfi Sándorral, a már országos hírnevű lírikussal való mulatása, ki ápr. 4-től máj. 1-ig Eperjesen Kerényi vendége volt.

Hajh, minő percz volt az, a midőn mi hárman
 Legelőször jöttünk össze váratlanúl . . .
 Csak néztünk egymásra boldog némaságban,
 Míg három ifjú szív híven egymásra hull . . .
 S mint a fenyő, melyet ér az ég villáma:
 Nagy érzéstől borult lelkünk fényes lángba!

Tompa: *Barátim emlékezete.*

¹ Tompa Mihály kiadatlan levelei Lévay Józsefhez.

A három költő »dicsőséges napokat« töltött. Tompa és Petőfi ekkor ismerték és kedvelték meg személyesen egymást. Már régebben leveleztek s most kölcsönös jóindulattal s becsüléssel közeledtek egymáshoz. Sokat bohóskodtak, ámde sokat vitatkoztak is, ez már együttmulatásuk elmaradhatatlan fűszere lett. Többnyire egymás verseit bírálgták, azonban a maga igazából egyikük sem engedett. Különösen kedvelt vitatárgyuk volt a márcz. közepén megjelent *Cypruslombok*, mely kötetben Tompa sok megjegyezni valót talált. Baráti viszonyuk másik jellemző vonása az őszinteség lett, melynek Petőfi mindjárt találkozásuk napján példáját adta. Tompa kíváncsi volt a pesti írók rá vonatkozó véleményére. Petőfi őszintén elmondta, hogy például Wachott Sándornak az ő anyagi és szellemi létezéséről, sőt nevééről sem volt tudomása, míg ez év elején Szemere nem említette. Vörösmarty pedig igen keveset vagy éppen semmit se tart róla. Tompa a keserű dolgot, mely különben modoros s nem egyéni kezdő költészetének természetes következménye volt, először humorosan fogta fel. »Most ön Miklós bácsi, írja 1845. ápr. 4-én Szemerének, azt várja úgy-e, hogy mint egykor a Kazinczy Gábor ítélete után mérgeskedni fogok s azt mondom, nohát most már egy betűt sem írok! Oh nem én! Sőt csak most fogok még írni egyszer, a mi a begyemben van, de bizony kivetni, bármit mond is Vörösmarty s bármit nem mond is Wachott Sándor.«¹ Azonban a tapasztalt méltánylás hiánya, melyhez lírai ere pillanatnyi meddőségének érzete járult, lehangozta s egy időre kedvét szegte. »En jelenleg, írja 1845. május végén Szemerének, a kárhuzatosságig keveset, sőt mit se dolgozom; verseimet korigálgatom, rendezgetem, tán egy év alatt kiadandom s akkor jó éjt poézis! És nem azért, hogy nem tetszem, vigye manó, de igazán beleuntam, azonban nem lehet tagadni, hogy méltánylat a meleg sugár, mely a csirát kifejti.« A kíméletlen őszinteség, egymás lebírálása, mely kölcsönös önbecsérzetükből fakadt, barátságukat kezdettől jellemezte s teljesen megszilárdulni úgyszólván sohasem engedte.

A baráti társaság a szép tavaszi napokat a szabadban töltötte. Petőfi minden reggel a Táborhegyre sétált, hogy a kilátásban gyönyörködjék. Sárosvárnak, Rákóczi egykori fészkeinek romjaihoz nyolczan rándultak ki. Irodalomtörténeti nevezetességű kirándulásuk az erdei lákhoz s ehhez fűződő költői versenyük.

Egyszer Irányi, Kerényi, Petőfi és Tompa a közeleső vileczhegyi fürdőre indultak. Útjuk az »erdei lak« mellett vezetett el. Ez a várostól délnyugatra, félórai távolságban a zsimni-potok (hideg patak) nevű völgyben volt. A völgy egy pontján a Tarcza patakon keskeny fahíd vezetett át, ettől pár lépésre, rekettye és égerfák között a hegyről kis ér fut le; partján árnyas erdő homályába gyalogösvény vezet. Ezen erdőben, gyümölcsfáktól kör-

¹ Dr. Ferenczy József: Tompa életéhez. Abafi, Figyelő VII.

nyezve állott az erdei lak, egyszerű, szalmafedeles, sövénykerítésű házikó, melynek alsó végén baromfiól, felső végén rozszart méhes volt, ajtajánál pedig malomkőbe foglalt forrás buzgott fel.

A kirándulók menet a szegényes kunyhóval nem sokat törődtek; midőn azonban délután, derült kedvben hazafelé jöttek s vizet inni a forráshoz tértek, nagyon megnyerte tetszésüket. Irányi felszólította őket, hogy együttlétük emlékére ezt a kis lakot énekeljék meg. Az eszmét helyeselték, egy költői versenyt már régebben terveztek, de tárgyban még nem állapodtak meg. Ez szerdai napon történt, szombaton a költeményeket Kerényinél fel is olvasták. A versenyművek a *Pesti Divatlap* 1845. júl. 17-i számában jelentek meg a következő jegyzettel: »Eperjes mellett van egy erdei házacskó. Ennek környékén járván mind a hárman, elhatároztuk nem szorosan azt föstenni le, csak körülbelül olyanforma tájképet adni. K. P. T.«

Igy történt Irányi szerint az erdei lak költői versenye.¹ Tompa azonban egy élete vége felé fogalmazott jegyzetben másképp nyilatkozik: »Egyszer azt mondja Sándor: fiuk, írjunk valami verset együtt, ugyanazon tárgyról szóló verset, mely találkozásunk emlékeül maradjon. Elfogadtuk, meghatározván, hogy a tárgy az »erdei lak« leend. Ez a szobában történt. Határozottan ki volt mondva, hogy a költemény festőleíró lesz. Semmi reflexió. Csak magam maradtam hú a tervhez. Petőfi versét így kezdé: »Mint a szív az első szerelemnek titkát: Rejti a kis kunyhót bérczek koszorúja.« Sokat beszéltek akkor erről a hírlapok s későbbben magam hallottam ifjabb eperjesi lakosoktól, olvastam helyleírók, átutazók kinyomatott jegyzeteiből, hogy látták a mi erdei lakunkat, mulattak körülötte s emlegették a három versenyző költőt. Sőt pár évvel ezelőtt azt írta egyik eperjesi barátom, hogy a lakot díszítik, készülnek, mert ünnepély lesz benne, mihelyt a tavasz megjön s én mint a háromnak megmaradott egyike, leendek az ünnep hőse. Ime a soha nem létezőből miként csinált a kegyelet létezőt, mert hiszen mi semmi kunyhót nem láttunk, képzeletbeli volt minden; de azért most is mutogatják Eperjes bérczei között az általunk megénekelt kunyhót. Mosolyogtam, de nem nyilatkoztam; valóságos barbarismus lett volna lerontani a közvélemény illuzióját, költészetét.«

A költőt e jegyzet írásánál emlékezete némileg cserben hagyhatta. Ő csak tíz hónapig volt Eperjesen, míg Irányi majdnem egész életét ott töltötte s azon helyeket, melyekhez a három költő emléke fűződött, gyakran felkereste. E tekintetben tehát Irányi hitelesebb tanú. Különben pedig Tompa czáfolata legtalálhatóbb magyarázatát költői gyakorlatában leli. Leíró költeményeit sohasem veszi híven a valóságból. Példa erre majdnem mindegyik leíró költeménye. A Kerényi után küldött elégikus levélben említi a költő anyját s nála tett látogatását. A tény az, hogy Kerényi apátlan,

¹ Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza.

anyátlan árva volt s házát később nem kereste fel soha. A *Falusi órák* című idilli költeményével egyidejűleg így ír: »Ha eső lenne, lennének szép virágaim, ha nem lesz, majd oda gondolom s egy párszor lóvá teszem »szép kertemmel« még a publicumot is, mert az óriási sülthal, mindent úgy vesz és hisz, a mint leírja az ember neki. (Levele Böszörményi Károlyhoz 1847. májusban).

Ilyen volt a költő felfogása a költészet és valóság viszonyáról (legalább kezdetben), így járt el az *Erdei laknál* is. Itt is kevesebb vonást vehetett a valóságból, többet képzeletéből s utóbb a valóság részleteit is feledhette.

Irányi tanúsága, a *Pesti Divatlap* jegyzete a lak létezése mellett bizonyít, továbbá a költemények tartalma is: a lak mindháromban hegyoldalban, patak mellett van, nem völgyben és forrás tövén. A valóságtól mindenesetre legjobban eltért Tompa, ki a lakot nádkötésűnek jelezte, holott hegyi kunyhóról volt szó. Az erdei lak létezését az eperjesi Széchenyi-kör is valónak fogadta el s 1884-ben a Szent László- (Vilecz-) hegy egyik kiszögellésénél, az egykori lak tőszomszédságában a három költő versenyének emlékére oszlopot emelt.

Petőfi Eperjesről egy hónapi mulatás után a Kerényivel és Tompával töltött boldog órák emlékével távozott. Látogatása nagy hatással volt Tompára, kinek költői jelentőségét vele kötött barátsága nagy mértékben emelte s a ki a magyar irodalmi életbe, a költők sorába ekkor avatott igazán be. A verselgető pataki deákból jőnevű költő lett, kinek nemcsak versei, hanem személye is érdeklődést keltett. Petőfi barátságának fénye az ismeretlenség, a köznapiság ködéből egyszerre kiemelte. A költői verseny is élénken foglalkoztatta az irodalmi közvéleményt s általában Tompát tekintették győztesnek. Eperjesi mulatásának emlékét Tompa egy szép elégikus költeményében örökítette meg (*Barátim emlékezete*).

Tompa, miután tanítványait sikerrel levizsgáztatta, Eperjesről jún. 26-án Kerényi társaságában távozott. Előbb Lasztócra mentek, hol Szemere Miklós vendégszerető házánál néhány napot töltöttek. Itt olvasták az *Eletképek* jul. 5-iki számában Petőfi *Úti jegyzeteit*. A milyen jól esett Kerényinek és Tompának az azokban nyilatkozó melegség, ép oly zokon vette a gúnyos célzást Szemere. Petőfi ugyanis apr. elsején tartott pesti búcsúestjéről írva, kicsúfolta azokat a vidéki költő kollegáit, kik azért jönnek Pestre, hogy magukat a divatlapszerkesztők által lerajzoltassák. Szemere a célzást magára vette s nagyon megharagudott. Bizonyára az is bántotta, hogy Petőfi felvidéki útjában házát ígérete ellenére elkerülte. Bosszúságát két mérges paszkvilban öntötte ki, melyeket a *Honderűben* névtelenül közölt.

A két költő innen Patakra ment, a közvizsgálati ünnepélyre, hol Berecz Károly, a neves tárczáíró társaságában egy hétig mulattak. Részt vettek a közvizsgálaton s a Szépműegylet júl. 15-én tartott örömmünepén. Mint Berecz *Úti tárczájában* írja (*Eletképek*

1846. I.) sokat sétáltak a gyönyörű várkertben, mely a Rákóczi-vár romjai körül van ültetve, élvezetes órákat töltöttek a regényes romokon, a szép kilátást élvezve, vagy a dicső mult emlékein merengve. Tompa kész népregéiből néhányat barátai előtt nagy tetszés mellett felolvasott. »Erősen hiszem, jegyezte meg Berecz, hogy Tompa népregéi szintoly kitűnő lelkesedéssel fogadtatnak majd hazánkban, mint Musaeuséi a németeknél.« Jóslata bevált.

Tompa júl. 11-én, mint Eperjesről visszatérő (redux), a theologia IV. évére iratkozott. A nyarat Lasztóczon, Szemere Miklós vendégszerető házában töltötte, hol jövőendő életpályájáról gondolkodott.

2. Pesten.

Tompa miskolczi tanári pályázatának sikertelensége után a sárospataki iskolától végkép megvált s régi tervéhez képest Pestre költözött. Első sorban *Népregéit* akarta kinyomtatni, melyre az aláírók szép számmal gyűltek. 1845. decz. 11-én, mint a *Pesti Divatlap* megjegyezte, már 500 előfizetője volt, »mi főleg vers-nemű irodalmi tárgyak irányában bámulatos magas szám.« A becs-vágy is sarkalta, hogy az irodalmi központba költözzék. A vidéki költőre ellenállhatatlan vonzóerőt gyakorolt Pest, melyről Petőfi, Pákh, Berecz annyit tudtak beszélni. Remélte, hogy eddigi irodalmi, főképp pedig *Népregéi* sikere alapján jövőjét valamelyik divatlapnál biztosíthatja. Mellékesen az ügyvédi pálya választását is fejében forgatta, melyre számos példa ösztönözte. A magyar írók legnagyobb részének ügyvédi oklevél volt a zsebében, melyet nem használtak, csak szükség esetén menedéknek tartogattak. 1845. december elején költözött Pestre s (valószínűleg) a belvárosban magános szobát fogadott.

Az akkori pesti életmódot kedvesen írja le *Emlékeiben* Jókai, ki két hónappal utóbb költözött fel. Szerinte minden mesés olcsó volt. Havi 6 forintért bútorozott szobát, 5 frtért ebédet, 1 frtért kiszolgálást kapott, reggelizni, vacsorázni nem szokott, uzsonnázni tejesboltba járt, ezért 3 frtot fizetett. E szerint havi 15 frtból úri módon megélt. Csak az volt a baj, teszi hozzá szeretetreméltó humorral, hogy azt a 15 frtot irodalmi úton bajos volt megkeresni. Tompánál a Jókai-émlítette kiadásokhoz nagyon jelentékeny tétel járult: az orvos és gyógyszerész. Betegen indult el, a hosszú kocsiút nagyon megviselte s alig ért Pestre, azonnal orvoshoz fordult. Deczemberben, január előfelében állandóan betegeskedett. Az egyetem jogi fakultására nem iratkozott (neve a budapesti tud. egyetem 1845—6. tanévi jogkari anyakönyvében nem fordul elő), joggyakorlatra nem ment, általában ügyvédi pályájára semmi figyelmet nem fordított. Úgy látszik a gondolatról, hogy ügyvéd lesz, már Pestre érkeztekor letett. E helyett, ha betegsége engedte, a szerkesztőségeket s az írói köröket kereste fel. A fiatal írók

melegen, az öregebbek kitüntetéssel fogadták s Vahot Imre a *Pesti Divatlap*nál a szerkesztői teendőikben való segédkezésre is megkérte. Ha szerét ejthette a Pesti Divatlap Hatvani (Kossuth Lajos-)utczai szerkesztőségébe ellátogatott s leveleit is ide címzettette.

Azonban betegsége pesti életének első heteit végtelenül megkeserítette s majdnem elviselhetetlenné tette. Ez időben írt leveleiben keserűen panaszkodik. Január elsején Litkei (Tóth) Péter bűji lelkész barátjának írja, hogy maholnap egy hónapja betegeskedik Pest közepén, szobába csukva s Pestről mit sem tud. Könyve nyomtatása pénzhány miatt elakadt, a drága pesti élet, az irtóztató patika minden pénzét felemésztette. Barátai, jóakarói, kik azelőtt biztatták s szavukat adták, hogy Pestre költözése esetén segítik, hitlenül cserben hagyták. »De semmi azért, végzi panaszát, én kaczagok világos nappal és sötét éjjélben nagyokat, irtóztató nagyokat, hogy »rá Isten, ember megborzadoz!« s bár Isten és emberek elhagytak, én magamat el nem hagytam és elhagyni nem fogom.« Hasonlóképp panaszkodik január 10-én Liszka Pap Imre kisgyőri tanítónak. »Édes, kedves bátyám! Nem is képzeli, hogy a pesti postabélyeg alatt kinek leveléért van szerencsétlensége 12 pengő krt fizetni. Én vagyok az édes bátyám! kinek elég bizalma volt ön irányában ezt cselekedni; én, a ki majd 6 hét óta vagyok Pesten betegen, kinek keservesen gyűjtött filléreit az irtóztató patika, szállás, koszt, gyertya, fa (40 frt öle) szóval minden, még a levegő is pénzbe kerülván, iszonyúan felemésztette. S míg önök kövér disznótorokban, vagy az általam is ismert pinczében vígan élnek, én itt sajtan levesnél és semlyénél egyebet régóta nem is láttam. Így folynak mostan napjaim s reményem a gyógyuláshoz még alig lehet. Aligha kórházba nem fogok menni. Könyvem már kinyomva van, hogy mikor válthatom ki és szállíthatom el, az isten tudja. Írás által keresek most annyit, hogy megélhessek . . .«

Valóban e pár hét szenvedései mély nyomot hagytak kedélyében. Betegsége, elhagyatottsága különben szerető és vidám lelkére az ember- és világgýűlölet némi árnyékát vetette, melynek ez időben írt költeményeiben számos kifejezést adott, így a *Szemere Miklóshoz* címzett költői levelében (megjelent 1846. január 10-én a *Pesti Divatlap*ban), melyben betegségről, elhagyottságáról, az emberekben való csalódásáról panaszkodik s egyszersmind kifejézi hő vágyát a falusi élet, a családi boldogság után. Hogy a költeményt mennyire szívéből írta, mutatja a mély hatás, melyet nemtőjére Bónisné Pogány Karolinára gyakorolt. A nemeslelkű nőben e költemény olvasásakor érlelődött meg a gondolat, hogy végrendeletében kedvelt költőjéről is meg fog emlékezni. A falusi élet utáni sóvárgása iratta költői szépségű népdalait, a *Télen nyáron . . .*, *A tilinkóm nem szól . . .* stb. kezdetűeket, melyeket az *Életképek* február 7-iki számában közölt.

Azonban egyelőre kórházba nem ment, úgy látszik baja január utófelében szűnni kezdett. Január 4—16 között látogatta meg Petőfi, ki egész december hóban Pesttől távol volt s többnyire Szalkszentmártonban szüleinél tartózkodott. Január 4-én jött Pestre s már 16-án távozott. Csak márczius havában tért vissza hosszabb időre. Az ő kedélyére is világfájdalom nehezült, melynek *Felhők* című (megjelent 1846. ápr. 23) reflexiógyűjteményében adott kifejezést. Barátja sanyarú helyzetén megesett a szíve s hogy legalább elhagyatottságán segítsen, felajánlotta neki Hatvani-utczai szobáját, melyet Várady Antal ügyvédjelölttel közösen bérelt. Tompa a baráti ajánlatot örömmel fogadta s mihelyt tehethe, oda-költözött. Váradyval, ki tíz évig szintén a pataki iskola növendéke volt, hamar megbarátkozott s menyasszonyához Ruffy, Idához *Hűség* címmel allegorikus költeményt írt, melyet az *Életképek* 1846. február 28-iki számában közölt.

Betegsége január végén annyira szűnt, hogy irodalmi ügye után nézhetett. *Népregéi* Beimel nyomdájában kinyomtatva heverték. Kiváltani ugyan nem volt pénze, hanem előfizetői annyira megszorodtak, hogy számuk megütötte az ezeret. Ekkor Emich Gusztávhoz fordult, hogy a példányokat váltsa ki s küldje szét. E lépésre bizonyára Petőfi példája vagy tanácsa ösztönözte, kinek kiadója ekkor szintén Emich volt s az előző év őszén ő adta ki a *Szerelem gyöngyeit*.

A *Népregék és népmondák* február hó első hetében jelentek meg ezer példányban. A siker anyagilag és erkölcsileg egyaránt teljes volt. Az írói körök lelkesedve fogadták, mint a magyar epikai népköltészet irodalmi formába öltöztetett gyöngyeit. Több író, mint az *Életképek* írja, e könyve alapján a fiatal költőt felkereste s barátjának fogadta. Általában a *Népregéket* az 1846. év legjelesebb irodalmi termékei közé helyezték. Az előfizetők száma pedig az ezen felül is annyira növekedett, hogy február végén a boldog szerzőnek a második kiadást kellett sajtó alá bocsátani. Ez szintén saját kiadásában s Emich bizományában jelent meg. A siker kivívásában mindenesetre nagy része volt a mű irodalmi érdemeinek: a korszerű népies tartalomnak s a sokat ígérő költői tehetségnek, de nem kevesebb érdemet szereztek buzgó gyűjtői sem; most tűnt ki, hogy mint deák, legatus, nevelő és jóbarát mily kiterjedt ismeretségre tett szert.

Könyve szíves fogadtatása reménytelen helyzetében kétszere-sen jól esett. »Nincs panasom, írja 1846. márcz.-ban Böszörményi Károlynak, a részvét és méltánylat ellen, mellyel *Népregéim* fogadtattak, tudod barátom! szeretjük öngyermekeinket, de reményemet, melyet munkám iránt tápláltam készítése alatt, várakozásomat, reményemet mondom, a következő nem csak meg nem csalta, sőt a méltánylat, mellyel munkám fogadtaték, sokkal felülmúlta azt, mit az is bizonyít, hogy 30 nap mulva második kiadás került sajtó alá...» E sikerére mindig büszke volt. De a fénynek némi

árnyai is voltak. Többen nem akarták hinni, hogy magyar költő első kötete egy hó alatt második kiadást érhesen s azt a gúnyos rágalmat terjesztették, hogy szemfényvesztésből a régi példányok egy részét látták el új címlappal. A rágalmazók elnémitására Miskolcz, jún. 22. kelettel utóbb a lapokban nyilatkozatot közölt, melyben nyomdai változtatásokra utalt s az illető »bölcset urakat« az idétlenséggel felhagyni kérte. Az előfizetés is sok kellemetlenséggel járt; sok baja volt a postai szétküldéssel s az előfizetési pénzek utólagos beszédével. Vagy száz példány a postán tévedt el, más száznak az ára maradt el. Tapasztalatairól a *Pesti Divatlapban Könyvkiadási gyönyörűségek* címen humoros karczolatot írt. A kiadás e módját utóbb mindig kerülte.

Irodalmi sikere nemcsak anyagi helyzetét rendezte, hanem borongó kedélyét is felderítette. Azonban annyi testi és lelki szenvedés után Pesttel többé nem békült ki. Felismerte egyéni jellemét, ebből folyó hivatását s visszatért első gondolatához, a falusi papsághoz. A pár hónapot, melyet még Pesten töltött, inkább csak irodalmi ismeretség kötésére és szórakozásra fordította. »Társalogtam, úgymond, az irodalmi és művészeti világ legelső bajnokaival, csaknem minden pesti bábra jegyet kaptam, vígan, gondtalanul éltem.« Látogatta az írói köröket, megnyerte Vörösmartynak, a legnagyobb és legtiszteltebb magyar költőnek jóindulatát (hozzá egy dicsőítő költeményt írt), Bajzának, Toldynak, Fáynak pedig barátságát. A fiatal írók közül legszívesebben Petőfi, Jókai, Pákh, Berecz, Lisznyai és Czakó barátságára emlékezett. Legtöbbet volt Petőfivel, kivel márcz. hóban Várady Antalnál együtt lakott, s a kivel sokat kötődött; részt vett több írói estélyen, melyeket Kúthy, Csengery Antal, Petrichevich Horváth Lázár és mások adtak, sőt mint Szemere Miklós írja, egyszer Vörösmartynál is mulatott, ki Szemere és Sárossy Gyula tiszteletére, amiért *Rossz bor* című költeményére jó bort küldtek, kedélyes férfi-estélyt adott.

Pesti mulatása általában költészetének nemzeti, sőt népies vonásait erősítette. Pest hatalmas léptekben magyarosodott s a nemzeti-népies eszme politikában, társadalomban és irodalomban tüntetőleg hódított. Az *Életképek* csak magyar szerzők munkáit közölte, a *Pesti Divatlap* magyarságában a sallangosságig ment. A Kisfaludy-társaság febr. 8-án tartott ünnepi gyűlésén népies elbeszélő költeményre tűzött pályadíjat (melyre azután Tompa sem siker nélkül pályázott a *Szuhay Mátyással*). A Nemzeti Színház győzelmes versenyre kelt a város által dédelgetett német színházzal s Sziglieti *Szökött katonáját* ötvenedszer adta. A nemzeti érzés még a bálkon is nyilatkozott s a német keringővel versenyre kelt a magyar társalgó. Vahot Imre nemzeti bált rendezett, melynek hármasszója volt: magyar ruha, magyar beszéd, magyar táncz. Jellemző, hogy Tompa ugyanakkor népdalokat írt.

Azonban a vidám farsangra hosszú és szomorú bőjt következett. Régi betegsége olyan erővel támadta meg, hogy febr.

25-én, épen hamvazó szerdán a Rókusz-kórházba kellett mennie, hol márcz. 11-éig kezelte magát. E betegsége végkép megérlelte szándékát, hogy Pestről távozik. A bohém írói élet ábrándjával végleg szakított s reális életpálya után látott. Április elején változott életervvvel Miskolczra költözött.

A pesti írói életnek általában nem volt reá edző hatása. Pedig az írók szívesen fogadták, a szerkesztők karolták, *Népregéi* páratlan sikert arattak. Ámde egyéni jelleme nem egyezett Pesttel. Álmodozó költői természeté jobban érezte magát a természet ölen, mint a nagyváros kötömegeiben. Egyszerű, erkölcsös lényére a városi élet zabolátlansága visszásan hatott. Szeretetreivágyó lelkét bántotta a tartózkodás, melyet a nagyvárosi emberek természetszerűleg mutattak, s a melyhez a vidék magyaros, vendégszerető házainál nem szokott.

Irodalmi illúziói végkép szétfoszlottak. Az irodalomból csak kivételesen lehetett megélni. A szerkesztők az írókkal önkényesen bántak. Petőfi ünnepelt költő létére mennyi méltatlanságot szenvedett: a *Honderű* állandóan üldözte, Vahot pedig könnyedén bánt vele.

Az ügyvédi pályától eleve minden kedve elment. Úgy látszik alkalma volt megfigyelni s belátni, hogy a »kedély- és jellemgyilkoló prókátorság, az alacsony rabuláskodás, a nadályszerű vérszívás, a kofás replikázás, a melyen a legszilárdabb is megbotolhat, a hol penészes pertárakban, melyette papírhalmozok közt kell a vért sűríteni, más tíz-húsztól összefirkált ostobaságokat olvasni«, (levele Böszörményi Károlyhoz, 1846. dec. 26.), nem az ő ideális lelkéhez való.

Mindezekhez még a legfőbb ok járult: állandó betegeskedése, melyet Pest vize, levegője, még inkább víg élete elősegített. Betegsége miatt állandó alkalmaztatásra sem tehetett szert s így a jövőre nagyon sivár kilátása nyílt. Tompa alapján nem volt bohém természet, mely máról-holnapra gondtalanul él; bizonytalan helyzete állandóan aggasztotta.

Mindezen körülmények Pesttől egészen elidegenítették. Sötét színekkel festi pesti kedélyállapotát 1846. márcz. hóban Böszörményi Károlyhoz írt levelében: »Lelkemet egy halvány sugára sem deríté fel az örömnék, a kór beteges testben elveszté lelkem ruganyosságát, kedélyem piros zománczát s bizton elmondhatom: hogy mióta Pesten vagyok, alig volt pár, nem boldog és víg, de csak tűrhető perczem is. Szóval az a szomorú apáthia lepett meg, melyben keblünk fogékonytalan, tompa és magába szállt az élet és világ iránt; tudom, hogy ezt hosszas kórállapotom szüli, tudom, hogy ennek megszűntével visszanyerem tevékenységemet ismét, de mikor lesz az? Istep tudja! Innét jön azon előtted bizonyosan váratlan nyilatkozatom, hogy én Pestet meguntam, nem szeretem, idegennem érzi lelkem benne magát, elzárkózom, kedélyemre bántólag hat a zaj s felrázza azt minduntalan fájdalom érzésére melancholicus merevségéből. — Innen jön azon nyilatkozatom, hogy én pesti lakos lenni nem akarok...«

Mennyire meggyűlölte Pestet, mutatják későbbi levélbeli nyilatkozatai. 1848. május 5-én Freywaldauból Szemere Miklósnak írja: »Áldott legyen ez a — — sors mégis, hogy pesti emberré nem tett; beh nyomorúlt, kopár, árnyatlan életök van azon embereknek.« 1854. február 21-én Pákh Albertnek írja: »Én jobban szeretek Hanván mint Pesten élni; ha ketten, hárman nem volnátok ott: lábbal sem fordulnék arra soha. Itt nincs fővárosi őrjüngés, de van csend és béke.« Mídön 1860-ban Arany János a *Szépirodalmi Figyelő* szerkesztése végett Pestre készült költözni, Tompa legjobb meggyőződése szerint lebeszélni iparkodott. »Oh édes barátom! ne menj te arra a Pestre! kínlódjál Kőrösön, kínlódjál bárhol, de Pestre ne menj! Ott lennél még igazán beteg, beteg lélekben, testben, hitben. Tudom én azt, hogy neked más lehet Pest, mint nekem, de neked sem való, nem a te jellemed, kedélyed, érzelmeidhez való hely az. A boldogtalanság rád nézve, — s talán mindenkire nézve, — nem a helyben van ugyan, de sorsodban, tenmagadban; a praedestinációban: és mégis ne menj Pestre! . . .« (Hanva, 1860. febr. 1.).

Mielőtt Pesttől végkép elbúcsúzott volna, még egy érdekes mozgalomban, a tízek társaságában vett részt. Azonban ekkor már jövedőjével teljesen tisztában kellett lennie, mert csak így érthető, hogy lelkesen támogattott olyan mozgalmat, mely egyetlen biztos jövedelmi forrását, irodalmi keresetét lényegesen megszorította, sőt merőben kockára tette. A társaság tényeiben különben Pestről távozása miatt csak nevével szerepelhetett, sorsáról csak levélben értesült. A tízek egyesülésének eszméje, mint tudjuk, Petőfitől eredt, de szívesen felkarolta a többi fiatal író is, kik szerették volna magukat a szerkesztőktől függetleníteni s azonfelül jövedelmeiket szaporítani. A tízek célját Jókai így formulázta: »A magyar nép nyelvét irodalmi értékre emelni, irányban és eszmejárásban követni a nemzeti sajtóságokat.« Mint Ferenczi Zoltán mondja: egy lépés arra, hogy a minden irányban megindult újabb irodalmi áramlatokat egy irodalmi közlöny útján egy társaság képviselje, mely ne a divatlapok módjára, hanem időszakai füzetek alakjában adjon nagyobb dolgozatokat. Petőfi a tagok összeválogatásában gondosan ügyelt arra, hogy a fiatalok közül minden kiválóbb tehetség bejusson s minden irodalmi ág lehetőleg képviselve legyen; költő tagok lettek kivülről Tompa, Kerényi és Lisznyai. Mindnyájan aláírás és becsületszó mellett kötelezték magukat, hogy 1846. július 1-től kezdve egy évig szépirodalmi lapba nem dolgoznak; azután pedig a *Pesti füzetek* című új szépirodalmi időszak közlöny megindíthatása végett a helytartótanácsához kérvényt intéztek. Ily értelemben 1846. ápr. 8. kelettel a lapoknak egy nyilatkozatot küldöttek, melyben kijelentették, hogy őket e lépésükben tisztán az irodalmi tekintet vezeti.

A szerkesztők a váratlan összeesküvésen meghökkentek. Eddig a közönség részvétlenségétől, most ellenkezőleg munka-

társaik munkabeszüntetésétől kellett tartaniok. Vahot a dolgot tréfára vette s lapja júl. első számában, midőn az összeesküvők hallgatása épen kezdődött, a tíz közül ötnek régebbi dolgozatát adta, a többi közt Tompának is a *Tisza réjtéig* című prózai munkáját. Vahot e csínyjéért Tompa nem igen haragudhatott. Ő már akkor az irodalmi harcztól távol, a tízek sorsáról alig tudva, Miskolczon új életpályára, a bejei papságra készült. Nem így Petőfi, ki Vahottal keményen összetűzött.

Ennél nagyobb baj volt, hogy a helytartótanács a *Pesti füzetek* megindítására, bizonyára politikai természetű okokból, engedélyt nem adott. A helyzetet ügyesen felhasználva Frankenburg, az *Életképekben* komoly hangon felszólította őket, hogy az irodalom érdekében hallgatásukkal hagyjanak fel. Erre a tízek összegyűltek (már t. i. a pestiek), a társaságot jobb időkre feloszlatták, adott szavukat kölcsönösen visszadták, s a divatlapok munkatársai közé léptek.

Tompa, a mint decz. havában a kifejletről értesült, az *Életképeknek* s a *Pesti Divatlapnak* lett rendes munkatársa, de a *Honderübe*, mely a tízekkel szemben rútul viselkedett, többé nem dolgozott. A félévnyi irodalmi szünetet a tízek tervéhez képest nagyobb költemények készítésére fordította, megírta *Szuhay Mátyást* és *Bosnyák Zsófiát* a Kisfaludy-társaság pályázatára s érlelte *Regéinek* és *Virágregéinek* eszméjét. Bár a tízek társaságában való részvételére mindig büszkeséggel emlékezett,¹ a hosszú hallgatást anyagilag mégis megsínylette s félévvel utóbb Petőfi triumviratus-tervébe már semmi módon nem egyezett. (A tízek társaságának történetét l. bővebben Ferenczi Zoltán: *Petőfi életrajza* II. köt. 8. fejl.).

A pesti élet a fiatal költő pályáján nagy forduló, a vándorévek utolsó, változatos szakasza. Az ifjú küzdelmei, hányatásai elvégződtek, a férfiú csendes munkálkodása következett. A küzdés helyett a nyugalom, a fény helyett a melegség, a dicsőség helyett a megelégedés, a csillogó pesti élet után a csendes bejei papság. A költő felismerte kijelölt élethivatását s egész lelkével betölteni iparkodik:

Maradj, maradj mező patakja
A réten, hol ered fakad:
A nagy tenger zúgó ölében
Elvesz neved, elhalsz magad.

(Tompa: *Tavaszi pimpók II.*)

DR. NAGY SÁNDOR.

¹ »Mindenesetre közéték állok, írja 1854. febr. 21-én Pákh Albertnek, ki a *Vasárnapi Ujság* munkatársának kérte, a hajdani tízek akármelyikétől szegyen volna a hűtelenség.« — Az *Újévi üdvözlésben*, szintén Pákh Alberthez, így ír:

»Fogadd az újév első reggelén
E kézzorítást, régi jó barát!
Ez a kéz egyiké a tíz közül,

Kik egykor oly vígan s gondatlanul
Látták az év intő fordulatát,
S föl sem vevék az elkallott időt.«

MOLIERE ELSŐ NYOMAI A MAGYAR IRODALOMBAN.

(Második és befejező közlemény.)

IV. Molière a magyar irodalomban.

Molière neve végighúzódik a magyar vígjáték történetén már annak bölcsőjétől kezdve. A fordítások egész hosszú sora mutatja állandó hatását. E fordításoknak nagy része azonban elveszett s csak egykorú feljegyzések adnak hírt róluk. Azonkívül számos cím már saját korában is félrevezetett: így Fejér György Öreg fősvénye, Schrödernek Kelemen Lászlótól fordított Tettezett betege, a pozsonyi papság Tisztségre vágyódók, cz. darabja, Schröder Deákos leánya többször tűnnek fel Molière neve alatt. Szükségesnek látszik tehát az eddigi kutatások összefoglalása és kiegészítése. Ebből kiviláglik a magyar Molière-irodalom terjedelme s kitűnik, hogy melyek homályos, felderítetlen pontjai.

Első Molière-fordításunk iskolai átdolgozás:

I. 1769. (1759?) *Le bourgeois gentilhomme.* 1¹

a) 1759. Előadásának nyoma a nagyváradi jezsuita collegiumban. Nem biztos azonban, hogy ezen a »homo gloriosus«-on a Bourgeois gentilhommeot szabad-e értenünk.

b) 1769. »A' fen-héjázó, és maga sorsával meg nem elégedő embernek bolondsága.« Előadása az egri jezsuita collegiumban.

c) 1780 körül Kolozsvárott. Az első fenmaradt kézirat. (Kiadva az Adattárban).

d) A gyulafehérvári év nélküli másolat. (A gyulafehérvári Batthyány könyvtárban).

II. 1775. *Les fourberies de Scapin.* 2.

Simai Kristóf: Mesterséges Ravaszság. Vígsgós játék, melly A' multságban gyönyörködőknek kedvéért szerzetetett és ki-botsáttatott. Pesten Royer Ferentznek betőivel 1775. Eszten.

(Nagyon szabad iskolai átdolgozás).

¹ A jobboldali számok azokat a fordításokat jelölik, melyek reánk maradtak.

III. 1789. *Le bourgeois gentilhomme.* 3.

Tornyos Péter. Fársangi játék. Szerzette Illei János. Komáromban és Posonyban. Wéber Simon Péter' költségén 's Betűivel. M.DCC.LXXXIX.

(Molière darabjának mintájára készült iskolai dráma).

1790. április 10-én a Mindenes Gyűjtemény magyar játékszín mellett küzdve jelenti, hogy »az írókban nem léssen fogyatkozás, tsak Maecenások és könyvszeretők legyenek. A Pozsonyi T. Papság egész Molièret fordítja«. — Talán Illei is, a ki szoros összeköttetésben állott a pozsonyi kispapokkal, az ő számukra alakította át Molière darabját.

IV. 1791. *Le mariage forcé.* 4.

Az erőszakos házasság. Vig-Játék János Baptista Pokelin Molier által. Fordította a' Társaságnak égy Tagja 1791-ben. (Próba, mellyet anyai nyelve' tanulására tett a' Nagy Enyeden tanuló ifjak között fel-állott Magyar Társaság. Nyomtatott a' Társaság Költségével. Kol'osváratt, A' Reform. kol. Betűivel: 1792. Esztend.)

V. 1791. *Le médecin malgré lui.* 5.

A' kéntelenségből való orvos. Vig-Játék III. Fel-Vonásokban. Szereztetett János Baptista Pokelin Molier által. Fordítottott Frantziából a' Társaságnak égy Tagja által 1791-ben. (Próba stb. U. o.).

VI. 1792. *L'avare.* 6.

Zsugori, telhetetlen fősvény ember. Vig-játék öt fel-vonásokban. Mellyet Simai Kristóf K. O. P. Ama' híres Frantzia Költő, Molière után készített. (A' Magyar Játék-Szín. Első esztendő. Első kötet. Pesten. Nyomt. Trattner Mátyás' betűivel 1792. Az első kötetnek második darabja.)

(Szorosan Molière darabjához simuló átdolgozás).

VII. 1792. *Sganarelle ou le cocu imaginaire.* 7.

Gyapai Márton, feleség-féltő gyáva lélek. Mulatságos Játék három felvonásban. Simai Kristóf K. O. P. által. Budán. Nyomtatott Landerer Katalin özvegy' és Örökösi költségével 's betűivel 1792. (Átdolgozás).

VIII. *Don Juan, ou le festin de pierre.* ?.

Benkő Kálmán »Magyar színvilág«-jában 1873 Pest 51. l. említi, hogy Molière Don Juanját lefordították: »Darabcím: Don Juan. Írója: Molière. Fordítók Lángh, Pály.« (Vagyis Lángh

Ádám János és Pály Elek). Bayer József azt hiszi, hogy »ők nem Molière darabját fordították, hanem Da Ponte szövegkönyvét, melyet Mozart zenésített meg.« (Irodalomtört. Közl. 1896, 59. l.).

IX. 1792.

Tartuffe.

?

A következő adatok mutatják, hogy volt egy Tartuffe-fordításunk. 1. A Magyar Hírmondó 1792 II. köt. 80. l. jelenti, hogy Pesten nagyban fordítanak. »Kotzebuenek minden más néző játékjai is fordíttatnak már Pesten Magyarra; úgy nem különben Molière-nek *Tartuffe*; és Gotternek Kobold nevű Játék darabjaik. Ez azért jelentetik, hogy más Érd. Hazafiak is ne találjanak fázadozni az említett Daraboknak fordításában.« 2. A kolozsvári színház társulatnak 1797-iki szabályzattal egyidőben készült s 1803-ból fenmaradt műsora, mely a társulat által előadott darabok névsorát tartalmazza, a *Tartuffe*-t is említi. (L. Ferenczi Zoltán: Kolozsvári színház 289. l.) 3. Könyves Máté Játékszini koszorúja 1834-iki kiadása 174-ik és 1836-iki kiadása 179-dik lapján a címet is megtudjuk, ő »Tértüffe«-t emleget. 4. Benkő Kálmán, »Magyar színvilág«-ában Pest 1873. a 116. l-n a fordítás szerzőjét is említi: »Darabczím: Tértüffe (*Tartuffe*). Fordító: *Ernyi Mihály 1795.*« Ernyi Mihály derék munkása a magyar színműirodalomnak, a ki fordításával és »Attila« cz. drámájával aratott sikert. Az évszámok egybeillenek, Ernyi 1794-ben pl. egy Terno cz. darabot fordított.

X. 1792.

Le malade imaginaire.

?

»A képzelt beteg« fordításáról csak kétes adat szól. »A Magyar Hírmondó« 1792. évfolyamában II. köt. 100. l. ezt jelenti: »Hat hetek alatt az az májusnak 12-dikétől fogva június 26-dikáig kilentz új Játék darabokkal mulattatta a' közönséget a' Magyar Jádzó Társaság 2-dik A' tettetett Beteg. Molière' szerzeménye. Kelemen László' fordítása.« E darab teljes címe: Tettetett beteg, vagy az igaz orvos. Vigjáték 3 felvonásban, írta Molière, ford. Kelemen László. Bayer Játékszín II. 382. l. Ez a darab úgy látszik nem Molièretől való, hanem, a mint Mérey »Lajstrom«-a mutatja (»A tettetett Beteg Vigj. 3 felv.) *Schröder* »*Die verstellte Kranke*« című darabjának fordítása.

XI. 1793.

Amphytrion.

8.

Fordítása kéziratban fenmaradt: »Vig Játék Amfitrion Moliér Frantzia Versezetiből az Elő-Játékra nézve ugyan Versekben, a' Komédiára nézve pedig átalýában folyó-beszédben fordíttatott Sz. M. által 1794 (Szomor Máté). A Nemzeti Múzeum kézírattárában Oct. hung. 26. sz. jelzettel.

E darabról már 1793-ban tesz jelentést a Magyar Hírmondó 721—2. l. »Azon közelebből jött Nemes Magyar Országi jelen-

tésre, hogy a Theátrumi Játék Darabok' Fordítói, munkájok' tárgyát előre ki-hirdessék, ne hogy egy Darabon többen is dolgozzanak, a' mint e' már sokszor megesett: szükségesnek ítélttem meg írni, hogy itten *Kolosvárott* következő Darabok vagynak rész szerént már fordítva, rész szerént munkában.« (A felsorolt 25 darab között három Molièretől) *Amfitrió* vig Játék Molière szerént, *A Szapin' tsalárdságai* vig J. Molière szerént, *A' kedvesét féltő Hertzeg* vig J. Molière szer.« Ez a két darab:

XII. 1793. *Les fourberies de Scapin.* 9.

A' Scapin' Tsalárdságai. Vig Játék három Fel-Vonásokba. Szerzette J. B. P. Molière. Fordította K. S. (= Kibédy Sámuel) Kolosvárott. Nyomt. a Ref. Coll. Betűivel 1793-dik Eszt. (Fordítás) és

XIII. 1793. *Dom Garcie de Navarre.* ?

A Magyar Hírmondó 1793. évf. 722. lapján említett: »A kedvesét féltő Hertzeg,« a mely úgy látszik elveszett.

Ezek után következnek Kazinczy Ferencz fordításai:

XIV. 1797—8. *Le médecin malgré lui.* 10.

Első említése 1797 nov. 16-án (Kis Jánoshoz intézett levélben). »Barátom! tintát tartanom nem szabad, de Stellámat és Vak lantosomat újra dolgoztam.... Molièreből két buffo játék: *A' kén-telen házasság* és *a' Botcsinálta Doktor*«.

1803 febr. 27-én Szentgyörgyi Józsefhez intézett levelében közli fordításának teljes címét: »Molièrenek legelevenebb és leggefeyertebb darabja, melly olly kedveltséget nyert a' Világ előtt, hogy még Moszkva nyelvre is fordíttatott, még pedig egygy Hertzeg asszony által.

Rigó Sámson

avagy

A' bot-csinálta Doktor.

Ott, a' hol illik nevetni
Legeszesebnek azt vehetni
A' kit látsz, hogy legbohóbb. Molière.

Orvos Doctor

SZENTGYÖRGYI JÓZSEF

és

Nagy Sámuel

Uraknak.

Motto:

... Licet antestari? ...
.....

1814 júl. 27-én még Rigó Sámson (Helmecczyhez), 1815 jan. 7. Szemeréhez már: »Némelyeknek csak az olyan doktor való, mint doktor úr, Rigó Jónathán uram.« Ettől kezdve a Bot-csinálta doktor Rigó Jónathán néven szerepel. A fordítás csak 1834-ben jelent meg: A botcsinálta doktor. Vigjáték három felv. Molière után Kazinczy Ferencz (Külföldi Játékszín 7. köt. Kiadja a' magyar tudós társaság. Budán. A magy. kir. egyetem betűivel 1834.)

A botcsinálta doktort azután »színre alkalmazta s zenéjét több dalművekből szerkeszté *Vidor*.« Előadták 1842 július 24-én. (Bírálata az »Athenaeum«-ban 1842 II. 13. sz. *Keve*-től).

XV. 1797.

Le mariage forcé.

11.

1797-ben említi először *Kazinczy* a Botcsinálta doktorral együtt. Egy emberöltővel később még mindig kéziratban volt. Schediusnak akarta ajánlani. »Vége személyes tisztelem' jeléül az Úr Prof. Uram, hogy Nevét a Kéntelen házasság elibe tevé; noha az ott csak az Aesthetikai Professort illeti, a mint Quintilián szavai mutatják.« 1803 márcz. 15. Később azonban meggondolja magát. »Ihr Name verehrungswürdigster Mann! der diesem Kéntelen házasság vorgesetzt stand, steht also nun vor einem würdigern Werk — den Paramythien Herders, die ich diese Tage umgearbeitet habe.« Csak 1839-ben került nyomtatás alá: »A kéntelen házasság. Vigjáték egy felv. Molière után Kazinczy Ferencz. Budán. A magy. kir. egyetem bet. 1839«. (Külföldi játékszín 15. köt.)

XVI. 1801—2. *Monsieur de Pourceaugnac.*

?

Kazinczy egy harmadik Molière-darab lefordítására is kedvet kapott. 1801. év vége óta irogat Nagy Gábornak, hogy küldje ki neki Ér-Semjénbe Molière műveit, de csakhamar visszaküldi őket és foglalkozás nélkül maradvá 1802 febr. 10. visszakéri »Ujra kérem Molière 3 darabját.« Kettőt, a lefordítottakat, a mint gondoljuk, visszaküldte, a harmadikat azonban megtartotta. 1802. febr. 28-án: »Ime küldöm Delillt, a' Sibiriai Utazót és Molièrenek két darabját. A' 3-ik darabját Molièrenek még megtartottam. Elérkezett ugyan 4 nappal ezelőtt Regmeczről az én Stereotyp Moliérem is; de az nincs bekötve; 's jobban esik Pán Hrobacseknek le Monsieur Pourceaugnacozni a' békötött exemplárból, mint a kötetlenből.« Ebből arra következtethetünk, hogy Kazinczy belefogott »Monsieur de Pourceaugnac« fordításába s mint a botcsinálta doktor Sganarellejét Rigó Jónathánnak keresztelte el, Pourceaugnac uramat csehnek vagy tótnak akarta feltüntetni s Pán Hrobacseknek nevezte.

XVII. 1813?

Le misanthrope.

?

Kazinczy még egy negyedik Molière-fordítással is foglalkozott. Ez a *Misanthrope* volt s talán bele is kezdett. Erre vall Kazinczy levelezése. 1813 november 1-én azt írja Helmecezynek művei összes kiadása ügyében, melyet hosszasan készített elő és sokat emlegetett: »Első Osztály lesz a' Szép Literaturáé. Ez álland XII kötetből. I. kötet Szívképző Regék, meg toldva *most* a' Jó Anyával és a' *Misanthroppal*.« Kazinczynak tehát volt egy *Misanthrop*-fordítása.

Egy magyar *Misanthrope*-fordítást úgy látszik elő is adtak. Erre a következő adat utal: Csokonai Vitéz József »Erdélyi első Mivész, Kótsi Patkó János színjátszói Pályájá«-t írva le felemlíti, hogy »Ifjabb éveibe az ifjú Hős Szerelmesekeket játszodta, elegyítve néha nagyobb karakterű Öreg hősökkel: különösen tulajdon rölléi vóltak az Embergylölő, Hamlet, II-dik Fridrik« stb. (Zsebkönyv A' Magyar Haza Fiainak és Leányinak. Iratott Erdélybe 1831-be januárius 1-ső napján. Kolo'svárott. A' királyi Lyceum' Betüivel 1830). Kocsi Patkó János a legkiválóbb erdélyi színész 1771-ben született, az évek tehát megfelelénének Kazinczy fordítása idejének, ha ugyan nem Kotzebué »*Menschenhass und Reue*« cz. darabját kell az Embergylölőn értenünk.

XVIII.

Le malade imaginaire.

A képzelt beteg czeremonia-jelenetét fordította Csokonai Doctorandus-ában. — Mérey lajstromában olvassuk, hogy »Csokonay valami 15 darabot fordított«. V. ö. még Bayer József: A magyar drámairodalom története I. k. 126. l.

XIX.

Le médecin malgré lui.

?

Úgy látszik, hogy volt egy harmadik Botcsinálta doktor fordítás is. A nagyenyedieké nem volt elég könnyed, Kazinczyé kéziratban volt s egy új cím mutatkozik a kolozsvári előadások műsorán: »Szkanarella, vagy az erőltetett Doktor,« tehát sem »Kén-telenségből való,« sem »Botcsinálta«, mintha ez újabb változat lenne, a Szkanarella név kitétele is mintha erre mutatna. Ebből a fordításból csak egy színlap maradt fenn 1810 augusztus 19-ikéről, melyet Bayer József közölt (Irodalomtört. Közl. 1896. 296. l.) lehet azonban, hogy ez csak csiszolt változata a nagyenyedinek.

XX. 1811.

L'école des femmes.

?

1811 márczius 10-én Pesten előadták Fáy András fordításában az »Asszonyok oskolájá«-t, melyből azonban semmi sem maradt fenn s így nem tudhatjuk Molière darabját, vagy Korzebuét fordította-e.

XXI. 1822.

L'avare.

12.

Döbrentei Gábor fordítása. »A fősvény. Vigjáték öt felvonásban Molièretől. Molière élete s munkái. Francia vigjáték költők. Rövid előadása a francia játékszín származásának. Francia színjátszók és színjátszónék. (Döbrentei Gábor külföldi színjátékai II. köt. Francia játékszín. Bécsben 1822. Ny. Kassai könyvtáros Wigand Ottó költséggel Grund Leopold).

XXII. 1823.

L'école des maris.

Csak a színlap maradt fenn 1823 február 1-ről: »A férfi iskola. Új mulatságos Vig Játék 3 Felvonatban. Irta Molière, fordította Mátéfi Ferencz.«

XXIII. 1832.

Le malade imaginaire.

13.

A képzeletben Beteg. Vigjáték három Felvonásban Molièretől. (Mulattató, Szép Literatúrai Gyűjtemény. Szerkeszti Harsányi Pál V-dik kötet. Pesten. Kiadja és nyomtatja Landerer. 1832. 71. 1).

XXIV. 1833.

L'école des femmes.

14.

A nők iskolája. Vigjáték öt felv. Irta Molière. Magyarosítva Árvay Gergely által. (Külföldi Játékszín 2. köt. Kiadja a Magyar tudós Társaság) Trattner-Károly nyomt. Ez első verses Molière-fordításunk.

XXV. 1847.

Tartuffe.

A képmutató. Both után¹ Fekete Soma. (Életképek 1847. II. köt. 384. 1.) A Nemzeti Színházban először 1847. decz. 15-én adták. Előadását és fordítását illetőleg polemia merült fel; ennek folyamán: »Nyílt levél Jókai Mórhoz« Bánffyától. (Életképek 1847. II. 183—185.) Ekkor, 1847-ben Prielle Kornélia már Nagyváradon is fellép benne. (Náményi Lajos. A Várad színház története 83. 1. Prielle Kornélia levelei alapján). Koltai Virgil állítása szerint (Győr színház II. rész 175. 1. Győrött először Tartuffet adták Molière darabjai közül 1847-ben Kazinczy Gábor fordításában. (?) Valóbszínű, hogy ezt a fordítást használták.

XXVI.

Les fourberies de Scapin.

?

Benkő Kálmán a Magyar színvilágban 109. 1. említi: *Scapin* (így!) *csinei* írta Molière, cz. darabot s fordítójaul Szilágyi Sándort nevezi meg.

¹ Bothnak német játékszíni gyűjteménye volt e fordítás alapja (»Bühnen-repertoire des Auslandes. In Übersetzungen herausgegeben von L. W. Both.« Berlin 1830) Ezt az adatot Bayer József úrnak köszönhetem.

XXVII. 1848.

L'avare.

?

Az »Életképek« említi (1848. I. 286.), hogy Erdélyi János fordítja a fősvényt.

Ezután tudunkkal már egyenesen a Kisfaludy-Társaság Molièreje következik, mely 1863—83-ig tizenkét kötetben jelent meg: »Molière vígjátékai. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Pest. Athenaeum.«

I. kötet. Tartuffe, fordította Kazinczy Gábor 1863.

II. kötet. A fősvény. Dandin György, fordította Kazinczy Gábor 1863.

III. kötet. A mizantróp, ford. Szász Károly. A tudós nők, ford. Arany László 1869.

IV. kötet. A férjek iskolája. A nők iskolája. A nők iskolájának bírálata. Fordította Szász Károly 1871.

V. kötet. A pórul járt negédesek. Ford. Szász Károly. Sganarella, vagy azt hiszi, hogy meg van csalva. Ford. Szász Károly. Kénytelen házasság. Ford. Szász Károly. 1872.

VI. kötet. A képzelt beteg. Ford. Berczik Árpád. A szerelem mint orvos. Ford. Várady Antal. 1874.

VII. kötet. A szeleburdi, vagy mindent roszkor. Fordította Paulay Ede. A kelleltenek. Fordította Kemény Károly. Scapin csínyjei. A siciliai, vagy: Szerelemből festész. Fordította Puki József. 1877.

VIII. kötet. A botcsinálta Doktor. Kazinczy Ferencz magyartításának felhasználásával fordította Almási Tihamér. Szerelmi perpatvar. Fordította Perényi István. Amphitriton. Fordította Kemény Károly. 1881.

IX. kötet. Az úrhatnék polgár. Fordította Csiky Gergely. Mélicerte, fordította Lévy József. Escarbagnas grófnő, fordította Márkus Miklós. Az éliszi hercegnő. Fordította Győry Vilmos. 1881.

X. kötet. Don Juan, vagy a kőszobor lakomája. Fordította Lévy József. Psyche. Fordította Perényi István. Vig pásztorjáték. Fordította Csiky Gergely. A versaillesi rögtönzés. Fordította Csiky Gergely. 1883.

XI. kötet. A pompás kérők. Fordította Perényi István. Navarrai Don Garcia vagy a féltékeny herceg. Fordította Sulkovszky József. 1883.

XII. kötet. Pourceaugnac úr. Fordította Szász Károly. A rászedett féltékeny, A repülő orvos. Fordította Dr. Toldy László. Egyes költemények (Stanzák, Verssorok egy rézmetszet alá, Rim-játék, A királynak, Sonnet, A Val-de-Grace Domjának glóriája.) Fordította Győry Vilmos. 1883.

Molière két zsenge vígjátéka. Fordította Toldy László. Budapest, 1884. Athenaeum. (Megegyezik a Kisfaludy-Társ. XII. kötetében levő két fordításával.)

Molière: A tudós nők. Ford. Arany László. Magyarázta Greguss Ágost. Jeles írók iskolai tára. IX. köt.

Dandin György. Fordította Hevesi Sándor. Magyar Könyvtár 31. sz.

A fősvény. Ford. Hevesi Sándor. Magy. K. 71. sz.

A kényeskedők. Ford. Hevesi Sándor. Magy. K. 142. sz.

A botcsinálta Doktor. Ford. Gabányi Árpád. Magy. K. 114. sz.

Scapin furfangjai. Ford. Hevesi Sándor. Magy. K. 322. sz.

Kénytelen házasság. Ford. Hevesi Sándor. Magy. K. 329. sz.

A képzelt beteg. Ford. Dr. Váradi Antal. Magy. K. 356—357.

A tudós nők. Ford. Gábor A. Magy. K. 472—473. sz.

Molière: Tartuffe. Vigjáték öt felvonásban, fordította Ivánfi Jenő. Budapest, 1904. Nagel Ottó.

Molière: A férjek iskolája. I. felv. 3—6. jel. II. felv. 1—4. jel. Ford. Dr. Szabó Károly. Kolozsvári tud. egyet. kör Évkönyve. 1903—4, 154—162. l.

Molière remekei. Magyar és külföldi művészek rajzaival. Remekírók képes könyvtára. Bevezetéssel ellátta Haraszi Gyula. I—II. köt. Budapest, Lampel Róbert 1901—1908.

Molière: Misanthropie. Ford. Telekes Béla. Nyugat 1909.

A magyar Molière-fordításokat a következő munkák tárgyalják:

Anyag, adatok szempontjából forrásmunkák gyanánt:

Bayer József: A nemzeti játékszín története. Budapest, 1897.

Bayer József: A magyar drámairodalom története. Budapest, 1887.

Az előadásokra vonatkozólag: Ferenczi Zoltán: A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár, 1898.

A magyar Molière-fordítások első összefoglalása:

Szász Károly: Molière-fordításainkról. A Kisfaludy-Társaság évlapjai. Új folyam VI. kötet. 1871.

Szász Károly: Molière első magyar fordítója Reform 1874. 27. l.

Szana Tamás: Molière élete és művei. Kiadta a Petőfi-Társaság. Budapest Aigner L. 1878. Függeléke: Molière a magyar irodalomban.

Szana adatait vette át »Le Moliériste« 1879. N° 5, 155. l. »Molière en Hongrie« cz. cikkében. (Le Moliériste rédigé par Monval. Paris).

Az addigi eredményeken alapul Deutsch Gyula cikke is: »Molière in Ungarn« (Molière und seine Bühne. Molière-Museum Red. v. Schweitzer Leipzig 1881. III. k. 79. l.).

Kazinczy Botcsinálta doktorát egybeveti az eredetivel Imre Lajos: A botcsinálta doktor Molièrenél és Kazinczynál. Erdélyi Múzeum V. 1888. 169—193. 1.

Simai Zsugoriját tárgyalja Háhn Adolf: A fösvény első magyar átdolgozása. Egyet. Phil. Közlöny 1890. 783—793. 1.

Erneyi István: Simai Kristóf »Gyapai Márton«-jának eredetije. Egyetemes Philol. Közlöny 1893. 276. 1. Kimutatja, hogy Sganarelle volt a mintája.

Bayer József négy cikket írt e tárgyról az Irodalomtörténeti Közleményekbe.

»A XVIII. évszáz Molière-fordításai« Irod. Közl. 1895. 282. 1. Szól a nagyenyedi két fordításról, Kibédy Scapinjéről és Szomor Máté Amphytriójáról.

»Molière »Képzelt Beteg«-ének első fordítása« Irod. Közl. 1896. 59. 1. Harsányi Pál fordítását elemzi.

Kazinczy Ferencz és Molière-fordításai Irod. Közl. 1896. 257. 1.

Molière L'avare-jának első magyarosítói Irod. Közl. 1897. 297. 1. Simai Zsugorijáról és Döbrentei Fösvényéről.

Haraszi Gyula: Molière élete és művei. I—II. kötet. Kiadja a Kisfaludy-Társaság Budapest 1897. Molière minden darabjának tárgyalásánál Bayer József a jegyzetekben összeállította a darab magyar fordításait.

Gragger Róbert: Illei János Tornynos Péterének forrásai. E. Ph. K. 1908. 585. 1. Illei mintája a Bourgeois gentilhomme.

Beke Ödön: Kazinczy egy Molière-fordítása. Beöthy Zsolt Emlékkönyv 1908. 233. 1. A Kénytelen házasságot veti egybe az eredetivel.

Ime mily gazdag Molière-irodalmunk s reméljük, hogy e munkák által felkeltve, az érdeklődés újabb adatokat fog felszínre hozni, melyek ez irányban is mutatni fogják, hogy a magyar irodalom korántsem szolgált rá Brunetière gúnyoros mondatára, mikor azt mondja Lacroix Molière-bibliográfiájáról, hogy az olvasó megtalálja benne a főbb Molière-fordításokat Európa minden nyelvén: »en grec: Γεώργιος Δαντίνος, ὁ ἐντροπιασμένος σύζυγος, et jus-qu'en tchèque ou en magyar«,¹ mert a magyar Molière-irodalom is mutatja, mennyire lépést tartott kultúránk egész Európa nagy nemzetével.

GRAGGER RÓBERT.

¹ Brunetière: Études critiques I. köt. 97. 1.

ADATTÁR.

MOLIÈRE A MAGYAR IRODALOMBAN.

Fen-héjázó, és maga sorsával meg nem elegendő embernek bolondsága.

Mellyet a Egri Diszes iffjuság ugyan ott lakó nemesség előtt jádzott hazájának nyelvén, más országoknak Ditséretes szokását ebben követni akarván. 1769 esztendőben.

A' játék summája.

Közönséges ugyan, de gazdag polgár vala, ki a nemes és feő rendi álloptra igyekeztvén emelkedni, haszontalan költségével nem egyebet végtére, hanem nevetséget szerzett magának.

A' játékban fen-forgó személyek.

Fen-héjázó Jórdán, polgár.

Fülöp, testvér ötse Jórdánnak.

Gróf Szelekuti, Jórdánnak színezett baráttya.

Pusztavári fejedelem, Gróf Szelekutinak baráttya.

Sugár Bantsi

Kurta Getzi } Jórdánnak szolgálái.

Furtsa Peti }

Sípos Mihály, feő muzsika mester

Fa-lábi Péter, tántz mester.

Kurutz János, viadal mester

Jakab Deák, filozofia mester

Füzi Demeter, iffjú legény

Nyalka Getzi, Füzi Demeternek szolgálója.

Első végezés és első kimenetel.

Feő muzsika mester a' tanítványival, és a' tántz mester a' tántzosokkal.

Sípos. Itt egy kis várakozással legyetek, a' míg eljövend Jórdán Uram
Fa-lábi. Ti is itt tartsátok az orrotokat addig.

Sípos. No! Készen van már?

Tanítvány. Épen most végeztem el az utolsó kótát.

Sípos. Mutasd meg . . . helyessen vagyon — tsak a' kár benne, hogy igen mesterséges — — Uram! egy szép regveli éneket faragtaték, melyre az álmas ember is felébred.

Fa-lábi. Szabad légyen belé tekintenem — —

Sípos. Most még semmi; de majd a versekkel együtt meg halgattya az ur, ha eljövend Jórdán Uram, talán nem is fog már oda bé sokat szuszogni.

Fa-lábi. Hei Sípos Uram! Sípos Uram, a' mi kóta, kóta; de bezzeg nehéz az én kenyerem.

Sípos. El hiszem Uram, hogy néha nehezebb tánczat járni, mint fűjni; de mindazonáltal most mind a' ketten egyenlő képen ditsekedhetünk szerentsénkel, hogy Jórdánban oly emberre kaptunk, kinél Párisban se lelhetnénk hasznosabbat, mert ugyan tudom meg adgya az árát bolondul hajhászott nemességének. Most tsak azon törjük a' fejünket, hogy mint az Úr tántzába, mint az én muzsikámba belé bolonduljon az egész világ.

Fa-lábi. Ugy de mi haszna fáradságunknak, ha tompa az esze? nem éri fel a mesterségünket.

Sípos. Elég az, ha jól fizet, a többit nem kell számba venni.

Fa-lábi. De mégis a' mi engem illet, egy parányi Ditséretet nem adnék sokért és hidgye az ur, hogy én gyalázatnak tartom mesterségemet hol mi déb dáb emberek előtt fitogtatni: ellenben a' hol okos és bötsületes uri emberek állanak körülöttem, kik Ditséretekkel, tapsolással fizetik a szép ugrásokat, ah! che gusto! mintha hordoznák az embert, úgy járja a sok galantériát.

Sípos. Úgy vagyon Fa-lábi uram, én se tagadom a' bibémet; mert én is a' vivát kedvéért egyszer másszor per fistulam csak el penderítem a' kyriet; De mindazonáltal én a Ditsérettel, tapsolással jól nem lakom: azért pénz emberség, ruha tisztesség: jobb ditséret az adakozás: a' beszéd tsak beszéd; de a pénz uram pénz. Jórdán ur ugyan ő kegyelme olyan ember, a' kívül jó ítéletet nem várhatunk, mint a' kinek szárába szállott az esze; de bezzeg az erszényéért meg ditsérik az embert üres a' feje mint a' tők, de bezzeg nem üres az erszénye.

Fa-lábi. Mond valamit, mond Sípos uram; de még is nem kellene oly mohón kapni a' nyereségen: mert a' bötsületes Gavallérra nemférhet a nyereségnek kívánsága.

Sípos. Ugy mondgyák az emberek: De a' mint látom, Fa-lábi uram sem igen sokat kínáltattya magát a' pénzzel, mikor Jórdán ur valamicskét nyujt néki.

Fa-lábi. Mi tagadás benne? De még-is a pénzben legnagyobb boldogságomat nem helyeztetem, és inkább kívánnék Jórdán uramnak jó gustust a' káprilok kedvelésében, hogy sem a' pénzben bővelkedést.

Második kimenetel.

A' voltak, Jórdán Schlavrogban és háló-süvegben annak két szolgálja.

Jórdán. Szerentsémnek tartom, hogy láthatom az urakat házamnál, mi jót hoztak az urak?

Sípos. Mi egy kiss uri mulatsággal akarnánk az urnak szolgálni, ha tudnánk, hogy nem leszünk terhére.

Jórdán. Igaz! Már el is feleitettem, minek híják a' kentek dudolásait? prologusnak é, dialogusnak é, vagy ménovétáknak?

Fa-lábi. Épen kitalálta az ur.

Jórdán. Ecce! Már azt is tudom.

Sípos. Már mi készen vagyunk szolgálattýára az urnak: ha most tetszik parancsolni, mindjárt hozzá foghatunk.

Jórdán. Én ma szép uj ruhával fel ékesítem magamat, mint egy galánt gavallérhoz illik.

Fa-lábi. Szívesen fogjuk látni az urat.

Sípos. Mi-is a szép ruhához képest szép éneket készítettünk, ha tetszik meg halgatni.

Jórdán. A' szabó nékem egy pár strimflít küldett, de nem akarom viselni.

Sípos. Mi tsak azért jöttünk, hogy vig mulatsággal töltsük kedvét az urnak.

Jórdán. Legyenek egy kis várakozással az urak, míg el hozzák a' köntösömet, hogy meg láthassák be szépen illik reám.

Fa-lábi. A' mint tetszik az urnak.

Jórdán. Meg láttyák, hogy tetőtül fogva talpig ki leszek.

Sípos. Épen semmi kétségünk sints benne; de talán már el kezdetnének az éneket, ha nem volnánk unalmára?

Fa-lábi. De hiszen papolhat most a' muzsikáruul egy darabig.

Jórdán. Ezt a' Schlavrogot tsak itt a' városon tsináltattam magamnak.

Falábi. De szép-is, a' való.

Sípos. A' mig a szabó eljön, addig a' Jankó el végezhetné az éneket.

Jórdán. A' szabó azt mondotta, hogy az uri feő emberek regvenként mind illenben szoktak jární, és magam-is illenkor azért szeretek ebben jární, hogy' a regveli foglalatoságimat könnyebben véghez vihessen.

Falábi. A' való, hogy irtóztató képen illik az urnak.

Sípos. Most talán volna üressége az urnak, hogy a' Jankó el mondhatná az éneket?

Jórdán. Hallátok é! ide mind a' ketten.

Bantsi. Mit parantsol az ur?

Jórdán. Semmit: tsak azt akartam meg tudni, ha meg hallátok é a' szavamat ebben a Schlavrogban — — mint tetszik az urnaknak a' szolgálaim liberijája?

Fa-lábi. Ritka öltözet.

Jórdán. De ne sajnállják meg nézni az én ruházatomat egészen.

Sipos. No már ennél szebb nem lehet — — de már miis valami szép énekkel akarnánk szolgálni az urnak.

Jórdán. Nem bánom: lássuk tehát, mire mehet a' kentek mestersége: fúró lesz é belőle vagy kalapáts.

Sipos. Mindjárt meg lesz jó uram — — de előbbszer tessék meg halgatni a' regveli éneket, melyet az ur parantsolattýából ezen tanítványommal, de nomine Jankóval kótára szedettem.

Jórdán. De illen dolgot nem kellett volna a tanítványára bízni; mert hiszen a' tanítvány, a' mint mondják, soha se nagyobb a mesterénél.

Sipos. Jó uram! Nem kell szóru! szóra venni, mert az illen tanítványok, millyenek az enyimek, meg a' leghíresebb mesterral is vetekeznek, halljuk csak be mesterséges éneket szedett egybe minden féle kótákból.

Bákhus isten minden féle vigasságnak kezdője!
 Evés, ivás, fársángozás, és dobzodás szerzője,
 Ide siess, Jórdán urnak légy te ma vezérlője,
 és hív gondviselője.

Hogy Jórdán ur vendégivel, kik ma uri udvarát
 Meg szállatták, 's körül ülték tágos kezek asztalát,
 Gavallérhoz illendő kép ma mulathassa magát,
 vigan tölthesse napját.

Jórdán. Uram! nékem nem igen tetszik ez az ének; mert inkább szomorúságot okoz az emberben, mint sem vigasságot — — De bezzeg hallottam én valaha — — vigyázzanak tsak az urak — — bá — — hogyan kezdődik tsak?

Falábi. Azt én uram nem tudhatom.

Jórdán. Ahá! tudom már:

Hol vagy te most nyalka kurutz
 Ki voltál olyan mint a Strutz.

Ugy e hogy szép?

Sipos. Ennél már vigabb nem lehet.

Falábi. Az ur igen tisztán énekel.

Jórdán. Azt én pedig tsak magamtul tanultam, engemet senki se tanított reá.

Sipos. Kár hogy az ur musikára nem adja magát: bizony vétek az illen szép hangos szót vesztében hadni.

Falábi. Hát a' tántzi mesterséget nem tudja az Ur? mert ez a' két mesterség mind együtt jár.

Sipos. És ez a' két mesterség igen szép dolgokra ébreszti az emberi elmét.

Jórdán. Most veszem én észre magamat: tehát azért kapnak olly mohón ezeken a' fő rendi gavallérok.

Sipos. Valóba nem másra való nézve.

Jórdán. Hogy nem tudtam, hogy nem tudtam no! De talán még nem késő ugye?

Sipos. Hogy volna késő az ur capacitássára nézve? én mindjárt meg tanítom az urat.

Jórdán. Ugyan legyen oly jó akarattal én hozzám, tudom, hogy meg nem bánnya fáradságát.

Sipos. Uram ne kérjen, hanem csak parantsolljon.

Jórdán. Jai Uram! De nem tudom mire mehetek az idővel; mert a viadal mesteren kívül egy filozofia tanított-is fogadtam, a' ki minden regvelre iskolát szabott.

Sipos. Uram! hadgya abba a filozófiát, assecuralom az urat, hogy a mostani világban kevés hasznát veszi neki; de a musika uram, a' musika.

Falábi. Musika uram, és a' tántz: ez a' kettő mindent magába foglal.

Sipos. Nints oly hasznos dolog a világon, mint a musika.

Falábi. És én azt mondhatom az urnak hogy nintsen a világon olly szükséges dolog, mint a tántz.

Sipos. Musika nélkül nem lehet ország.

Falábi. Tántz nélkül pedig semmire se mehet.

Sipos. Mindenféle háborúságoknak, hadaknak és gyilkosságoknak egyetlen egy oka az, hogy az emberek nem tudják jól a musikát.

Falábi. Minden féle szerentsétlenségek, minden szomorú esetek, melyekkel teli vannak a' nemzetek históriái, onnan veszik eredeteket, hogy az emberek nem tudnak jól a tántzhoz.

Jórdán. No ezt én még életemnek tellyes napjaiban soha nem hallottam! De hogy a' menykőbe lehet ez?

Sipos. Hogy lehet? mindjárt megmutatom. Nem de attul vannak minden versengések, hadakozások, hogy az emberek nintsenek egy szívvel, egy akarattal? Már pedig ha az emberek mindjájön musikára adnák magokat, mind egy szívvel, egy akarattal volnának.

Jórdán. A' világos.

Falábi. És nemde mihent egy valakinek vagy az erköltsében, vagy maga viselésében valami gántsot találnak az emberek, vagy a' király az ország kormányozásában vezérek az hadi sereg vezetésében valami hibát követnek el, mindjárt azt mondják, hogy el vétették az ugrást, mert kiléptek az utbul: honnéd veszi pedig eredetét? ugye hogy a tántzi mesterségnek tudatlanságából.

Jórdán. Helyesen okoskodnak kegyelmetek az való: látom már melly hasznos a musika és a tántz.

Sipos. Nem tetzik az Urnak egy kiss próbát tenni a' mi mester-ségünkben?

Jórdán. Szivesen fogom nézni.

Sipos. No! fogjatok hozzá. (Fit musicam.)

Jórdán. Vége van már?

Sipos. Vége uram! ha tetzettünk, örvendünk.

Jórdán. Elig jó volt: imitt amott szép tréfák-is voltak benne.

Fa-lábi. Most már részemrül-is, ha tetszik az urnak, igen helyes tántzol adok szeme elejbe.

Jórdán. Az is Lengyel tántz lészen?

Fa-lábi. Ollyan lesz, mely az urnak kétség kívül fog tetzeni. (Fit saltus sine musica.)

Jórdán. Ez uram nem bolondság.

Sípos. Sokkal szebb volna, ha musika szóra mennénk, és azért nem ártana, ha az ur egy egész chorust tartana maga multságára, mint a' nagy urak szoktak.

Jórdán. Hát ez a' szokás a' nagy uraknál? Jó hogy tudom, annak ugyan meg is kell lenni, hogy egész chorust állítsak.

Sípos. Három vocalistára lenne szükség, hárfára, hegedüre, tzimbalomra.

Jórdán. Talán jó volna a vadász kürt-is? mert a vadász kürt nékem igen tetszik az ő gyönyöröséges szép harsogásáért.

Sípos. Tsak reánk kell ezeket bízni, el járunk mi benne.

Jórdán. Kérem-is az urat bizony — — ápropo! a' reverentziázás is a tántzhoz tartozik? mutassa meg nékem Fa-lábbi uram, mitsoda reverentziát kell vetni egy hertzegnek, vagy egy uri embernek?

Falábi. Adgya ide a' kezét az ur!

Jórdán. Meg tanulom én ugy is.

Falábi. Ha valami különös reverentziát akar az ur vetni, előbbszer távul kell kezdeni: az után közelebb kell menni a' második reverentziát vetni: utoljára még egy lépés után egészen a' térdéig hajtsa meg magát az ember.

Jórdán. Ne sajnálja meg mutatni.

Fa-lábi. No példának okáért, most az ur legyen egy fejedelem, (facit triplicem reverentiam.)

Jórdán. Jól vagyon, már azt is fogom tudni.

Bantsi. Nagyságos Uram! itt a viadal mester, bé akar jönni.

Jórdán. Mond meg neki, hogy tsak jöjjön bé, és végezze el ő-is az iskoláját — — kérem tessék egy kis várakozással lenni, hogy lássák meg az urak, abban a' mesterségben mire mehetek.

Harmadik kimenetel.

Kurutz János, és a' voltak.

Kurutz. Álló uram! — — reverentziát — — egyenesen a fejét — — lépjen egyet — — bátrabb szemet — — kar szerint a' kardot — — tsapásra a' kařdot — — egy — — kettő — — tsapjon hozzám — — vigyázzon az Ur (cadt e manibus pugis, pungiturque) vigyázzon mondám.

Jórdán. Ahá.

Sípos. Ugyan derekassan tudja az ur.

Kurutz. Már megmondottam az urnak, hogy kettőben áll az egész mesterség: hogy helyessen ejtse a' tsapást, és gyorsan el távoztassa magátul: az pedig abban áll, hogy az ember iziben, mint egy szem-

pillantásig tudgya magát és kardgyát forgatni, már ki, már bé a' melye felé. Eztet jól vegye észre az Ur; mert ez a mesterség sokkal szebb annál a' tzin tsattagásnál, és tzigány kerekeknél, tudni illik a' tántznál és musikánál.

Fa-lábi. De ugy ne igen beszéllyen Kurutz János Uram.

Sípos. Kérem az Urat, rövidebb pórázra tessék fogni a' nyelvét és a mi ditséretes mesterségünkről józanabban szóllyon, ha szólani akar.

Kurutz. Vallyon hová lett ezeknek az eszek, hogy az én mester-ségemhez merik hasonlítani a' magokét.

Fa-lábi. Nézd el az ország hasznára termett baglyot.

Sípos. Nézd el a' pántzélba öltözött békát.

Kurutz. Fogd be a' szádat Kótás! Mert majd hegedű nélkül musikálsz! veled majd uj tántzot járatok.

Jórdán. Lassabban uraimék! itt a' nemes kuriában nem szabad marakodni.

Negyedik kimenetel.

Jakab deák a' többivel.

Jórdán. Épen jókor jött mester Uram.

Jakab. Mi dolog Uram?

Jórdán. Kérem édes Uraim hadgyanak kentek nékem egy parányi ürességet, hogy a' filozófia mester urammal-is végezhessem el az iskolát.

Fa-lábi. De megérzed a' kezemet a' rosdás szurkolóddal együtt

Jakab. A' mint veszem észre, itt a' dolog nem igen jó.

Jórdán. Hadgyuk el, hadd mennyenek dolgokra, lássunk mi a' munkához.

Jakab. Tehát mit akar az ur leg is előbbszer tanulni.

Jórdán. Akár mit uram, tsak legyen valami, mert a' tanulásra rettenetes nagy kedvem vagyok, és most nem igen köszönem a' szülőimnek, hogy kitsinségemtül fogva folyvást nem tanítottak.

Jakab. Ditsérem az indulatyát; nam sine doctrina vita est quasi mortis imago: ezt az ur érti sine dubio.

Jórdán. Értem sine dubio; de még-is nékem ugy magyarázzon mindent az ur, mintha semmit se tudnék: azért verbi gratia fejtse meg az ur, mit akar mondani azon deák versetske által?

Jakab. Azt, hogy a tanulatlan ember olyan, mint a' tök.

Jórdán. Bizony jól mondja mester Uram, és deákul igen szépen esik: azért tsudáltam én eddig, hogy mért vagyok én olyan sárga és halovány.

Jakab. Van é még-is az urnak valami fundamentoma a' tudományban?

Jórdán. Van igenis: tudok írni-is, olvasni-is alkalmasint.

Jakab. Hát honnéd kezdgyük a' tanulást? akarja é az ur, hogy előbbszer a' Logika fundamentomit adgyam elejbe?

Jórdán. De mi az a' Logika?

Jakab. Az olyan tudomány, melly az emberi értelemnek három féle ereit igazgattya.

Jórdán. Hát mellik az a' háromféle erő?

Jakab. Első, második, harmadik: az első az, mely által per ideas universales az előnkbe tett dolgot elménkbe képzük; második az, mely által ope categoriarum jó ítéletet hozunk; harmadik az, mely által a' praemissákkal jó consequentiát mint egy kötéssel hozunk ezen figurák szerint: barbare, celarent, Darii, ferio, baralipton, celantes, dabitis, fapesmo, frisesomorum, és a' többi.

Jórdán. Ezek irtóztató nehéz szók, ez a' Logica nékem nem tetszik, inkább valami más tudományt vegyünk elő.

Jakab. Nem akarná az úr az Ethicát, id est, a' moralis filosofiát?

Jórdán. A' moralis filosofiát é?

Jakab. Azt.

Jórdán. De mit foglal magában az a tudomány?

Jakab. Taníttya scilicet, miben áll az emberi felicitas, és az embert a' maga rossz indulattyainak, úgy mint az haragnak meg zabolázására vezeti.

Jórdán. Nem, nem kell uram; mert én olyan haragos vagyok, mint az ördög: nints az a' tudomány, széles e' világon, mely az én haragomnak határt szabjon — — osztán akarok is haragudni, mindenkor, mikor reám jön a harag.

Jakab. Hát a' Fizikát fogjuk elő, talán azt jó lesz meg tanulni.

Jórdán. Hát az a' Fizika micsoda ének?

Jakab. Nem ének uram, hanem tudomány, mely a természet szerint való dolgoknak eredetét és corporis proprietást elénkbe adja: elementumoknak, metallumoknak, mineráknak, köveknek, szivárványoknak, Plánétáknak, erőknek, lovaknak, jegeknek, szeleknek, villámlásoknak, mennyköveknek, és a' többinek természetét vizsgállyá, és mind ezeknek igaz okait adgya.

Jórdán. Jai Uram! igen sok ez! ennek se hossza se vége, mint a' szent Istvány énekének, mikor tanulnám én ezt mind meg?

Jakab. Hát mit akar az ur tanulni?

Jórdán. Tanítson meg az ur normális iskolára.

Jakab. No jó lesz.

Jórdán. Az után tanítson kalendáriumokat-is tsinálni, hogy tudhassam, mikor vagyon fogytán a hold, mikor töltén.

Jakab. A' mint tetszik parancsolni az urnak: de hogy mosdatlan kézzel ne fogjunk a' dologhoz, és secundum rerum ordinem tractállyuk a dolgot, a' betűnek meg ismeréséről kell kezdeni, és azoknak különbözőféle pronuciatióirul: azért in ordine ad praemissa tudni kell az urnak, hogy a betűk két felé vannak osztva, mások tudni illik vocalisok, mások consonánsok; osztán öt a vocalis: a, e, i, o, u.

Jórdán. No ezt már értem, ecce! —

Jakab. De tudgya-é az ur, miképen pronuciáltatnak?

Jórdán. Mondottam már az urnak, hogy engemet úgy tanítson, mintha semmit sem tudnék.

Jakab. Ha egynéhánynak a' pronuciatióját megtanulja az ur, a' többit az után könnyebb lesz meg fogni: úgy példának okáért i pro-

nunciáltatik lágyan, egy kevéssé fel nyitott szájjal, de úgy, hogy az ajakinak külső végét mind a' két felől a' fülei felé rántsa — i.

Jórdán. i i — bizony jól mondgya az ur — i—i.

Jakab. Az o-t pedig, ha jól akarjuk pronuciálni, az ajakinknak végső végét egybe huzzuk, a' közepét pedig ki nyitván, egy kerekessé likat hagyunk rajta — o.

Jórdán. o—o — no ennél világosabb nem lehet —i—o—i—o— ugyan rendes dolog ez —i—o—i—o valóba szép ezeket tudni.

Jakab. Az u-nak a' pronuciációja pedig abban áll, hogy az ember a fogait egy kevéssé megszorítsa, de úgy, hogy egyik a másikat ne érje; az ajakát-is hasonlóképen egybe húzván, de még-is egy kis hasadékot kell hagyni —u.

Jórdán. —u—u— úgy van bizony az: ugyan bánom, hogy eddig nem tudtam.

Jakab. Holnap a consonánsokat-is megmagyarázzuk.

Jórdán. Vannak-é azokban-is illen szép observatiók?

Jakab. Vannak még szebbek-is, de holnap mind fundamentomostul megtanulja az Ur. De tudgya é az ur, ez a beszéd, melyet most folytatunk minek neveztetik?

Jórdán. Nem uram.

Jakab. Prósának; mert valami nem prósa, a' mind carmen, és valami nem carmen, a' mind prósa.

Jórdán. Nem gondoltam volna, hogy olyan okos és bölts ember legyen az ur: ah! melly sok időt vesztegettem én a' sok semmire való-ságokon! édes szülőim! melly rosszul neveltek engem — de Praeceptor uram, kérem szeretettel, hogy holnap jó reggel meg jelennyék; mert már igen megkivántam ezt a' szép tudományt.

Jakab. Megtselekszem: szivesen ajánlom magamat az Urnak.

Ötödik kimenetel.

Jórdán és Bantsi.

Jórdán. Hallod é Bantsi?

Bantsi. Parantsollyon az ur.

Jórdán. Hát az a' gaz szabó még se hozta el a' köntösömet?

Bantsi. Nem bizony még.

Jórdán. 'S mért nem?

Bantsi. Ki merte volna az urat olly mély tanulásában háborgatni.

Jórdán. Édes eszem! édes eszem! hát ostoba még se tudod még tanulni, hogy az okos ember holtig tanul, he? u—u—u.

Bantsi. Mit tsinál az ur?

Jórdán. u—u—u.

Bantsi. Ne ugasson az ur.

Jórdán. u—u—u.

Bantsi. No hát u.

Jórdán. u.

Bantsi u.
Jórdán u.
Bantsi u.
Jórdán u.
Jórdán u.
Bantsi u.
Jórdán u. (Sequitur cantilena.)

Fársáng ünnepe el jött-jött,
 vigasság szivembe lött-lött
 kolbászt a' szakátsom tölt-tölt
 zsiros káposzta meg főtt-főtt.

Igyunk, ne busullyunk hát-hát
 míg szemünk valamit lát-lát,
 és még leszünk olyanok-nok,
 mint a' tele pintze tok-fok.

Harmadik ¹ végzés első kimenetel.

Jórdán két szolgájával.

Jórdán. Jőjjetek most utánam, ki akarok sétálni a' várasra, hogy lássák meg leg alább az emberek az öltözetemet: ti pedig mind a' nyomomba járjatok az hátom mellett, mert máskint nem vennék észre az emberek, hogy szolgáim vattok.

Getzi. Én uram mindenütt ked után járok.

Bantsi. Én pedig mindenütt kiáltva ki hirdetem, hogy én és Kurta Getzi ő nagyságát szolgállyuk.

Jórdán. Híjátok ide a Petit is, hogy halja a' parantsolatomat — — meg áll — — ihon van la!

Peti. Mi tetzik az urnak.

Jórdán. Ide halgass.

Peti. He! he!

Jórdán. Mit nevez te,?

Peti. He, he, he.

Jórdán. Vallyon mit akar ez a' kölyök?

Peti. He, he, he, he — — be tsudálatos az ur, he, he, he.

Jórdán. Mért vagyok én tsudálatos, te?

Peti. Ó Istenem? Istenem! he, he, he.

Jórdán. Mitsoda temérdek vakmerőség az illen gyermektül — — hát még te bolondot mersz belőlem úzni?

Peti. Biz uram kend új magából bolondot, nem én, én tsak tsudálom az urat he, he, he.

Jórdán. Hát még se szünsz meg gaz gyermek?

¹ Második, (íráshiba.)

Peti. Uram! meg botsásson, de olyan tsudálatos az ur, hogy lehetetlen meg tartózkodni a' nevetéstül he, he, he.

Jórdán. Nem semmi dolog ez már-te! ma bizony ha előfoglak elő — — — — Istentelen gaz gyermek.

Peti. Édes uram, ne haragudjon reám, mert bizony he, he, he.

Jórdán. Hallode! többet ne bosszants; mert ugy nyakon köszöntlek, hogy bizony a fogaidat a' földről szedegeted fel.

Peti. De már uram nem nevetek többet.

Jórdán. No ugy is légyen.

Peti. He, he, he.

Jórdán. Ejnye Istentelen gaz gyermek! te! nem tudod befogni a' görbe szádat.

Peti. Hadd szóljak egyet — — kérem az urat, engedgye meg az Ur, hadd nevehessem ki egyszer jó formán magamat; az után ha tsak egy tseppet nevetek-is, verjen meg az úr, de másként ha most nem nevetek, mindjárt meg repedek he, he, he, he.

Jórdán. De ezt már nem tűröm tovább — — — —

Peti. Uram! tsak még egyszer hadd nevehessem ki jó formán magamat he, he, he, he, he.

Jórdán. Mi a' kő szállott ebbe a' gyermekbe, hogy a' száját bé nem tudja fogni? hát nem akarod hallani a' parantsolatomat?

Peti. Hát mit akar az úr?

Jórdán. Várj, várj! megadod az árát ennek az esztelen nevetésednek — — hanem ugy reám nézz reám, hogy ha tiszta nem lesz az egész házam, kivált a' palotám, meg tudd, hogy bé füttetek a' nemes fundusodba ugy, hogy elmehetsz vele akár hová dolgodra, az én kenyeremet többet nem eszed a' való.

Peti. De uram, már semmi kedvem sints a' nevetésre.

Jórdán. No hiszen majd meg adod az árát ennek az esztelen nevetésednek, várj tsak.

Peti. Én nem tudom, ennél a' háznál semmit se lehet egybe szedni, ugy el vannak mindenek szerte széllal hanyva a' sok temérdek vendég miatt.

Jórdán. Hát én járok utánnad he? semmirekellő!

Peti. Legalább ne legyen olyan, mint a' kortsma, hogy minden ember bé nézzen, mint bolond Istók Debretzenbe.

Második kimenetel.

A voltak és Fülöp.

Fülöp. Áh! áh! mit látok az Istenért bátyám Uram! már mire való ez a' bolond ruha? vallyon nem tudgya meg gondolni, hogy az egész városnak tsufja léssen ezért a' szokatlan ruházatért?

Jórdán. Kérem ötsém uramat, tsak hallgasson, már én tudom mit tsinálok, engem az okos emberek nem tsúfolnak, hanem tsak a' bolondok.

Fülöp. Nem a' bolondok bátyám uram, nem; hanem a' józan, bölts tudós emberek valakik rendetlen élete módját láttyák és tudják, méltán megítélik bátyám uramat; bizonyára már el unta testem lelkiem sok dobzódást, nyefelgést, tántzolás, mellyel minden nap felforgattya az egész házat az a' sok kenyér vesztegető az egész szomszédságnak nem kevés alkalmatlanságával.

Peti. Azt ugyan jó mondgya Fülöp uram ő kegyelme, már kételen vagyok én is, hogy egyszer ki mondgyam az igazat, én bizony már meg úntam az itt való szolgálatot a' sok temérdek vendég miatt, a' kik minden nap három négy sereg embert hoznak magokkal, talán az egész városnak gazzát egybe szedik, hogy itt tisztítsák meg a lábokat, én szegény fejem nem győzőm a' sok söprést.

Jórdán. Te néked gyermek nagy nyelved van az illen felelgetésre.

Fülöp. Bizony, pedig akár mint 's akárhogy, de azt Peti jól mondgya, és sokkal jobb itélettel van ezek felől, hogy sem bátyám uram: már én azt akarnám tudni, mi végre bátyám uramnak illen korába a' tántz mester? ugyan jókor kezdett a' lába visekedni a' tántzra, mikor már egyik lábával tsak nem a koporsóban vagyon.

Peti. Már pedig, hogy még annál nagyobb legyen a' költség, még azon kívül Filozofia tanított fogadott az úr.

Jórdán. Fogadtam, fogadtam mi tagadás benne, 's nem is bánom; mert én tanult ember akarok lenni, hogy mindenféle dolgokroll tudgyam folytatni a' discursust minden bötsületes emberek compániájában.

Fülöp. Valjon mit hoznak a' konyhára?

Jórdán. Látcik, hogy mind ötsém uramnak, mind a' szolgámnak alant jár elméje; mert ezekről tsak úgy beszélnek, mint a' kinek egy szikra esze sintsen: igazán mondom szégyenlem mint a' kutya a' ti tudatlanságotkat, példának okáért: mondgya meg most nékem, tudjae most mit beszélt ötsém uram?

Fülöp. Bizony tudom, hogy valamit én mondottam, helyesen van mondva: azt is tudom, hogy bátyám uramnak másként kellene élni, hogy sem él.

Jórdán. Nem ezt kérdem — — — értsék meg már egyszer — ez a' beszéd: melly az én számbul ered, hogyan neveztetik?

Peti. Hogyan neveztetik, úgy neveztetik, a' mint az ember akarja nevezni.

Jórdán. Prósa, számár, prósa.

Peti. Prósa?

Jórdán. Biz elhiszem, hogy prósa; mert valami nem Prósa, a' mind carmen, és valami nem carmen, a' mind prósa: láttyátok é már mit tézsen tanulni? — hát példának okáért, mit kell tselekednek, mikor az út ki akarod mondani.

Peti. Mit mond ked?

Jórdán. Hogy mit tsinálsz, mikor kimondod a út?

Peti. Mit?

Jórdán. Mondgyad u.

Peti. u.

Jórdán. De mikor azt mondd, hogy u, akkor mit tselekszel?

Peti. Azt tselekszem, a' mit az ur mond.

Jórdán. O te tök! be nehéz az okos embernek illen tőkével beszélni! tudni illik a' fogaidat egybe szorítod, de úgy, hogy egyik a' másikat ne érje, és az ajkaidat mind a' két felől öszve húzod úgy, hogy valami kerekcsik lik maradgyon rajta — u látodé — u ostoba, u.

Peti. Ei ha! eb az inge, ugyan szép tudomány!

Fülöp. Tsak híja egybe, valamennyi illen szelesbolond vagyon a' világon, hogy az illen bolondságokkal meg töltsék a fejét.

Peti. Azt pedig én leginkább tsudálom, hogy azt a sütelen Viadal mestert fogadta az ur, a' ki valahányszor a' házba jön, ugy poroz, hogy mindenek usznak a' porban.

Jórdán. No errül jól meg emlékezzél, a' mit most mondottál, majd megtanítlak én tégedet, gaz gyermek — — fogd ezt a páltzát, most láthatóképen meg mutatom én néked — — mikor negyedszer kiáltak, akkor így viseld magadat — — mikor harmadszor, akkor így — — látod, így soha győzedelmet rajtad nem vesz az ellenség; és az nem szép, mindenkor bizonyosnak lenni a' maga tsapása felől, valahányszor viaskodik az ember ellenségével? Már most próbály te rajtam tsapást ejteni, hadd lássuk.

Peti. No nem bánom uram — — —

Jórdán. Lassabban te gaz gyermek! lassabban

Peti. Hát hiszen az ur parantsolta.

Jórdán. Ugy de te mindjárt másodsor hozzám tsaptál; se a' negyediket nem vártod, sem a' harmadikat, se pedig arra nem vigyáztál, hogy én-is reá készüljek.

Fülöp. Tsak híjába, mert bolond bátyám uram minden szeleskedésével együtt; a' pedig mind az utátul fogva van, miuta a' nemességre kezdett hejázni.

Jórdán. Hogy én a' felvett szokásom szerint a' nemes erköltsökre igyekezem, az által nyiiván kimutatom a' feő nemes indulatomat; a' pedig sokkal ditséretesebb, hogy sem a' maga buta parasztságát és kába tudatlanságát ki mutatni, a' mint ötsém uram.

Fülöp. Ennek bizony elment az esze: de már nem bännám, akár mit tsinálna, akár minden pénztét ki-sajtolnák-is belőle azok a' széllel bélelt emberek; de tsak a' Katitzát, a' szegény leányát sajnálom; mert a' még arra jut utoljára, hogy mint egy szolgáló idegen házakat söperjen.

Peti. Azt biz igazán mondgya az ur.

Fülöp. Tudodé hol lakik ifju Fűzi Demeter?

Peti. Hogy ne tudnám uram.

Fülöp. Az az ifju nékem igen tetzik a' szép maga viseléséért: talán magad-is hallottad, hogy ő kérte a' Katitzát.

Peti. Biz uram jámbor legény az, jó ismérem: mert nékem-is egyhányszor nyujtott a' tenyerembe egy póturát, hol többet-is tsazított a' markomba.

Fülöp. Már azt akarnám én-is, hogy ugyancsak végére járna igyekezetének.

Peti. Meg-is érdemli.

Fülöp. Ugyantsak azon leszek most, hogy reá vihessem a' bátyámat, hogy mennél hamarabb meg legyen a' lakodalom, azért te Peti!

Peti. Parantsollyon az ur.

Fülöp. Eregy, fuss hamar a' Demeter ur házához, és mondgyad szolgálatomat az Urfinak, hogy mennél hamarabb hozzám jöjjön; mert most eligazítom a' baját.

Peti. Szívesen uram: soha kedvesebb parantsolatot nem adhatott volna az Ur. — — Hol keressem fél hamar azt a' jó urflat, hogy mennél hamarabb azt az örvendetes hirt meg mondhassam néki?

Harmadik kimenetel.

Peti, Demeter, Nyalka Getzi.

Peti. Ó be jókor jön az urfi; valami örvendetes hirt mondok az urfinak.

Demeter. Távozzál tőlem ravasz róka.

Peti. Hát úgy fogad az urfi?

Demeter. Távozzál mondám, és mond meg annak a' ravasz kiss asszonyodnak, hogy engem soha többet az orromnál fogva nem hurtzol, se bolondnak nem tart.

Peti. Ugyan mi lelte ezt az embert? édes Getzim, mond meg nékem, mi lehet ez?

Getzi. Még ezt mered kérdezni? hord el magadat a' szemem elől, mert mindjárt — — —

Peti. Ugyan mi a' kő lelte ezt az embert? el megyek Fülöp Uramhoz: majd el beszéllem néki ezt a' véletlen haragot — — ihol pedig itt terem mind a' kettő.

Demeter. El menjünk-é, vagy itt maradjunk, hogy már egyszer meg lássuk, mit akarnak velem.

Getzi. Tsak maradjunk Uram, jobb lesz.

Negyedik kimenetel.

A' voltak, és Jórdán Fülöppel.

Demeter. Alázatos szolgálja az urnak.

Jórdán. Hozta Isten az urat.

Demeter. Édes jó Uram! nem akarok mást fogadni, a' ki érettem ki kérje ezt a' gráziát az urtul, a' mellyért már alázatosan instálni szándékom volt; kérem ezért jó uramat, ha azon bötsületre méltatlan nem volnék, hogy az urnak veje lehessenek.

Jórdán. Uram! minek előtte választot adgyak ezen kérésre, leg-is leg-előbb tessék meg mondani nékem, ha nemes emberé az Ur?

Demeter. Láttya jó Uram, én-is a' mostani világ szokása szerint bizvást magamat annak tarthatnám; mindazonáltal én ebben az álla-

potban másképen és igazabb szívvel akarok szóllani az Urral: mert jól tudom, semmi féle színesség követése nem férhet a' bötsületes emberre; és azt tartom mindenkor, hogy nagy esztelenség tagadni a' maga sorsát, mellyben az Ur Isten teremtette az embert: ezen felett pedig nagy titulusokat, és tzimereket magának tulajdonítani, mellyekhez az elei közel se jártak, én ugyan bötsületes szülőktől származott legény vagyok, hat egész esztendeig katona kenyeret ettem, — és már alkalmas tisztségre fel emelttem: azon kívül anyai vagyont-is gyűjtöttem magamnak Istennek hálá, hogy tulajdon állapotom szerint tellyes contentumommal bötsületesen élhessek; mindazon által nem akarom magamat méltatlanul fitogtatni, és nyilván ki mondom az urnak, hogy én nemes ember nem vagyok.

Jórdán. Édes Uram! hogy röviden elvégezzük a' dolgot, az én leányom nem az urnak való.

Demeter. Hogy, hogy?

Jórdán. Az ur nem nemes ember; azért az én leányomat el nem nyeri.

Fülöp. Hát hiszen a' mi atyánk sem volt egyébb, hanem csak egy közönséges kalmár.

Jórdán. Hazud a' ki azt mondgya, egy szóval: már el van végezve, a' leányomat nemes és feő rendi embernek akarom adni.

Fülöp. Maga állapotjához, nem ehez hasonló férfit kell bátyám uram leányának.

Peti. Annál nints igazabb dolog.

Jórdán. Fogd bé a' szádat artzátlan! te mindenbe belé avatod magadat, ki bizta reád az ország dolgát? nékem egyébbre nints szükségem, hanem csak a' nagyobb és díszesebb poltzra; mellyre nézve a' leányomat Grófnénak lenni el tőkéltettem magamban.

Fülöp. Grófnénak?

Jórdán. Ugy, ugy Grófnénak, talán bányá ötsém uram?

Fülöp. Mit gondol az Istenért bátyám uram?

Jórdán. Héjába agyarkodik ötsém uram; ha szintén fején áll is az egész világ, az én leányom Grófné lészen: sőt ha engemet többet fognak boszantani, azon leszek, hogy Hertzegnek adjam.

Ötödik kimenetel.

Ugyanazok Jórdánon kívül.

Fülöp. Ne tüntesse füstben reményét Füzi Demeter uram, én azon leszek, hogy az unokámat reá beszéljem, hogy az uron kívül senkihez se menyen: el tőkéllett szándékát már esküvéssel-is le kötelezte maga attya előtt.

Hatodik kimenetel.

A' voltak Fülöpen kívül.

Getzi. No ugyan meg adá az árát maga igaz szegény vallástételének az ur.

Demeter. Mit tselekedtem volna egyebet?

Getzi. Az én tsekély vélekedésem szerint nem szükség sokat törni az eszét az illen bolond emberekkel: akár mi furtsa találmány és képzés elégséges, hogy az orránál fogva vezesse, a' hová akarja az ur őtet.

Demeter. Igazat, mondasz; de a valójában én meg se álmodhatam volna, hogy tettetett nemességgel kellene Jórdán uramtul azt ki fatsarnom.

Getzi. He, he, he.

Demeter. Mit nevelsz?

Getzi. Egy gondolatomat, mely most tűnék eszembe: ezzel bezeg furtsán reá szedhetnék Jórdán Uramat és kívánsága tzélját elérhetnék az urnak.

Demeter. Hogy, hogy? 's miképen?

Getzi. Nints egyébre szükségem, hanem tsak holmi inaskarákra, felette nevelséges lesz a' dolog, mellyel ugyan meg tréfálom Jórdán uramat.

Demeter. Ugy de fejtsd ki előbb velejét tudományodnak.

Getzi. Annak idején mindenekrül fogom tudósítani az urat — — de ime közelgetnek Gróf, és Hertzeg uraimék, kétség kívül Jórdánhoz sietnek, én azonban hozzá látok a' dologhoz, Uram kövessen engem.

Hetedik kimenetel.

Gróf Szelekuti, és Pusztavári Fejedelem.

Fejedelem. Nem tudom Uram, mékepen esett, hogy magamat idegen házhoz, a' hol senkit sem ismérek, engettem vezetetni.

Gróf. Hová vezethettem volna máshová Hertzegségedet? minekutána magános és isméretlen helyet kívánt, a' hol bátróbban és méltósága kissebb sérelmével mulathatná magát.

Fejedelem. Gróf Uram! látom, hogy naponkint hozzám viseltetett szívességének ujjabb 's még ujjabb jeleit kimutattya.

Gróf. Ne szégyenítsen a Hertzeg! tudgya jól, mennyivel vagyok köteles Hertzegségednek — — de ime a' háznak gazdája.

Nyoltzadik kimenetel.

A' voltak, és Jórdán.

Jórdán. (Minekutána két reverentziát vetett volna.) Egy kevésse tovább méltóztassék Felséged.

Fejedelem. Mi okra nézve.

Jórdán. Tsak egy lépésnyire kérem legalább.

Fejedelem. De miért?

Jórdán. Kérem Felsőgedet tsak egy parányira ne terheltesék maga helyébül meg mozdulni, had vethessem el az harmadik reverentziát-is.

Gróf. Jórdán Uram, o Hertzeg, jól tudgya a' politziát (meg mozdul a' Hertzeg helyébül, és

Jórdán elveti az harmadik reverentziát ezeket mondván:) Felsőges Hertzeg! Szerentsém jobb szárnyának tartom, hogy szegény házamnál üdvözülhetem Fejedelmi személyét, 's vajha — —

Gróf. Elig Jórdán Uram! ó Hertzegsége nagy tzeremoniákat nem kíván, tudgya jól, hogy az ur egy bötsületes Gavallér légyen — — Ez az ember felette nevetséges maga erköltsében, és együgyü maga tselekedetiben, a' mint láttya Hertzegsége.

Fejedelem. Tetzik az ő együgyüsege, és nagyon gyönyörködöm az ő nevétségre méltó viseletiben.

Gróf. Felsőges Hertzeg! im Jórdán uramban láttya leg szívesebb barátomat.

Jórdán. Mód felett tisztel engemet Gróf Uram.

Gróf. Ez ám a' gavallér! a' kinek minden mondása politziában áll.

Fejedelem. Nagyra bötsülöm valóban.

Gróf. Alig várhattam, hogy láthatnám az urat.

Jórdán. Alázatos szolgálja az urnak.

Gróf. De kész é Jórdán uram az ebéd?

Jórdán. Kész szolgálatt yokra; de mindazonáltal előre követem a' fogytkozásokrul — — tessék bé menni az ebédre.

Harmadik végzés: első kimenetel.

Jórdán, és a Török köntösből öltözött Nyalka Getzi.

Getzi. Nem tudom, ha reám ismér é az ur.

Jórdán. Nem uram.

Getzi. E korában volt szerentsém látni az urat.

Jórdán. Engem?

Getzi. Igen-is: o be szép gyermeketske vala az ur! kiki akkor a' Dámák közül az urat ölibe kívánta venni, és hordozni.

Jórdán. Engem ölibe venni és hordozni?

Getzi. Ugy van uram: én abban az időben igen kedves embere valék a' méltóságos ur attyának: o be drága uri ember vala!

Jórdán. Drága uri embernek ismérte az ur ötet?

Getzi. Bizonyyára annak: óh Isten nyugosztallya!

Jórdán. Nohát én ugyan nem tudom mitsodás a' mostani világ.

Getzi. Hogy, hogy?

Jórdán. Gondollya meg tsak az ur: találatnak egy némelly ostoba goromba emberek, a' kik el akarják velcm hitetni, hogy az én méltóságos drága atyám egy hitván koimár lett volna.

Getzi. De a' már uram igen nagy hazugság! hiszem a' mit ő tselekedett, példának okáért, hogy a' drága fű szerszámokat a' külső

országokbul egybe-gyüitötte, nem egyebet tselekedett, hanem mivel felette bölts, tudós nagy uri ember vala, tehát jól tudta az árát az említett fű szerszámoknak, és mivel egyszer 's mind igen nyájos és barátságos vala, szíves baráttynak, a' kik ő hozzája, mint valami bölts Aristoteleshez tanátsot kéni jötenek, oltso áron kedveskedni igyekezett.

Jórdán. Bizony örvendek, hogy lehetett szerentsém az urral meg ismérkedni, minekutánna kivált a' méltóságos uram atyám uri nemzeterül olly világos bizonyságom lesz az urban.

Getzi. Az egész világ szine előtt kész vagyok ezt megbizonyítani — — de én most igen örvendetes és drága hirt jöttem mondani a' méltóságos urnak.

Jórdán. Ugyan mi lehet az?

Getzi. Ugyan tudja é az ur, hogy a' veres tengeri Bassának a' fia ebben a városban mulatszik?

Jórdán. Nem halottam még semmit-is felőle.

Getzi. Ugyan tsuda uram; mért már a' kufárnék-is a' piatzon semmit egyebet nem tudnak szóllani az ő pompás bójövetelenél.

Jórdán. Bötsületemre mondom, hogy ez óráig leg kissebket sem hallottam felőle: nem arra valók az én haszontalan tselédim, hógynékem ill drága uj hireket mindjárt bé mondgyanak: várjatok tsak rozsz haszontalan pernaháiderek.

Getzi. A' mi a' méltóságos urat főképen illeti az Hertzeg bé jövele alkalmatosságával az, hogy a' méltóságos Katitza kisasszonyt maga házas társának kívánnya.

Jórdán. A veres tengeri Bassának a fia?

Getzi. Nincs külömben: mihelyest volt szerentsém ő Hertzegsége köszöntéséhez, velem leg ottan nagy kegyességgel beszédbe eredvén, a' többi között azt mondá: *áktsiám kvok szoler juk állá musztáf gidelum ámanahem várahini usz szere kárulát* — az az: nem láttad é a' Jórdán ur kiss aszszonyágát?

Jórdán. A' veres tengeri Bassának a' fia mondotta ezeket?

Getzi. Ugyan ő Hertzegsége.

Jórdán. Ugyan jó az okos ember a' háznál! ime ha az ötsém tanátsábul annak a' paraszt fitzkónak oda adtam volna a' Katitzámat, most szegény Hertzegné nem lehetne: tsak halgasson a' jó ötsém; mert tudom én mit tsinálok.

Getzi. Az után hogy én mindenképen mondtam volna, hogy ismérem, és melly drága kiss aszszony légyen, leg ottan — — *Márá-baba sahem* — úgy mond, az az eltökélt akaratom, hogy feleségemnek vegyem ötet.

Jórdán. A' veres tengeri Bassának a' fia mondotta ezeket?

Getzi. Ugyan ő Hertzegsége.

Jórdán. Ugyan tsudálatos ez a' Török nyelv.

Getzi. O Uram e még semmi; de tudgya é a' méltóságos ur, mit téssen *Kárákáká muchen*?

Jórdán. *Karika muki*? nem.

Getzi. Azt teszi: én szíves kedves barátom.

Jórdán. Talán a' veres tengeri Bassának a' fia mondotta felőlem?

Getzi. Igen-is ő Hertzegsége, és azt izeni a' méltóságos urnak, hogy maga személyébe kívánnya meg látogatni és meg kérni a' leányát: már pedig hogy az urban diszessebb ipát lellyen, kívánnya Mamamókinak tenni, mely az ő országában leg első méltóság.

Jórdán. A veres tengeri Bassának a' fia mondotta ezeket?

Getzi. Igen-is ő Hertzegsége.

Jórdán. Kérem az urat, hogy az ő udvarlására az ő Quártélyához engemet vezetni ne terheltesék.

Getzi. Onnan ő maga kívánkozik előbb az urhoz jönni, és nem sokára reménylem itt fog teremni.

Jórdán. Egyetlen egy dolog szorongat tsak engem, hogy az én leányom ugy belé bolondult egy bizonyos Füzi Demeter nevű iffjuba, hogy esküvéssel le kötött hite mellett senkihez máshoz férjhez menni el tökéllente magában.

Getzi. Meg változtattya szándékát! semmit se busullyon az ur, mihelyest a' Hertzeg szemébe tekint: mert a' világra egy termetű, ábrázatu Füzi Demeterrel. Nékem Uram az Hertzeg parantsolatyából bizonyos helyen meg kell várnom ötet, a' többit könnyen el igazítjuk — — és ime! egyenesen ide siet látom ő Hertzegsége.

Második kimenetel.

A' voltak, és Füzi Demeter Török köntösben.

Demeter. *Ambusáhim ogvi boráf gurdine sálámmálegvi.*

Getzi. Azt mondja Török ő Hertzegsége, hogy színét az urnak számos esztendők folyásával olly virágzó állapotban kívánnya lenni, mint a' tavaszi gyönyörűségessen virágzó kerti tömött rózsák! — — az illen mondással legszivesebb köszöntéseket szokták ki magyarázni a' Törökök.

Jórdán. Alázatos szolgája vagyok Török ő Hertzegségének.

Getzi. *Kárigár kámbóts usztin moráf.*

Demeter. *Usztim jok kátómálegvi bázum báze állá morán.*

Getzi. Az egektül orozslányi erőt és kigyói okosságot kíván az urnak ő Hertzegsége.

Jórdán. Török ő Hertzegsége felette tisztel engem! ne sainállya meg mondani, hogy én ő Felségének minden némü szerentsét, és mindennapi boldog felviradást kívánok.

Getzi. *Oszszá binámen szádok bábállí osakáf urám.*

Demeter. *Bel-men.*

Getzi. Kívánnya ő Hertzegsége, hogy töstént a' belső kamarába bé mennyen az ur a' tzeremoniák tartására, és uj méltósága installá-tziójára.

Jórdán. (Össze tsapván a' kezét) olly hosszszabb értelmet tsak két szóval?

Getzi. Igen-is uram! felette rövid beszédű, és bőv értelmű a' Török nyelv — — de mennyen az ur, a' hová kívánnya Török ő Hertzegsége (a' tzeremoniák közt bé mennek.)

Harmadik kimenetel.

Nyalka Getzi maga.

Getzi. Há, há, há! kutya terki! — ugyan furtsán van a' dolog! meg sem álmodtam volna, hogy oly könnyen, olly jól véghez menyen — — az én uram is no! ugy viselte magát, mintha született Török lett volna — — osztán én — — ha, ha, ha! tsak attul tartottam, hogy el ne nevessem valamikint magamat — de ugyan tsak hivatalomnak jól meg feleltem — — ime pedig az urak ő nagyságok — — valjon meg ismérnek é? nem gondolnám.

Negyedik kimenetel.

Nyalka Getzi, Pusztavári Fejedelem, és Gróf Szelekuti.

Getzi. Az urak nyilván Jórdán uramat keresik?

Gróf. Igenis, de hol van.

Getzi. Ha, ha, ha! soha illen dolgot nem láttak nagyságtok.

Fejedelem. Mi az a' dolog?

Getzi. Jórdán urambul most az egyszer bolondot tettem ha, ha, ha!

Gróf. Hogy-Hogy?

Getzi. Most az uram által Török köntösbe öltöztettem, Mama-mókinak instálláltottam, és el hittem vele, hogy Füzi Demeter uram a' veres tengeri Bassának a' fia: magam tolmáts lettem, és általam kérette uram a' leányát: mind arra, mind egyébre, a' mire előbb reá nem vehettük reá állott.

Gróf. Valóban, ha ki nem adod vala magadat, meg nem ismértelek volna, ugy el változtatott téged a' köntösöd — — ditsérem az eszedet, és uradhoz hűségedet nagyon bötsülöm, meg érdemli Füzi Demeter, hogy érette fáradgy.

Fejedelem. Magam-is egyet értek ebben Gróf urammal; de örömet látnám Jórdán uramat az uj öltözetében.

Getzi. Nem fog sokáig késni; hanem arra kérem nagyságtokat, hogy magok-is segítsék a' tréfát, 's az ő nevetségre méltó bolondságát.

Gróf. Igen-is, ha tetszik ő Hertzegségének, mihelyest el érkezik, uj méltóságának örvendeni fogok Jórdán uramnak.

Fejedelem. Örömet én-is reá állok, tudom, hogy meg nem fogom bánni itten való multságomat — — erre látok egyet Török ruhában, talán Jórdán uram: be tsuda a' tekintettye, öltözettye, ábrázattya.

Getzi. Én uraimék innen egy kevésbé el távozom, nem sokára megint vissza fordulok.

Fejedelem. Tsak sokáig ne késedelmeskedgyél: mert örömet látnálók tégedet vele együtt.

Ötödik kimenetel.

A' voltak Getzin kívül, és Jórdán.

Gróf. Uram! mind a' ketten uj méltóságának szives örvendezésére siettünk, kiváltképen pedig leánya olly nagy szerentséjének gratulatiojára.

Jórdán. (Török reverentziát vetvén.) Uraim! szivembül kívánom ti néktek a' kigyói erősséget és az oroszlányi okosságot.

Fejedelem. Nagy grátziámnak tartom, hogy ezen uj méltóságában az első köszöntői között lehettem.

Jórdán. Kegyelmes Hertzeg! kívánom szivembül, hogy a' kerti rózsák ágai szüntelen virágozzanak; hogy pedig az első köszöntőim között lenni méltóztatott, azért alázatos szolgájának tartom magamat, tessék minden ki telhetőben velem parantsolni, kész vagyok holtig mindenkor mindenekben Hertzegségednek szolgálni.

Gróf a' Fejedelemhez. Láttya Hertzegséged, hogy Jórdán uram nem köz ember, se nem az alá való emberek féle, a' kiket a' szerentse gögös nagy maga tartására, 's más alatta valók meg vetésére szokott fel emelni, a' ki úgy mint illik a' nagy uraságnak poltzán-is maga szives barátságait meg ismérni méltóztassék.

Fejedelem. Ki tetzik tsak ebbül-is nagyra termett erköltse, és uri nemzete.

Gróf. Hol van pedig Török ő Hertzegsége? mi, úgy mint Jórdán Uramnak szives baráti udvarlására köszöntésére jöttünk.

Jórdán. A' mint látom, épen most érkezik.

Hatodik kimenetel.

A' voltak, és Demeter Török köntösben.

Gróf. Hertzegségednek köszöntésére jöttünk, 's ajánljuk magunkat Felséged gratiájába.

Jórdán. Jai! hol a' patvarban vagyón a' tolmáts, a' ki az urak szives indulatit meg magyarázza, ő Felségének, ugyan meg látnák, melly helyesen felelne meg köszöntésekre, maga ritka értelmű nyelvén, hol, hol vagy tolmáts? — — einye! einye — — hol mulatoz? — — strif, strof, struf, stráf, Gróf uram nagy uri ember, és Pusztavári Fejedelem — — oh nem érti szegény mit akarok mondani — — Szelekuti uram Mamamóki, Pusztavári uram is Mamamóki, és azonkívül nagy Pusztavárnak Fejedelme — — már magyarábban nem szólhatok — — de ime szerentsémre jön a' tolmáts.

Hetedik kimenetel.

A' voltak, és Nyalka Getzi Török köntösben.

Jórdán. Hol volt az Istenért tolmáts uram? az ur nélkül semmit sem értünk — — mondgya meg kérem ő Felségének, hogy ezek az uraságok, úgy mint én szives barátim, ő Hertzegségének udvarlására jöttek — — majd meg láttják nagyságtok, be tiszta feleletet fog adni.

Getzi. Alábálá krotsiám áktsi borám álábámen.

Demeter. Kátalegvi tubál urin szoter ámálukám.

Jórdán. Hallják?

Getzi. Azt mondgya ő Felsege, hogy nagyságtok uri familiájára minden féle jó szerentsék mint a' zápor essők soha meg ne szünyenek hullani.

Jórdán. Nem de meg mondtam, be ritka magyarázatu értelmeket szokott mondani maga nyelvén?

Gróf. Valójába ritka és álmélkodásra méltó értelmekek ezek.

Nyolczadik kimenetel.

A' voltak, és Fülöp.

Fülöp. A' vala még hátra jó bátyám Uram, hogy a' leányát pogány Töröknek adná, sött maga-is pogány köntösbe öltöznék.

Jórdán. Mi baja velem ötsém uramnak? kérem szeretettel, ennek utánna velem nagyobb respectussal bánnyék, a' ki ugy mint Mamamóki vagyok, és szünnyék meg már egyszer piszkálni, mellyben nem kellene szemtelenül.

Fülöp. Bátyám uramra esik jobban a' szó, a' kit a' mint látom minden bolondságra sött Istentelenségre-is orránál fogva vezeti.

Jórdán. Leányomat a' veres tengeri Bassa fiának adom feleségül; nem látom ebben mitsoda bolondság vagy Istentelenség volna: javasлом azért inkább, hogy ötsém uram alázza meg magát, és tolmáts uram által maga-is ő Hertzegségének térdet fejet hajtson.

Fülöp. Sem a' tolmátsra, sem az Istentelen pogányra nints egy tsep szükségem-is, utálom mind a' kettőt mint a' bűnömet.

Gróf. Az Istenért mért kívánnya meg gátolni az ur az ill különös szerentsét, s valjon gyalázatos é olly hatalmas Török Hertzeg sógorának lenni?

Fülöp. Istenem! Istenem! kérem az urat, lássson a' maga bajához, a' hol nem fáí, ott ne tapogassa.

Fejedelem. Hiszen nagy és ritka szerentse, és ditsőséges állapot ez, mellyet kezébül nem kellene ki botsátani.

Fülöp. No kérem Hertzegségedet-is, ugy ne beszélyen bátyám előtt, hanem inkább az ő ostobaságát ismértesse meg vele: ne elegyitse magát a' korpába, ha meg nem akar motskoltatni.

Gróf. Egyedül tsak a' szíves jó-indulat, és az ur haszna viszen arra, hogy minden uton módon szerentséjét elő mozdítani igyekeznénk.

Fülöp. Se szívességekre, se barátságokra nints egy tsep szükségem-is.

Gróf. Ugy de a' Katitza reá állott az attya akarattyára.

Fülöp. El felejtkezhetetté Füzi Demeter uramról.

Gróf. Mit nem tselekszik a' leány, mikor a' feő Dámaságra mód adatik?

Jórdán. Mit? talán ellenzi ötsém uram attyához mutatott engedelmességét?

Fülöp. Igen-is ellenzem, hogy az igazság és diszesség ösvénye kívül bátyám uram parantsolatinak engedelmeskedik.

Getzi (Fülöpnek) Uram!

Fülöp. Mit akarsz?

Getzi. Kérem az urat tsak figyelmezzon egy két szómra.

Fülöp. Nem, nem hallok tsak egy bötüjét-is.

Getzi. Meg mondom.

Fülöp. Semmit se mondgyon nékem.

Getzi. Uram! tsak figyelmezzon, egyebet nem kívánok, lássa az után, akár mi tévő legyen.

Fülöp. Nohát lássuk, mi sül ki belölle?

Getzi. Ideje már hogy fejtsem a' titkot: a' mit most lát az ur, nem egyebért tselekedtük minnyájon a' mint vagyunk, hanem hogy a' mit maga-is az ur feöképen kívánt hogy meg lenne, a' veres tengeri Bassa fiának személlye alatt lappang Füzi Demeter uram, a' kit a' mint tudva vagyon, leánya férjének nem akarja semmiképen Jórdán uram.

Fülöp. Ah! ah!

Getzi. És én tolmáts képében Nyalka Getzi vagyok.

Fülöp. Egészen meg ujulok.

Getzi. De kérem az urat, titkon tartsa még a' dolgot.

Fülöp. Már is én megadom magamat, és az uj házasságra reá állok.

Jórdán. Hálá légyen az Istennek, hogy már egyszer az egész világ eszére tért! láttya ötsém uram, nem akarta meg halgatni, jól tudtam én azt, hogy kifejtené ő veres tengeri Hertzegnek az ő voltát.

Fülöp. Mindenkit helyessen meg magyarázott, meg eligedem; de hogy állandóbb legyen a' kötés, hivatassék elő a' város Notáriusa.

Jórdán. Helyessen vagyon, hivatassék elő.

Getzi. Én mindjárt előhívom ötet méltóságos uram; mert tsak itt lakik a' szomszédban.

Jórdán. Azonban mulassák magokat Felségtek, a' mig én meg írom a' contractust.

Fülöp. Ugyan helyessen meg segítették kegyelmes uraimék az én szándékomat, soha még eszembe se tűnt volna, hogy ezen dolognak ill tsufos vége légyen: ugyan azért nagy hála-adással veszem nagyságtok grátiáját.

Fejedelem. Örvendek Fülöp uram, hogy önnön magam mulatsága kegyelmednek nintszen szomorúságára: mindazonáltal ha valamire használt ezen furtsa találmány, azt mind Nyalka Getzinek tulajdonítsa, és köszönnye Fülöp Uram! (a Getzihez) magam-is azon leszek, hogy érdemes jutalom nélkül ne maradgyon fáradságod.

Getzi. Alázatossan köszönöm Hertzegséged grátiáját.

Fejedelem. Most tsak azt akarnám tudni, mitsoda szívvel veszi Jórdán uram a' tréfát, ha észre veszi, hogy meg tsalatkozott reménységében?

Fülöp. Tudom, hogy nagy haraggal ellenzeni fogja a' leánya lakodalmát; de előbb nem kell tudtára adni, tsak mikor már Demeter uramnál léssen a' contractus, az után akár mit tsinállyon, nem bánom.

Fejedelem. Gróf uram! talán nem tanácsos nekünk tovább itt maradnunk? mert hallok, hogy Jórdán Uram nagy haragu ember, ne talántán boszuját rajtunk töltsé.

Gróf. Azért bizvást maradjon felséged, majd meg tsillapítom az ő haragját.

Fejedelem. No lássa Gróf Uram, de én nem sokat tréfálok véle: ihol pedig, hozza már a' contractust.

Utolsó kimenetel.

A' voltak, és Jórdán.

Jórdán. No meg van már a' contractus.

Fülöp. De subscribálta é magát bátyám Uram?

Jórdán. Meg van minden, rajta a' nevem-is petsétem-is.

Fülöp (megnézi a' contractust.)

Gróf. Jórdán uram tessék tehát oda adni a' levelet Török ő Hertzségének tulajdon kezével, és parolát-is kérjen Török ő Hertzségétül: jelensége lészen ez, hogy se Török ő Hertzségé, se Jórdán uram bötsülete vesztése nélkül soha meg nem másolhattya a' szándékát!

Jórdán. No tessék tehát Hertzségédnek el venni a' contractust, és parolát adni. — —

Fülöp. Már tehát ő Hertzségé és ő Nagysága biznyságim lesznek, hogy ezen lakadalomra mint Jórdán bátyám, mint Török ő Hertzségé önként reá állottak.

Gróf. Igen-is Fülöp uram, ezt én minden ember előtt kész vagyok meg bizonyítani — — de Jórdán Uram! én ezen doigban egy kevéssé megütököttem; talán nem kellett volna annyira hirtelenkedni, ne talántán idővel meg tsalatassék az ur.

Jórdán. De uram! ember legyen az, a' ki engem meg tsallyon.

Fülöp. Bizony pedig magam-is hamar meg tsalnám bátyám uramat.

Jórdán. Meg látnám én azt.

Fülöp. Ime! mi tagadás benne? hiszen bátyám Uram maga magát tsalta meg.

Jórdán. Hogy, hogy?

Fülöp. Ugy hogy Fűzi Demeternek, mint Török ő Hertzségének oda engedte a' leányát bátyám uram, a' nagy gondatlansága miatt.

Jórdán. Mit? mit? nekem álmot beszél ötsém uram, én ebben semmit se tudok.

Gróf. De Jórdán uram, ebben én biznysága leszek Fülöp uramnak, 's helytelennék állítom előbbeni hirtelen rendelését, hogy Török ő Hertzségének oda engedte a' Katitzát, ámbár nem ismerné őtet ki légyen.

Jórdán. No engem ne boszonsanak nagyságtok! én már oda adtam a' Katitzámat Török ő Hertzségének, akár ki légyen.

Fülöp Demeterhez. Nohát ugyan jól járt Demeter uram.

Jórdán. Mit?

Demeter. Én tehát minden kitelhető alázatossággal köszönöm Jórdán uramnak hozzám való gráciáját.

Jórdán. Hát ki vagy te?

Demeter. Én az urnak érdemetlen veje Füzi Demeter vagyok.

Jórdán. Ki a' házambul! én Török ő Hertzegségének szántam az én Katitzámat — — más ellen protestálok — — add vissza a' contractust, másképen a' táblára viszem a' dolgot.

Fülöp. Bátyám uram! legalább tsufot ne tegyen magából az egész város előtt; mert ha perre kell menni a' dolognak, ki tudódik kendnek minden bolondsága.

Gróf. Bizonyára Jórdán Uram nagy szégyent vall, ha meg tudgyák az emberek, hogy mitsoda Török hertzegnek adta a' leányát.

Fejedelem. És még-is kend ellen mondatik a' sententia — — és ha egyébb nem volna-is, leg alább egy gavallérhoz nem illenek a' szaván meg nem állani.

Jórdán. Tehát mért nem mondták meg ezt nékem az előtt?

Gróf. De ki vehette volna észre?

Jórdán. Hát már én nem leszek Mamamóki?

Gróf. Már Uram a' hol Török Hertzeg nintsen, ottan Mamamókit se keressünk.

Jórdán. De mért nem mondták ezt nékem az előtt?

Fejedelem. De hogy is mondtuk volna meg, holott mi-is későn vettük észre.

Jórdán. Hát már a' szegény Katitza nem lészen Hertzegné.

Fejedelem. Most az egyszer ugyan nem lészen; de annak utánna talán még az-is meg lehet.

Jórdán. De mért nem mondták ezt nékem az előtt?

Gróf. Ha az előtt mondtuk volna, talán el se hitte volna Jórdán uram.

Jórdán. Ennek látom már, nem más az oka, hanem az az Istentelen tolmáts — — de ugyan mért nem mondták ezt nékem az előtt?

Fülöp. Tsak hadgyon békét már ezeknek bátyám Uram, és az héjába való nagy poltzokra hágó gondolatokat elméjébül vesse ki, és egyszer eszére térvén, maga alacsony állapotjárul gondolkozzék.

Jórdán. Ugy de mért nem mondták ezt nékem az előtt?

Gróf. Jórdán Uram! mért bányia olly annyira az ur? hiszen Füzi Demeter uram egy bötsületes gavallér.

Jórdán. Jai! de mit használ, ha nem nemes ember — — oh de mért nem mondták meg ezt nékem az előtt?

Fülöp. De bizony eleget mondtam én bátyám uramnak, azt maga se tagadhattya.

Jórdán. Ugy de mért nem mondták meg ezt nékem az előtt?

Fülöp. Már héjába való minden szó szaporítása; hanem inkább készülyünk a' lakodalomra, és ezeket bátyám uram tellyességgel felejtse el.

Jórdán. Könnyű bizony kendnek ötsém uram; mert kend ennek a' tréfának ostoba illetlen ki menetelét nem érzi: de bezeg érzem én, és holtig el se felejttem: de már én-is ennek utánna okosabb leszek:

ugyan ember legyen az, és jól felkösse az eszét a' ki engem ez után meg akar tsalni; de mért nem mondották meg ezt nékem az előtt? (abit).

Fülöp. És mindeneiket alázatossan köszönök nagyságtoknak, és kérem, mivel nagyságtok segítségével ill szerentsés kimenetele vala a' dolognak, hogy nagyságtok jelenlétével, ne terheltessenek diszesíteni, nem ugyan a' mostani módhoz szabott, hanem inkább tsekély, és parasztos lakodalmunkat.

Vége.

Prologus ad Episcopum.

1.

1. Üdvözlünk téged Kegyes Püspök térd és fő hajtással.
 2. Tiszteljük atyai szent kezed ezer tsókolással.
 1. Vigasztalod szívünket,
 2. Vidámítod nyelvünket,
 1. Hogy kis játékunkra,
 2. Vig mulatságunkra,
- Uterque.* Meghajtod méltóságodat.

2.

1. A' játék Jórdán gazdát keservessen meg tréfálja,
 2. Mert régi sorsát nagyon vágyódván ő meg utálja:
 1. Bolond ez a' vágyódás,
 2. Esztelen uralkodás;
 1. Mert gyüitött pénzében,
 2. És bötsületiben
- Uterque.* Tsorbát tett ez a' vágyódás. GRAGGER RÓBERT.

GUZMICS IZIDOR LEVELEI FARKAS JÓZSEFHEZ.

(Befejező közlemény.)

XXXVI.

Panhalma April 23d. 1829.

Kedves Jósim!

Régtől nem beszéltettük tollunkat egymással, talán, mert vénhedünk, 's talán, mert te sinlesz, én bosszús vagyok; 's épen azért, a miért te megtisztelve lenni gondolsz. 'S a ki a dolgot távolról nézi, 's a belső szövevényeket nem tudja, veled együtt azt gondolja, 's azt gondolnám én is. Én külső fenségre soha sem vágytam; erről, a ki jól ismer, meg van győződve; sőt némű némű idegenségét érzem természetemnek min-

den Elöljáróságtól, mely ellen ha nem rugdalózom, jó ideje, hogy valamely Iskolában igazgatói és előljárói hivatalt viselnék. De becsültetni szeretek; 's candidálatásom azt látszik mondani, hogy megbecsülve vagyok; ám a ki tudja mik történtek itt, 's mint történtek, az azt is látja, hogy a becsülés nincs megalacsonyítás nélkül; 's a ki érzi is ezt, mit nekem nem éreznem lehetetlen, annak óhajtanía kell, hogy bár megbecsülve ne lett volna. A dolgot, ha együtt létünket az emberi kények tilalmazni nem fogják, majd kifejtem előtted. — Biztatnak a tudósítások, hogy az érdemtelenésen, bár mi nagy számú hiúság támogassa is azt, győzni fog az érdem; 's becstelenségébe önként rohant szerzetünket ez egyszer megmenti a mélyebb eséstől egy józanabb tanács. Az egész Magyar Papi és világi Méltóság dolgozott ezen; a Helyt. Tanács és a Kir. Magy. Cancellaria megegyezve Tamásunkat, a szép eszű, és igen jó szívű férfiút, a mi barátunkat, ítélte az elsősegre méltónak. Mit fog a Cabinet tenni? elvárjuk. Így fog tellyesedni az én óhajtásom, mely nem lehet nem a tiéd is.

Dogmatikám II. Része valamennyire megkésétt a Typographus szunnyadozása miatt; de már Mártzius végével a távolabbra küldendő példányok Pesten voltak, és Szalay azt írja, hogy többnyire el is küldözgette azokat. A te leveledből értem, hogy te még nem vetted. Én ugyan Somogyi Úr által megküldhetném, de hátha Szalay már expediálta? ebben az esetben csak neked tennék alkalmatlanságot az exemplárok vissza küldetésével. Ha eddig meg nem kaptad, 's leszen Pestre alkalmatosságod, csak Szalay Úrhoz utasítsd. A harmadik Rész is hihető meg fog késni a Revisor késedelme miatt. Novemberben már kezénél volt, 's csak Husvét Hétfőn kaptam meg. De sürgetem Streibigot, ha talán a Medárdi vásárra elkészülhetne. Csak nem tarthatja meg ember mindenkor ígérését! Szonnetemből hiszem küldött Szerdahelyi; mit mondasz hozzá?

Jó Püspökünk, kinek egyedül köszönhetjük, hogy dolgunk úgy is mehetett, Bécsbe ment, hogy kettős küldöttségének kimeneteléről jelentést tegyen a Felségnél. — Itt Diéta és orosz háború a köz hír. — Láng, mondják, neheztel Palugyai¹ előléptetésén, 's reszignálni készül.

Én Neked Jósím békés türelést, 's annyi örömet, a mennyi lehetséges, óhajtok. Tegyük magunk örömeit magunknak, ha mások bosszúságot akarnak csak tenni.

Izidór.

¹ Palugyai Imre előbb szepesi, majd 1827-től váczai kanonok, a kir. ítélőtábla praelátusa, 1829-ben a helytartósági tanács tagja és pharosi választott püspök lett. Lang János Fortunátus (1771—1829.) bölcséleti s theol. doctor, esztergomi kanonok, 1824-től kir. táblai főpap, 1825-től komáromi főesperes; előzőleg Bécsben a Pazmaneum igazgatója s az egyetem hittudományi karának dékánja.

XXXVII.

Pannonhalm. Decemb. 7 k. 1829.

Jóskám!

Laus Deo! profecimus. Zsivics tehát, Zsivics! De így hatalmasan ballagunk — hátra. Isten nevelje a sz. Püspök buzgalmát; de még is a ki philozophiát fundál, kívánám, hogy a Theologiában kevesbbé volna ασοφος. — Jó akaratotokat, a tiédet Jóskám, 's az ismeretlen Dogmaticae Professzorét köszönöm.¹ A Győri Püspök² is mind eddig olvassa bírálja Theologiamot, de még nem bírálta végig, hogy akár kárhozzatná, akár canonizálná; úgy hiszem, egyiket sem fogja tenni. 'S így csak Veszprém és Szombathely fogta pártul a jámbort. Nevetnem kellett hánykolódásodon! Tamás, barátom, most is csak az a ki volt. Kineveztetésén meg sem hunyorodott, 's épen úgy füstöl mint ezelőtt. A Bécsiek várva várják, 's nem megyen, még officiose meg nem kapja. Azért irhatál volna neki, a mint szived dictálta; de jobb hogy nem irtál; ő a gratulatiozon nem kap; 's a ki gratulál nem jobb előtte mint volt; 's nem rosszabb, a ki nem gratulál. E mellett annyi levelet kap úgy is, hogy könnyen kályháját fűthetné velek, bár mi gonosz hideg legyen is; pipája bizonyosan meg nem emészti.³

Mi Jóskám egy igen jó barátot vesztettünk el körünkől, t. i. Sztankovics kanonokot. Kinek én szivemből csináltam ím e verseket:

Isten veled.⁴

Az Istenek ragadnak, el tőlünk
O Sztankovics, magokhoz! — Itt hagyod,
Kiket szerettél, 's kik szerettenek
Téged viszont, Győrnek vidám lakójit.

Menj, vár bírói széked, érdemed
Méltó jutalma, várnak a jövők,
Várnak Themisznek felkent Papjai,
Segédül a nehéz ügyhez, közikbe.

Való, sok arcot mos keserv könnye,
Az áltkarolt barát, 's a jól gyámolt
Szükelkedő, éretted össze sír;
'S az énekes kar hosszan rí utánad.

¹ Czelzás arra, hogy a pécsi hittudományi főiskolán továbbra is Zsivics Mátvás dogmaticai tankönyvét fogják használni s nem Guzmicsét. Zsivics pécsi, majd zágrábi és pesti theol. tanár; mint pécsi kanonokot orgyilkosok ölték meg 1814-ben.

² Juranics Antal.

³ Az előző levelekben is emlegetett Kovács Tamás, kit főapátnak választottak.

⁴ V. ö.: A vándorcsillag. Mélt. és főt. Sztankovics János bozoni választott püspöknek a győri káptalanból a vácziba átköltözése alkalmával bucsu-vételül tisztelőji. 1837. Győr, Streibig, 2 l. 8-o.

De bú, 's öröm vegyítve játszik itt :
 Bús a rideg szív, 's a gyámolatlan ;
 Öröm derül ám arczán a Honnak,
 'S a Hon szerelme felderíti ezt 's azt.

Menj, Sztankovics! Hazánknak ügye hív,
 Menj! — Nem lehet Hazához hűtelen
 A hű barát, 's az érzékeny gyámoly. —
 A sok fohássz leng körül utadban.

Ezt a jó Wurdák¹ elénekelték a Kanonok házában távozását előző napon. Szívemnek igen jól esik, mikor jó embernek valami kedvest tehetek.

Endrénk Pázmándi Piébános² itt a lábom alatt. Szegény miolta itt van beteges. Candidalva van az első Stallumra 3dik helyre; 's ő nem igen látszik bízni. Nem mint barátod, a ki reád mosolyodik. Isten veled édes Jóság, a jó Dogmatikussal, 's minden jókkal.

Iszidór.

XXXVIII.

Jóskám!

Elérkezett Unokád Instantziája a Fő Apáthoz, 's hogy feleljek Neked, reám bízta. De mit feleljek? Egyebet semmit, mint a mit már irtam. Ő téged becsül, szeret, de most Unokádnak helyet nem adhat, sőt egy irnokság cassaltatik is. Ha leszen üresség, nem fog róla megfeledkezni. De mikor lesz? Isten tudja. Meg senki sem hal meg örömet, tudod. Sajnos, mikor egy egészen kész ember hivatalt nem talál. Hálá, megindul egyszer Egyházi Folyó Irásunk is. Valóban szégyelheti magát Hazánk Papsága, hogy eddig el kelle lennünk nála nélkül. Minden mozdul, és sietve siet felsőbb tökéltre, csak mi állánk theologiánkkal mozdulatlan. Rajta legyenek, hogy mennél több olvasói legyenek. Mert H. J. eltölti rémmel a félve támadt új Redactiot, mintha azért kell vala abba hagynia, mert nem volt elegendő olvasója.³ Nem megpirítása-e ez a Magy. Országai Papságnak? Egyetlen egy Folyó irást nem tudni fentartani! De én hasztalan haragszom ugy-e? Nem haragszom bíz én, de nem szeretem a mocskos vádot, legyen igaz, legyen költött, 's inkább költött, mint igaz. Isten tartson Jóskám és vigasztaljon, Amen.

Panhalm.

Ölel Barátod

Martz 18 d. 1830.

Iszidór s. k.

¹ T. i. a többször említett Wurda Károly Ielkész és Wurda József, tenorista, a ki † Hamburgban mint színigazgató.

² Horváth 1829-ben helyeztetett Tétről Pázmándra.

³ Horváth János Veszprémben kiadott, Egyházi Értekezések és Tudósítások című folyóirata megszűnt 1824-ben, midőn a szerkesztő mint káptalani követ a pozsonyi dietára ment; a volt szerkesztő nemsokára a pesti egyetem rector magnificása, 1830-ban pedig székesfehérvári püspök lett; meghalt Pozsonyban 1835-ben.

XXXIX.

Panhalmán. April 29d. 1831.

Kedves Barátom!

Az élet különféle viszontagságai úgy elfoglalnak bennünket, hogy a fiatal kor legédesb szövetségei is kitorólva látszanak lelkünkéből. De csak látszanak; kitorólva valóban nincsenek. Én, édes Jósím, bátor gyakorlatokban ránczosodik homlokom, mihelyest magamnak visszaadatom, még most is az a komolyvidám tűzű ifju vagyok, a ki voltam hajdan; s a multkor nyert barátim aránt annyira hív, hogy a ránk növvő ifjúság méltán hidegnek, ne mondjam, kevélynek tart maga aránt. De én erről nem tehetek: természetem, csak a velem egyarányuakhoz lenni egész kinyíltsággal, s a tapasztalás még makacsabbá tette a természetet. De szeretem, becsülöm a jónak indult ifjút, a tévedőt sajnálom; tanácslója azonban csak annak tudok lenni, ki bizodalmaival megkeres. S azt tartom, a dolog másokkal is így van, nemde Jósím, veled is? Melly rettenetes tévedésben vagy te, édes Barátom! Sietek ebből kiemelni, hogy te is emeld ki belőle mind azokat, kik tudodra benne usznak. Én recenszeáltam a sz. Hajdan Gyöngyeit!¹ s úgy a mint azok a Kritikai (gúny) lapokban recenszeálva vannak! Nem, édes Jósím, soha a te Iszidórod olly gyalázatosan mocskolódó, jót rosszat, szépet rútat egyaránt tapodó társaságba elegendni nem fog, a millyen az, melly a Kritikai lapokat szüli. Inkáb soha egy betűt sem írok, semhogy valami illyent cselekedjem. Én a sz. Hajdan Gyöngyeit, egyikét szcenát kivéven, annyira becsülöm, hogy belőlök már 30 példányt elosztottam. Szép hévvel voltak azok irva a szerzőtől, szép tollal másolva Kazinczytól. S Pyrker, édes Barátom, ki engem soha nem látott, bátor Theologiámra Megyéjéből csak egy Előfizető sem találkozott, még is, a mult Gyűlés alkalmával tett felszólításomra, hogy Theologiamot itélnék meg Egyházunk Igazgatóji, s ha jónak találnák, vennék fel iskolai könyvnek: Pyrker mondom, volt a második Püspök, ki felszólításomra igen kegyesen válaszolt; Lajcsák² és Pyrker, és senki más, még J.³ sem, bátor valamikor lát, összeszókol. Pyrker adá (a Cardinális csak izené, hogy quod differtur, non aufertur) egyedül azt a reményt, hogy a jövő Diétán fel fogják kérelmemet venni. Vajh! addig éljenek: Lajcsák, Vurm, Kopácsi, Szucsics, Bőle, kik mindnyájan kedvező ítéletet mondának munkámra.⁴ — S te még becsülni is kezded Bajzát; eskünni mernék, nem egyébert, hanem hogy engem részén állani hittél. Én pedig azt hiszem (barátim nem akarják), hogy az összetapodt *Országgyűlési Pindaros* én vagyok, t. i.: Atheonon írója. De gyanúból nem szoktam indulni, majd kitetszik szeg a

¹ 1830-ban adta ki Kazinczy Pyrker László egri érsek német eredetjéből fordítva.

² Lajcsák Ferencz nagyváradai püspök.

³ Nyilván Juranics.

⁴ Vurm. tollhiba Wurum (t. i. József székesfehérvári püspök) helyett; Bőle András kanonok, később szombathelyi püspök.

zsákból. Bizony csak azért is gonoszúl cselekesznek azok az ifju kritikusok, hogy lappangások és lappangtatások által gyanúkat támasztanak, sok jó emberben sok jó ember aránt.

Král¹ menekedésének örvendek; ohajtom, menekedjél te is minél hamaráb utána. Bizonyosan meg foglak új hivatalodban látogatni.

Mi a sz. Berkeket s Ligeteket illeti; én már készen volnék, de Beimellel még nem tudtam végezni, ki most egy új akadályt gördített elémbé, t. i. privilegiumot akar reá kérni, én pedig azt több tekintetekből nem akarok. E mellett a Pesti Theologiai kar most akar, majd nem akar; pedig attól függ, mennyire terjeszkedjem én ki. Már Szeptember előtt nem lesznek hirdelve, s pedig akkor is *Vallás és Egyház* címt alatt, nagyon poetikus lévén az első, sokaknak nem fogna tetszeni. Nem tudom, tudod-e, hogy itt akarám adni a Vallás Történetét? De már bizonyos, hogy nem. Ez, ha Isten csak két esztendeig is megtart erőmben, nagy és jó munka fog lenni, s azért külön, és egyszerre fogom adni.

A Vallás és Egyház egyik tárgya fog lenni az egyházi Épületek rajza és leírása. Lehet e reménységem, hogy a Pécsit valamely értelmes ember le fogja írni és rajzolni, s hogy a Báró Püspök fogja e azt eszközölni, ha megkérem? Tudósíts erről még a nyáron. Az Esztergomi Bazilika már meg van Szeder Fab.² által Peck Építő Mester utmutatása után. A Pécsit is, csak Építő Mester tegye le a szükséges alapokat, Szeder fogja kidolgozni. E mellett reád bízom és Vörörsre, hogy a Templom és Püspökség történetét szedjétek össze, s dolgozzátok fel úgy nem különben ha mi Régiségeket s Jelességeket találtok Megyétekben, p. o. iratokat, fel és körül írásokat; képeket, egyházi edényeket; szokásokat, Énekeket stb. Illyenek fognak az én folyóírásum tárgyai lenni, s nem tudós Értekezések.

Most édes Jósim, gonosz egy munkát mért reám a Társaság: két Grammatikát (Szalayét és Gr. Majlátét!) és egy Cadentiákban fordított Éneist rencenszeálnom. Kinos egy munka! Endre bátyádnak a Kritikai lapok jutottak. A Társaság három rendű munkában foglalatoskodik. Egy folyó írás, mely jövő esztendőben indul meg; Grammatica és Lexicon. Az első és második valamennyi Rendes Tagot foglalatoskodtatja; a Grammatikát a Pestiek dolgozták ki. Ezen felül időről időre fog adatni a Társaság Évkönyve; ezt a Titoknok írja. Jövő Szeptemberben leszen a Nagy és Közgyűlés; ez utolsón minden becsületes ember megjelenhetik. Ha lehet jöjj el. A Széchenyi familia fog magasztaltatni Kis Superint. által; és boldogult Kisfaludy Kár. Schedel által.

Apátunk nincs itthon; mult szerdán Curiákat osztogatott Füssen; ³ most tovább utazott.

Élj szerencsésen.

Iszidór.

¹ Král József ugyanis 1831-ben semináriumi vice-rectorból abaligeti plébános lett.

² Szeder Fábián János (1784—1859.) ekkor az esztergomi benczés ház főnöke s az ottani gimnázium igazgatója volt.

³ »Mint Kis- és Nagy-Füssnek örökös főispánja az 1830-ki országos törvény értelmében a visszaszállt nemesi birtokokat nyolcz kiváló érdemű hazafi közt osztotta ki.« 1880-i benczés Névtár, XCVI. l.

XL.

Jóskám!

Félsz hogy az én Folyóírásum minden tudományos előadások nélkül fog megjelenni. Ne tarts semmit is, megleszel vele elégedve. Két czikkely lesz benne, Religio és Egyház, melly folyvást tart, s ezt magam dolgozom; csak a szoros dogmatizmust és polemizálást kerülöm ki. Mit ér az? Már 18 ívet leküldöttem Pestre Beimmelhez, hogy censuráltassa és nyomtassa, míg a többit tisztázom. Leküldém az Ajánló levelet is Püspökeinkhez. A Köz hirdetés is nem sokára következik. Aláírás v. előfizetés szedőjivé a püspöki vagy vicariusi Titoknokokat szólítom fel in globo és a könyvárusokat. Barátimat csak írott levélben kérem fel segédül, hogy ajánlják, terjesszék. Értsd ezt magadra is. Sietessd a Templom rajzát. Le van e profilje téve? Ha nincs, le kell azt is rajzoltatni, úgy a mint majd az Esztergami Basilica leszen az első kötetben. A tiéteket akarom a másodikban adni.

Nálunk édes Jósim a cholera ha egészen meg nem szűnt is, (talán már csak indigenává leszen) felette aláb hagyott, s csak itt s ott mutatkozik olykor. Hisz' Pécsnek jó levegője van, nem sokat félhettek, csak vigyázatok. Ne sokat üljetek, mozogjatok. Sat. Ajánld a Püspök Úrnak Folyó írásomat. Bezzegha olly kegyes lenne aránta, millyennek a Pesti aránt mutatá magát!! Pedig bízom, annyit csak fog érne. Ölellek, de nem csókollak, mert Hufeland Uram azt mondja, hogy csók által is elragad a cholera.

Pannonhalm.

Szeptemb 27 d. 1831.

G. Iszidór s. k.

Szegény Kazinczy! millyen barátot veszték én ő benne!!¹

XLI.

Édes Jósim!

Vettem és igen köszönöm Templomtök arcz és oldal rajzát. Nem tudom, te miért kívánod inkább az oldalt (talán az oszlopokért?) mint az arczot; én és Szeder ezt akarjuk. De hol maradt a scala? Ezt minél hamaráb küld meg, hogy az arány meglegyen. A Templom leírásában én mindent kívánok érentetni a mi emlékezetes; de különösen eredetét, s viszontagságait. Egészen reád bízom; s aztán Szederre, a ki az efélékhez igen ért. No vettétek már a Jelentést. Csak rajta. Tiszteld nevemmel a Titoknok Urat, s kérd, hogy segítse tehetsége szerint a jó ügyet. Irnék neki, de nevét nem tudom. Hiszen a Te szavad az én szavam fog lenni előtte. Beimmelnek meg van hagyva, hogy a Jelentésből küldössen a Titoknok Uraknak több példányokat. Meglehet hogy alkalma nem lévén a rossz utak miatt, elmarad; reményilem, ez nem fogja a

¹ Tudvalevőleg Kazinczyt is a pusztító cholera-járvány ragadta el 1831. aug. 23-án.

dolgot hátrálni. A Jelentésben ugyan az van, hogy a pénzt akármikor, ha csak a könyv átvételével is; de Beimel előre pénzhetnék. Azért a kikhez bizodalmasan járulhatok, kérem őket, hogy mihelyest lehet küldjék meg. Kérd erre nevében a Titoknok Urat. Váiljon ő Excellentiája nem fogná e azt a 103 aláírt példányt, mellyet tón a Pestről hirdetett folyó írásra, nekem írni át, ha figyelmeztetnétek őt? Ti tudjátok.

Nálunk, édes Jósím, a cholera régen megszűnt; de a tél korán beállt. Tegnap már szánkáztam. Ma leszánkoznék Endréhez, de a mély utban nem járhatni a fuvatok miatt, a kerülő pedig hosszú, s iskola nap van. Holnap talán lemegyek. Ő most is bajlódik, s napról napra fogy. Isten veled, édes Jósím. Te is csak a harmadik helyet tartod tehát, mint én? De neked nem szabad a dolgot fumigálnod, mint én fumigálhatom azt. Még egyszer Isten veled. Öllelek

Novemb. 30 d. 1831.

Iszidórod s. k.

Tisztelem az ismerteket.

A templom Rajzoló jól dolgozott; ha kelete lesz a Tárnak, hálás fogok érette lenni.

Farkas bátyád ismét a Tenger partra költözött, mint Tihanyi Prior.

XLII.

Jósím!

Tegnap előtt vettem Ő Excellenziájának levelét, ma feleltem neki. Igéri, hogy hirdetni fogja a Munkát, mihelyest a hirdetés példányai megérkeznek, Ő pedig maga 3 példányra fizet. Én megelégszem. Nagyon sajnálom, hogy Beimel még sem küldözte el a hirdetés példányait; már abban hibázott, hogy Novemberi vásárra, miként én akartam, el nem készítette. Most már nincs alkalmatossága. Most irok néki, hogy ha másképp nem Póstán küldjen. De kértem Ő Excellenziáját, hogy hirdeténe a nélkül is, ha késnek; hisz' kevés pap van, a ki Ujságot pedig Pestit ne olvasna, Megyétekben; tehát az én hirdetésem tudva előttök.

A Templom kettős Rajzát beküldém Gyórré Bogár Ferenczhez, a ki ennek mestere, hogy kicsinyben rajzolja mind a kettőt; mert ti akarjátok a Déli részt, mi pedig az arczat. Mutattam Juranics Püspöknek; Ő is inkább tiveletek tart. Ha sokba, mint hiszem, nem kerül mind a kettőt adom; különben a ti akaratotok leend. — Kérlek Barátom, tégy a mit tehetsz, hogy olvasóim is legyenek, segédek is. Az Esztergami Megyében már hirdetve van; Juranics is fogja currentáltani. Ha 500 olvasóm lesz, két bankó forintra szálítom az árát. Kérd nevében a Titoknok Urat, hogy a számot minél hamaráb küldje meg. A pénzt, Mártzius elején Pesten megrendelhetné számamra valakinél; mert akkor gyűlünk össze ott. Oda küldhetnéd (Beimelhez) a Templom leírását is. — Élj jó egészségben, s vígan, öllelek

Pannonhalmon

Decemb. 24 d. 1831.

Iszidór s. k.

XLIII.

Kedves Barátom!

Mindent, mindent megkaptam Tőled édes Jóságom, a Templomot és a Templom leírását, s köszönöm szívesen szíves barátságodat. A Felelettel mind eddig azért várahoztam, hogy Szeder tegyen, ha akar tenni kérdéseket; mind eddig nem tett, sőt nyilván kimondta, hogy közléseid kimerítőek. A munka folyik. Két levont árkuat küldött már Beimel mutatólag: jó papíros, jó betűk, s tiszta nyomás de nem hibátlan. Isten tudja, hogy mi átok rajtunk magyarokon, hibátlan munkát csak nem kaphatunk ki nyomtató műhelyeinkből. — Gyűlnek e az Előfizetők? — Még egy püspöki Titoknok sem irt, mégis száz felé van már nálam az Előfizetők száma. A munkákkal reméllem mindjárt elején meg fogtok elégedni, s én bízom, még — tökéletesb fog lenni már csak a második kötet is. Ő Excellentiája a Püspöktök megelőze engem az egyházi Énekeket Egyedre¹ bízván, semmi: én őt jobbságban iparkodom megelőzni. A Társalkodóban adott ének jó, csak egy kitéte sánta. Valóban igen kívánatos a népnek jobb énekeket és imádságos könyveket, még katekhiszmust is adni kezébe. Én, ha sok lesz Előfizetőm, illy czélokra jutalmakat fogok hirdetni.

Édes Barátom! egy fontos dologban kérek meg. Gyermekségem olta van egy református Predikátor Barátom. Ennek két már kitanult gyermeke van; az egyik már predikátor Takácsiban; ez Anyám keresztfija. A fiatalabbik Pápán van és Collegii Senior. Ez a derék fiu (deréknek ismerem őt testére, lelkére, szívére nézve) már két izben irt nékem, felfedvén megtérő szándékát, s kérvén hogy — papnak lévén készítve, néki Megyét szereznek. Első levelére ugy válaszoltam, hogy inkább leverném szándékáról, mint abban megerősíteném. Nem használt. Megígértem tehát neki, hogy mellette mindent megteszek a mit tehetek. Több megyét említék neki, mellyekben merek kopogtatni. Ő neki ugyan mindegy csak hogy Attya lakásától valamennyire távol essék, mégis Pécshez hajlik különösen. Tőled egyedül azt kívánom, édes Jóságom, tanuld ki hatalán még nem tudod, miféle ítélete van Ő Excellentiájának a megtérők aránt. Remélhetni e kedvezését? Ha veendem feleletedet, fogok hozzá irni. Elhidd nekem, az ifju most is inkább egy derék katolikus Clerikushoz hasonlít mint reformátushoz. Bizony leszen benne örömetek.² Elvárván válaszodat s tisztelvén Pécs jó lakosít öllelek

Iszidórod s. k.

Panhalm. Febr. 6d. 1832.

Ma tartja nálunk Győr vármegye küldöttségét a cholera költése aránt.

¹ Egyed Antal költő, dunaföldvári apátplébános: Kis Énekes Könyv, Pest, 1834.

² Itt Hőbe Károlyról van szó; Pápán végezte a ref. theológiát, Pécssett beállt kath. kispapnak, innen a püspök a pesti egyetemre küldte. Theol. tanár, majd esperesplébános lett. Meghalt 1872-ben.

XLIV.

Pannonhalmon April 2d. 1832.

Kedves Jósim!

Pesten létemben vettem leveledet, haza jövén pedig Thomáerét. Feletté örültem, értvén Ő Excellenciájának kedvező ítéletét a' megtérni akarók iránt. Három nappal ezelőtt irtam neki 's ajánlám az ifjat. Ha tud e ez németül nem tudom; de hogy a görögöt és zsidót ott Pápan tanítja ez idén, hivatalja hozza magával. Kérlek, ha Ő Excellentiája nem találna felelni, tudósíts mindenről a mit hallandsz.

A vall. és egy. Tár már utnak indult. Nem tudom, ti kaptátok e már. Megtettem a rendelést. Az Előfizetők között találtam nevedet is. Te bizodalmatlan 21 évű barát! hogy merted ezt cselekedni? Meghagytam Thomaernek,¹ vágja fejedhez pénzedet. Ha Beimelnek pénz nem kellene, hová rendeltem a pécsi jövedelmet is, és ha nem félnék a' zavarodástól a' Templom Rajzolójának is kiszabtam volna jutalmát. Mit gondolsz, elég lesz e 20 bankó forint? ha úgy gondold, és van pénzed, add meg neki, visszatérítem Thomaer által a 2dik kötet jövedelméből. Előfizetőim számuk eddig negyedfél százra megy; 's még Eger és Vátz nem jelentették magokat. Azonban a Győri Schweiger izené, hogy nála többen is jelentették magukat; 's így talán több helyeken is csak azt várták hogy kijöjjön, meglévén annyi csalatkozás után csökkentve az illy Hirdetmények hitelők. — Győrből már tudósítva vagyok a vélemények felől. Kinek tetszik kinek nem; egyiknek egy, másiknak más. A Püspök haragszik az uj szavakra 's ki mondá, hogy könyvünket nem érti. Disputáltak asztalánál Pro et Contra. Megigérte Ő Méltósága hogy megpirongat. Csak nem csudálom, hogy: *Szellem, erőny, elv, elem*, még most is uj, pedig értetlen szavak Ő Méltósága előtt. De úgy van: a nyelv ifjúdik, mi pedig vénülünk. Kérlek, tudósíts Te is a' körültted forgó vélemények felől. Így lehet változtatni, hamit változtatni netalán szükséges volna.

Nó Jósi! míg én Pestre utaztam, a Fő Apát azt a bolondságot követte el, hogy engem Bakonybéli Apátnak proponált; egy másikat, Godefrietet, most Győri Directort, Dömölkinek.² Talán épen egyidőben utaztam én Pestre a Propositio Budára, a Fő Apát pedig nagy Deputatioval Bécsbe: mert hogy Martz. 3dikán Sztankovits Praelatus tiszteletére mentem, derék Jurátusa gratulálni kezdé; a kérdésre: honnan tudja, felelt: Hoffmann Agensüktől. Még ott mulattamban átment a Propositio a Helytartó Tanácson 's Bécsbe folytatá utját. Ott mint fogadák, nem tudom. Ha megesik, már csak meg fogsz látogatni Vado-nomban, úgy e? Mire jut az ember!! De talán a francia háború, mellynek most fujdogál szele, hosszú időre enged még örvendnem Pannon-

¹ Thomaer Ignác, volt piarista növendék, majd pécsi kispap. A theológia elvégzése után egy ideig káplánkodott, majd szentszéki jegyző s püsp. titkár lett Pécsen.

² Vekerle Gottfried Antal (1788—1836.) a bold. Szűzről nevezett apátságot 1832-ben nyerte el.

halmi kedves, igen kedves, nehezen feledendő, messzeható horizonomnak. Jósi! bé boldog voltam én ezzel! Talán örökre vége. — ! De Te élj, 's adja Isten, vörös öv kerítse karcsu derekadat minél hamarább. Tisztelem Thomaert, Vöröst, 's a' többi barátimat.

Iszidórod s. k.

Szegény Endrénk! Ő csak kimaradt.

XLV.

Pannonhalmon Máj. 1. napján 1832.

Édes Barátom!

Közlöttem a' megtérni kívánó ifjuval a feltételeket, melyeket Ő Excellentiája tőle kíván hogy felvételthessék. Ő, mint már irtam kész mindenre. A' német nyelven ugyan beszélni eddig alkalmatossága nem volt (vajha senkinek se lenne egész hazánkban!) de magános tanulás által annyira ment, hogy könyveket olvasgathat, sőt az olvasottakból fordítgatott is. Idővel többre viheti. A' megjelenésnek ideje tartja aggódásban, nem tudja, mikor fog Pápáról szabadulhatni az examen napjának bizonytalansága miatt. Ő nem is szökve, nem is erőszakosan, hanem végezvén mindent becsületesen akar felei közzül kiválni. Különben is csak így kaphatja meg a neki járandó díjt ott töltött esztendejéért. Ha eltalálna kézni, nem lehetne-e módot lelteni, hogy mégis célját érje? Kérlek tudasd velem a' concursus napját, mihelyest bizonyosan meg lesz határozva, hogy tudjuk mihez alkalmaztatnunk magunkat. A philosophiai tárgyakból Mathészisen kívül, mint magd javaltad, mindegyikből külön külön 12 theszist irtam neki hogy jegyezzen ki s tanuljon meg.

No megindultak az egyházi Folyó irások! Most hírdet egy harmadikat Haubner¹ Győri evangélikus Prédikátor, mely minden keresztény Felekezetnek szolgáljon. Tamás vagyok benne hogy megindulhasson: a' katolikuskok nem igen fognak mozdulni mert ő nem katolikus; a Lutheranusok sem, mert félnek hogy catholicizálni fog, valaminthogy a Revizora is Catholikus. E mellett 8 forint pengőben az esztendei ár. Én szeretném, ha mind a' három lábra állhatna, 's lábom maradhatna.

Mennyire haladánk 20 esztendő alatt! tekints vissza az 1812d. esztendőre, midőn először jövének össze Pesten; mi volt akkor! Előntetünk ma már magyar könyvekkel. Majd a tud. Társaság is megindítja iratait; 's milly felszólítást tőn a' fordítandó classzikus munkák iránt! Ez nagy ösztön a' dolgozásra 's hiszem sikere is nagy lesz.

Az én Tárom példányi tisztán elfogytak. 600at nyomtattam; ha csak 60—100 körül jelentik is magokat az új előfizetők ujra nyomtattatom. Ez jó jel. — Beimelnek meghagyttam hogy Thomaerne 50 példányt küldjen, 's ő csak 40-t küldött, mert még csak 25 példánya

¹ Haubner Máté győri ág. h. ev. lelkész, 1846-tól superintendens. Ugyan-
ebben az évben indítá meg Kovács Mátyás pesti egyetemi tanár »Egyházi
Folyóírás« czímen lapját. Ez az a pesti lap, melyre Guzmics többször czéloz.

maradt; pedig Győrbe is kivántatnék még és Pesten. Még is újra meghagytam neki hogy még 10et küldjen Pécsre, nem tudom elküldé-e.

Nem volna neked, édes Jósím, kedved, alaposan leirni az Ő Excellentiája által alapított Akademiát, hogy úgy közölhetném Tárunkban? Junius végéig, sőt Juliuséig is elvárhatok reá. Kérlek azon fölül hami jeles történik, vagy találatik Megyétekben, irjátok meg, hogy a Függelék bővebb legyen. Fő Apátunk holnap indul visitatoria; ugyan ezt teszi Juranics Ő Méltósága is. — Isten veled édesem, szeresd a téged szívéből szerető becsülő barátodat

Iszidórt s. k.

XLVI.

Édes Barátom!

Köszönöm gondoskodásodat az ifju iránt. De a határozott nap engem is őtet is nagy aggodalomba ejtette. Ő Collégiumából Auguszt 29dik előtt becsülettel meg nem szabadulhat. Aug. 24dikén tartja tanítványival az exament, és az nap csak dél után nyerhet magának testimoniumot. Hogyan menjen a szegény két nap alatt Pécsre Pápáról? Irtam ez iránt Ő Excellentiájának, 's kértem ha hogy elállana ezen ifjúra nézve a' szoros szabálytól, 's olly napot rendelne, melyre könnyen megjelenhessen. Kérlek, ha lesz alkalmatosságod, a' dologról vele szólhatnod, egyesísd velem te is kérésedet; egyszersmind megtudván a jat vagy nát, engem tudósíts. A' menendő ifjat pedig egészen gondviselésedbe ajánlom. Ha bevéteik, szerezz ott neki addig is becsületes szállást, míg megtér és felöltözik; pénze elegendő fog neki arra az időre lenni. Ha pedig történetből be nem vétetnék; tanácskozzál vele; akarná e, ha szabad lesz, mint világi egy esztendeig ott tanulni a' theológiát, hogy nyilvánobb jeleit adhatván derékségének, utób felvétessék. Minden esetre, édes barátom, ha kedve lesz, a' megtérést ott végezzétek vele; azután utasítsd őt (ha nem maradhatna, vagy maradni nem akarna) Kalocsára, irván Gircknek mind az én mind a magad nevében ajánlván őt az Érseknek. Ha ez Pesten találna lenni, ott lévén magam is azon időben, legjobb lesz az ifjunak egyenest Pestre jönni, hol én őt ajánlani fogom. Ezt most csak neked irom, az ifjut illyenekkel most aggodalomba ejteni nem akarván. Tárom ellen közlött véleményekre magában a' Tárban fogok felelni.

Élj édes Jósím s szeresd

Iszidórodát s. k.

XLVII.

Kedves Jósím!

Vettem a' pécsi leveleket: a' Püspök Ő Excellentiáját még Füreden létemben, a' tiédet itthon, mert az elsőnek vételével oda hagytam a savanyú vizet. A' férrias állhatosság nagy erőny, de, véleményem szerint, az engedékenység ott, hol emberiség' ügye kívánja azt, szebb és jótévőbb. Ő Excellentiája azonban szabad határozataitól semmi esetben

is el nem állani. Igen, Pápáról Pécsre hajtatni két nap is tud az, ki jó négyest fogathat hintaja elébe; de a' szegény ifju, ki még szüleihez sem mér e' lépést tévén folyamodni, bár két macskát kaphasson illy dolog' idejében csekély pénzéért, mellyek már a' Bakony hegyei alatt csüggednek, s' majd megszakadnak tán a' Mecsekre mászásban. Én az ifjunak megirtam a' választ, lássa mi tevő leend. Ha oda elérkezik, reád biztam már 's bizom, édes Jósim! Ha vagy elkésik, vagy a' szerencse neki nem kedvezend, utasítsd, mint irtam Pestre, hol engem megtalál vagy Pesten a' Vadász Kürt fogadóban a' Kis Hid utcán, vagy Budán Sztankovics Püspök és Tanácsos úr Méltóságánál.

Édes Jósim! engem már a Felség kinevezett;¹ már a' Cancellaria átküldé a' Consiliumhoz, 's így nem sokára felcerélem pannonhalmi 14 esztendőös gyönyörű lakomat Bakony vadonjával. Szép ez is; de ez vadon, — amaz tisztán szép. — Beiktatásom napját még nem tudhatom. De nem is arra ohajtlak én téged, melly nekem csak zavaros gondokat gyűjt, mint inkább akkorra, mikor egyedül szívem szerinti barátim között minden gondoktól üresen, ölelhetlek. Erről máskor többet. Most még a' tud. Társaság' dolgai foglalnak el, mellyeket a' Nagy Gyűlés előtt végeznem kell. Élj addig boldogul. Mindig a' tiéd

Pannonhalmon.

Aug. 11d. 1832.

Izidor s. k.

XLVIII.

Kedves Jósim!

Megnyugtató leveledet Pesten vettem, de mivel dolgaimat sietve kelle tennem, 's jóval a' Gyűlés bevégezése előtt visszajönnöm, tüstént meg nem köszönhettem barátságos fáradozásaidat. Azóta itt apátságom helyén vettem Hőbe Károly levelét is, hozzám 's attyához; ez utolsót tegnap küldém elkésérve a' magaméval az öreg' lenyugtatasára. Igen örülök, hogy az ifju felvétetett; ő is én is sok bajtól menekedék meg. Légy neki most már te Mentora. — Attyától értettem, hogy ő titulo peregrinationis ad exteris Academiis szépen kapott pénzt Conventjétől. Ha ez így van, nem tudom, millyen lelki ismerettel tarthatja azt meg. Szeretném, ha csak részét is vissza küldené; e' tette jó is volna, szép is. De én a' dolgot egészen reád bizom. Hatalán szükségben létéről mentegetné magát, mondd, hogy én, még a Szeminariumban leend, nem fogok róla elfelejtkezni; 's te az én rovásomra esztendőnkint 20—30 papírosforintot adhatsz neki, nb. ha szükségét szenvedne.

Én édes Jósim, e' folyó 4dikén léptem be apátságomba, egy a' világtól minden részről magas hegyek 's erdőségek által elszigetelt vadonba, de a' mellynél nekem csak Pannonia' világlató hegye lehetett kedvesebb. Nem elfoglalni jövék most az apátságot, hanem jövendő lakosimnak 3ⁱⁱ anni philoszophusainknak helyet készíteni.² Ismét vissza-

¹ T. i. bakonybéli apátúrrá.

² A kispapok egy részét Guzmics Bakonybélre vitte.

megyek a' Sz. hegyre, 's akkor fog a' Fő Apát engem 's Apátságomat a' convent előtt publikálni, egyszersmind az apátság' javait átadni. Benedictiom, Installatiom' ideje, 's az elsőnek helye is bizonytalan még. De erre nem is hívlak. Barátimmal annyiszor installaltatom magamat, a' hánszor meglátogatnak. Jövő vacatiokban, habár vörös övvel is, el kell jönned.

Leveleidet ezután csak ide utasítsd, Budán, Pápán át. Tisztelve ismerősidet csókollak

Bakonybél
Szeptemb. 10d.
1832.

Iszidór s. k.

Tudasd velem, mikor fog Hőbe Károly áttérni? Neki nem írok most, 's nincs is mit írnom, minthogy neki minden testi 's lelki áldást, különösen állhatatosságot kívánok Istentől. Ha Attya, a' mit remélek, szelíden fog neki válaszolni, iparkodjék iránta 's anyja és testvére iránt minél nagyobb szeretettel lenni.

XLIX.

Bakonybélben Oktob. 20d. 1832.

Édes Barátom!

Reménységemet meghaladá Károlyom' attya' atyai szívének nyilatkozása. Én igen tartottam a' kifakadástól, sőt, miként ilyen esetben szokott, egy keserű harctól is; 's nézd az atyai érzés győz a' vallási előítéleteken: Hozzám irt levelében az öreg, egy részben még javálja is fijának lépését. Hevében még ezt is mondja: »merem mondani, Pázmán Pétertől fogva ilyen tudományos ifju nehezen ment a' Clericusok közé; kívánok néki szerencsés előmenetelt.« — Itt küldöm fijához levelét. Add át neki, azzal az intéssel, hogy attya nagy reményének iparkodjék megfelelni. Ha ő koros létét tekintvén, nem fogna is néki örvendhetni, talán mi fogunk. Mivel pedig hozzám irt levelében azt sejtí, hogy, közel lévén halála, fiját már láthatni nem fogja, rajta légy, hogy a' szünnapokban Károllyal együtt hozzám jöhess; az időről jóval előbb tudósíts, hogy akkor, ha ugyancsak még életben légyen, az öreget feleségestül s gyermekestül hozzám idézhessen.

Az ünnep és szép ünnep leend. — Károlyt megintsd, hogy Attyának tüstént válaszoljon.

Engem Oktob. 7d. benedicált Juranics; jelen volt László is a' Kanonok. Most folyvást vadonomban vagyok; csak olykor rándulok a' szomszédba. Tárom, Novemberi vásárral készen lesz, csak rendeljen a' Titoknok Úr alkalmat Beimmelhez a' pénzzel. Templomtok igen szép. Isten veled

Iszidór s. k.

L.

Pozson. Január. 13d. 1833.

Barátom!

Lásd, édes Jósim, milly urrá tevé az én vadon apátságom! A' helyett hogy vadonomban a' magányt kelljen unnom, itt unatkozom a' város' közepén az Ország lármás Gyűlésein. Meg kell még is vallanom, hogy tudományos czélaimra sem a' sz. hegy tetején, sem a' vadonság' völgyében mint itt, nem dolgoztam. Olly édesek itt a' Gyűlésekről ellopható órák, hogy egy alatt többet tehetek, mint az előtt egész napon.

Kelemennek Kanonokságára lett emeltetését olvastam, 's örömmel olvastam. Hogy te, édes Jósim, lépj helyébe, nem gondoltam, sőt azt hittem, hogy miután Canoniára vagy candidálva, azt már csak elvárod a' kathédrán. De talán jobban esett így.¹ Azt tudom, hogy Király Urunk Ő Felsége előtt sokat nyom az, ha az ember in cura animarum is megfordult. Ha talán azért ez a' Candidatió réad nézve nem kedvezne, a' jövődre szép nyomatékja leszen hosszas professzoroskodásodnak a' mostantól kezdett pásztorkodás. — Hogy Installatiódra meghivsz, igen köszönöm. De lássd, mint parancsolnak most már velem! Az előtt csak kathedrám parancsolt. Most Fő Apátom, a' Magy. tud. Társaság, apátságom, és az Ország parancsolnak velem. Ha azonban semmi illyes akadály az időben megkötni nem fog, kedves lesz nékem, kedvedért, édes Jósim, az utat megtenni. Már csak meg kell szoknom az utazást, melly nekem mindig terhesnek látszott. — Hogy Szepešy Ő Excellentiájánál voltunk, nekem azt a' complementet tevé, hogy azokat teszem, a' miket Püspököknek kellene tennie. Miként értsem ezt, nem tudom, 's nem sokat töröm rajta fejemet, én csak azt tettem eddig, azt fogom tenni ezután is, mit a' hazafiúság egy oldalról, papi hivatalom a' másíkról tennem ösztönöz, 's ezt mind a' kettőt azért, mert érzem, hogy tehetem, hiszem hogy némi foganattal teszem, 's aztán mit tegyek egyebet földi pályámon, mikor engem semmi egyéb nem örvendeztet?

Igen neheztelek Beimelre, hogy széltküldözésben olly késedelmes. Több helyen nem kapták még meg a' példányokat. De Te magad irtad, hogy bajos novembertől fogva Pesttel a' közösködés. Azért már csak türnünk kell. Még egyszer November, azután Augusztusra teszem, mint az Utolszóban jelentve van.

Itt az Ország Gyűlésén még csak az határozottat meg, hogy az Urbarilén kezdve az operatumokat azzal együtt a' Commisariaticum és a' Commerciale úgy protractáltassanak, hogy együtt terjesztessék mind a' három Ő Felsége elébe. Külömben egészségesek vagyunk, a' mit neked is kíván

Iszidórod s. k.

Hőbe megkapta a' leveleket.

¹ Miután a' szászvári plébános, Kelemen József kanonoki stallumot kapott, Farkas József küldetett helyébe.

LI.

Kedves Jósím!

A pécsi postára utasítám leveledet, mert nem tudván igazán új lakod holfektét, megtekinteni lusta valék, vagy inkább, ha miként irod, Kajárott irtam a' levelet, meg sem is tekinthettem könnyen; úgy véltem, hogy akárhol lész is, Pécssett, mint annak régi lakosa, különösen a' postán, mellyről éltedben sok levelet vettél, elég ismeretes létedre, csak hamar hozzád fogják a' levelet utasítani. Én azt véltem, hogy válaszod egyedül azért késik, mert boldogult Koller' életét bőven 's azért huzamosb munkával fogod küldeni. Köszönöm ezt is, és hanemha Thomaer addig bővebbel ajándékozand meg, augusztusi vásár alkalmával szélt küldendő Vid. Füzetben fog megjelenni, hacsak Beimel el nem késik ismét, miként most, rosszul tudván hogy Medardi vásárkor kell az Vd. Füzetnek jöni, holott az új rend szerint most kellett vala annak jósefi vásárral megjelennie. Csak nincs egész tökély az ég alatt!

Én, édes Jósím! az olyan férfuról kit személyesen jól nem ismerem (Kollert csak egyszer 's csak néhány perczig a' te vezérleted alatt láthatám) semmit sem tudok, semmit sem merek azokhoz adni, miket hiteles forrásból tudok. Tehát a biographia elég száraz lesz.¹

Kieszközlém a' Personalistól, hogy én a' dömölki apáttal váltva tartozzunk az országos gyűlésen megjelenni. Én a' telet választám honn maradhatásra, mert télen át békében 's többet dolgozhatom. Husvét után azért fölmegegyek ismét 's ülve ülöm a' kinzó üléseket, 's hallgatom a' kevés szép, jó, igaz között a' sok éktelenséget, hogy fejem ég bele. Taval bele betegedtem, 's minap örültem bajomnak, hogy egy ideig szabad leheték. Meddig fog ez így tartani? Vajha hát a' hon' valódi boldogítására fordulnának a' dolgok! De Isten tudja, sok mai időben mind a' moralis mind physicus szél; 's több kárt tesz mint hasznot. — Elégedjél ennyivel meg édes barátom attól, kit válalt dolgai sokat irni nem engednek. Örömmel hallám Szerdahelyitől, hogy lakod hason képe az én vadonomnak. Én szeretnék az enyéből soha ki nem lépni a' zajos himes világba. Adja Isten légy Te és olly elégült a' tiédde. Isten tartson, édesem. Szeretve öllelek

Bakonybélben

Mártz. 24d. 1834.

Iszidórod s. k.

LII.

Posonban Jul. 28d. 1834.

Kedves Jósím!

Bár elvonulva a' világ lármáji elől, hallhattad eddig még is a' sokféleleg alakított híreket országgyűlési helyzetemről. Nagy stoicizmus kivántatnék ahoz, hogy ember tudjon és bírjon nem gondolni az iránta

¹ Megjelent az E. Tár VI. füzetében, 153—55. lapokon. A tudós Koller József kanonok (1745—1832) a pécsi egyházmegye historica volt.

fölkapott közvéleménnyel. Én legalább ily mértékben tanítványa a' szigorú Stoának nem voltam soha. 'S ha tudom is hidegen venni, sőt meg is mosolyogni a' buta sokaságnak gyakran már magában magát meghazudtoló mendemondáját, a' kevesebb jobbaknak véleményük csak ugyan érdekel. Legföltékenyebb vagyok pedig azok iránt, kiket bármi tekintetelnél fogva, úgy vagyon szerencsém barátaim közé számolnom, hogy az igaznak és jónak még inkább barátaik ők, mellytől ha engem elállani tudnak, nekem is tudnom kell, hogy barátaim lenni megszűntek. És Te, kedves Jósím! ezek között vagy. Vedd azért a' dolgot tőlem röviden de igazán.

Azon korban élünk, mely mindenben nyilvánosságot kíván. A' panonhalmi Főapátságnak bármi régi, bármi alapos igazai eddig magában honunkban igen gyéren voltak ismeretesek. Törvénykönyvünkben eddig semmi nyoma. Gondold ide azt is, hogy, ha, Isten jóvoltából e' végtelen országgyűlés sükeres véget ér, csak az fog aztán erős lábon állani, mit az itt hozandó törvények megszenteltek; minden egyébnek dűlnie kell. Rossz, gyáva ember az, ki saját igazait, vagy azon társaságéit, mellynek tagja, annak helyén és idején tehetsége szerint nem védelmezi.

Egyértelműleg tehát Főapátommal elhatározám magamat, a' panhalmi Főapátság' püspöki független hatóságát az országgyűlésen fölhozni, és annak a' törvényjavaslatba iktatását sürgetni. És már csak erre is többen a' káptalani követek közül ellenem háborodtak. Mindazáltal — közülök senki sem szólott nyilván — kérelmem elfogadtatott. Már ekkor ellenem habzott Borsiczky.¹ Másod ülésben pedig, hol én a' országgyűlési elvnek következtében a' Főapátsági hatóságnak két külön birói széket kívántam rendeltetni, ugyan Borsiczky dühösen szólalt, hogy ő meg nem foghatja, miképen gyakorolhat püspöki hatóságot a' nem consecrált püspök, kiket egyedül tür a' Sz. lélek anyaszentegyház Igazgatójainak. Erre, mert theologusokra hivatkozott, mint theologus felelém, hogy a' textus (Act. 20.) csupán de maioribus natu ecclesiae szól; az ordinatio és iuristictio között pedig nagy a' különbség, nem ordinálhat, de iurisdictionot gyakorolhat a' nem consecrált pap is, például a' vicariusok. Erre a' jobrészen ülő papság közül hallatszott egy erős tagadom.

E' röviden mind a' mi történt. Olvasd meg kérélek, ha szerét teteted, e' tárgyat a' napló könyvben.

Erre mentek a' hírek, hogy a bakonybeli apát presbyterianus; hogy vissza kell vonni szavát, addig gyűlésbe nem is mehet; püspökök elébe idéztetik stb. Mindebből ugyan én semmit sem tapasztaltam; sőt a püspökök nem kevésbé jók irántam miként ezelőtt; de a' hír röpült. Kell tehát nekem is a' dolog valóságát röptnem barátimhoz, hogy legyen miben megnyugodniuk, és másokat is megnyugtatniuk. Tedd ezt, édes barátom körödben. Az én tisztelem a' püspöki fölsőség iránt világos dogmatikai leczkéimből. Ezeket olvashatja mindenki.

Édes Jósím! telyes szándékom volt jövő Szeptemberben Téged,

¹ Borsiczky Adalbert a váczy káptalan nagyprépostja, 1832-től püspöki helyettes.

bakonyomhoz, miként Szerdahelyi mondá, igen hason magányodban meglepni egy igen kedves fiammal, nálam az aesthetika 's rh. tanító-jával.¹ Tehettem volna ezt főn leírt ügyünk miatt, mely, mert a' Fő Rendek a' sz. székek coordinatziójába nem ereszkedtek, többé nem fog eljőnni; de közelget az egyházi tized a' kerületekben. Ennél jelen kell lennem 's így nem mozdulhatok. Ha Isten éltet, esztendőre meglesz; csak élj Te is addig, 's tudósíts engem magadrol is, de arrol is, mi hírek, mi vélemények szárnyalnak körödben és Pécssett. Élj, Kedvesem, 's hidd el, Iszidórod semmi bolondot sem fog elkövetni. Öllelek a' Te

Iszidórod s. k.

LIII.

Kedves Jósím!

Várva vártam kineveztetésedet, mert föltevém magamban, hogy addig nem irok. A' tegnapelőtt érkezett Jelenkorban olvasám nevedet. Élj, 's örvendj sokáig tisztas helyzetednek; de légy munkás kanonok! Mindenek előtt ajánlom Táromat barátságos részvétedbe; ne engedd, hogy megyédben fogyjanak az előfizetők. Pesten létemkor keményen megdorgálám Beimel' embereit (maga Bécsbe utazott) hogy a VI. Füzet' példányait nem küldék. Most majd talán egy időben veenditek a' VII. és VIII. Füzetet. Ez utolsóval majd nem kudarczot vallék, és pedig egy részről a' ti sz. irástok Recensioja miatt. Ez nem jön ki; de Neked és Ő Excellentiájának megküldöm kéziratban, mihelyest Posonból lekapom. Az egész dolgot meg fogom irni, ha magam is fogom tudni, mert végét még nem tudom; a' fönlévő Fő Apátra biztam. Addig is, ha mi-bizonytalant hallottál, vagy hallandnál, mindent hihetsz, csak azt ne hidd, hogy rossz lelkű vagyok. — Társam, Briedl Fidel Prof — ki téged igen gyakran és igen szívesen emleget, nincs itthon, élvén a' néhány szünnapal. Ő is készült irni hozzád, mihelyest tudandja kineveztetésedet. Nálad álmodt számai közül kettő csakugyan kijött 's így Ambót nyert, mely neki Pesten ki is fizettetett.

Ő Excellentiájának mondj tőlem mély tiszteletet, ki nála létemben annyi humanitással rohant meg, a' mennyit alig birtam. Én nem hiszem, hogy az a' nagy lélek sértve érezze magát, ha neki mint irónak az ember meggyőződése szerint világosan mondja ki az igazat.² — Fő

¹ Bried Fidel József (1807—1863.), aki nevét később Beély-re magyarosította. 1832-ben Guzmicsal ment Bakonybélbe, a hol a kispapok tanára volt. Guzmicsnak igen jó embere és a Tárnak szorgalmas munkatása volt. Guzmics halála után ő szerkesztette az Egyházi Tárt. Az első Guzmics-életrajzot is ő írta meg 1839-ben.

² E dolgot igen jól megvilágítja Zoltvány Irén (Guzmics életrajza, 310—11. l.): »Az (Egyház) étrekezés folytatott szakaszának, melynek a VIII. füzetben kellett volna megjelennie, érdekes története s Guzmicsra nézve számos kellemetlenséggel járó sorsa volt. Ekkor történt ugyanis, hogy Guzmics (1835. szept. havában) Beimel Pesti könyvnyomdászszal késedelmezei és hanyagsága miatt meghasonulva, az Egyházi Tár sajtóját Pozsonyba, Belnay intézetébe tette át s Kovács Pált bizta meg a VIII. füzet kiadásával. A füzet a sajtót

Tiszt. Juranics kanonok Urat idvezeld tőlem, kinek vendégszeretetével éltem; idvezeld Kelemen kanonok Urat, 's kívánj neki tőlem béketűrést az aranyérhez, miként magam is csak azzal győzőm. — Idvezeld mind azokat, kik ott létemben annyi barátságot mutattak, a' mennyit nem érdelek, ha hálás lenni nem tudok. Téged pedig öllelek, 's kérek tarts meg jó szived kebelében, ki vagyok leghivebb barátod

Bakonybél, Decemb. 22d. 1835.

Iszidór s. k.

Én téged mint Plébánost láttalak; láss te engem mint Kanonok.

LIV.

Kedves Jóság!

Levelled is nagy későn jött, mert — úgy mond Szerdahelyi, annyira fogva vagy, hogy nem is írhatasz. Te pedig tőlem várád a' tiltott iratokat, melyeket én csak nem épen olly nagy régen nyerheték meg az igen lélekismeretes kiadótól.

De én magadat vártalak, hogy majd Hőbét elhozod magaddal, ki most, a' püspöki Levéltárnok, sok ablakú hintón és két oláh czödőrön volt kénytelen hozzám ügetni, a' mi azonban, miként ő mondja, ott úgy szokás.

Küldöm itt általa a' kívánt iratokat; a) az Egyházi Kormányt nyomtatásban, annak rövid történetével;¹ 2) sz. irások bírálataát kéziratban. Mindakettőt megolvassván, 's ha jónak gondolod Püspököddel is közölvén, 's ítéletét kilesvén hogy velem tudasd, add át Hőbének hogy megolvassván ő is, nekem biztos alkalommal visszaküldje. Senki mással ne közöld; mert lármát csinálni nem akarok; csak két három barátom olvassa akarom, hogy a' netán itt 's ott szóba vethez ők tudva tudjanak szólni. Ha összejön veled Szalay Antal Sáásdi Plébános, mondj neki tőlem idvezletet, 's mondd hogy értekezését — a' püspökségi szabály fölött: a' megyés pap könyvei holta után megyéjét illessék — levelével együtt vettem. Panaszolkodott ő, hogy az Egyházi Tar' Füzetei nálatok rendetlenül járnak, 's azért sok előfizető elmarad. Ez reám nézve sajnos; de hol a hiba? Te, édes Jóság! kikutathatnád

fele részben már elhagyta, midőn Guzmics 1835. okt. 20-án hírül vette, hogy Kovács Pált, a kiadót, Wurum, nyitrai püspök, báró Szepesy Ignác szentírásfordításának az Egyházi Tar' sajtó alatt lévő füzetében közzé tenni szándékolt s Guzmicstól írt bírálata miatt s ugyanennek Egyházi kormány című értekezése miatt kérdőre vonta s azzal bocsátotta el, hogy ha e két cikket kiadni merészli, a püspöki megyékből vissza fog a Tar VIII. füzete utasíttatani. Wurum szerint Szepesy püspök rossz néven venné a bírálatot s nem folytatná tovább a szentírási kiadását; az Egyházi kormány című értekezésben pedig egy szó sem tétetik a pápáról s az áldozópapok egyenlőkké vannak benne téve a püspökökkel.

¹ E cikkben több püspök hozzászólása után javított Guzmics; Pyrker baráti ajánlatára azonban a szerkesztő mégis végleg elhagyta.

's tán orvosolhatnád is. Ő a' póstát ajánlja; majd szólok iránta Beimmel. A' mi Értekezését illeti, ha a' Censura átereszti, kijőn; különben visszakapja kéziratát. Isten tartson, 's vigasztaljon kanoniádhoz.

Bakonybél, Aug. 18d.
1836.

Barátod
G. Izidór s. k.

LV.

(Csak ennek az egy levélnek van meg a borítéka. A címzés: »Fő Tisztelendő Farkas József Kanonok Úrnak Pécs.« A címzés oldalán a postai bélyegző: Pápa, a hátsó oldalon: Pesth. — A levélboríték a bakonybéli apátság czimeres pecsétjével van lezárva. A pecsétviasz vörös.)

Kedves Barátom!

Csak nem rég' tudom Egyházi Tárunk' veszedelmes állapotát. Beimmel ugyan jó ideje hogy vonakodik a' példányokat előre letett pénz nélkül széltküldözni, mert pénze elmaradozott. De én ezt, ismervén Beimmel' természetét, csak késedelmeinek mentségükül vevém. Azonban nem rég' vevék a' pozsonyi Kováts Páltól, mint a' VIII d. Füzet kiadójától tudósítást, hogy több helyekről maiglan sem kapott pénzt; különösen pedig hogy Egerből, hol 80^{an} voltak az előfizetők, 30 példány visszautasított; Egerben pedig, hogy a' *püspök emberei* nem fogadák el a' küldött példányokat, 's kénytelen volt egy könyvárusnál le tenni azokat. — Ezt értvén, 's a' bizonytalanságból kivergődni akarván, írtam különösen azokhoz kiknél illy esetek történtek, 's Pécsre is a' Titoknok Urhoz. Elmondván nekik a' dolog' velejét, az egyh. Tár' további folytatásának szükségét fontos okokkal mutattam ki, megkértem egyszersmind őket, hogy kitanulván a' köz kívánságot, ezt velem tudatni kedveskedjenek, egyszersmind előadtam a' módokat, mellyeknél fogva ezután az Egyh. Tár' állapota biztositassék.

Remélem, közlé veled is a' Titoknok Úr ebéli leveletem 's ohajtom hogy közölte legyen, vagy közölje, bizván barátságodhoz személyem iránt, bizván buzgalmodhoz az ügy iránt, hogy, ham akadály gördült volna utjába megyétekben, azt elmozdítani segédül leendesz. Azt még is barátságodtól igen ohajtanám tudni, mi oka lehetett a' Titoknok Urnak visszavonni addig olly barátságos segédkezést az ügytől? Ha ez a' nagy püspök' befolyásával történt, nekem annál fájdalmasabb, minél nagyobb iránta tisztelem, minél fájdalmasabban esik tudnom, hogy olly nagy lelkű férfi is tud olly kicsiny lenni, ki a' véleménykimondást, melly kívánata szerint történt, nem történendő általam soha, ha ő nem kívánandja, bántásnak veszi,¹ 's e' bántást illy rettenetesen akarja boszulni Lehetetlen e' kicsinységet olly férfiuról föltennem, vagy hát le kell mondanom minden hitemről, lehető emberi nagyság iránt. — Ments

¹ Guzmicsnak kiadójához 1835. okt. 22-én beküldött nyilatkozatából világos, hogy a Szepesy-féle fordítás bírálatára, és pedig kemény bírálatára maga a püspök kérte fel Guzmicsot.

föl, édes barátom, e' kínos gyanútól, aztán tedd magadat nálatok közbe, hogy egyh. Tárunk tovább is élhessen, legalább addig élhessen, míg helyette jobb támadand.

Arra is kérlek, közöld te a' is közvéleményt iránta velem, hatán a' Titoknok Úr tartózkodnék ezt egészen közölni. Javalj, a' közkivárat' értelmében, 's kész leszek javalatodat lehetőleg követni.

Hogy pedig a' kiadó, Kováts Pál, ki egyedül csak a' VIII dik Füzetet adta ki, 's így nem lehet regressusa, pénzéhez jusson, szólítsd meg azon könyvárust, kinél a' VIII dik Füzetei letéve voltak, hogy a' begyült pénzt 's a' példányokat, ha tán maradtak fön, küldje meg az azt illetőnek, t. i. Kováts Pál Úrnak biztos alkalommal Posonyba. Csak nincs mi közöttünk Hitel! Így Egenberger is Beimél is adósok néki; de ezek kezeim között vannak.

Várjalak-e e' Nyáron? Vajha lássalak nálam, mi előtt elhaljak. Irj, tudósíts; ird, hogy meglátlak ez idén Vadonomban.

Bbél, Máj. 21d. 1837.

Öllelek

Iszidórod s. k.

Közli: DR. RÉVAI SÁNDOR.

KÖLCSEY FERENCZ KÉT ÉS KAZINCZY FERENCZ EGY KIADATLAN LEVELE.

1.

Csekén Septemb. 22dkén. 1821.

Különös tiszteletű Perceptor Úr,

Az Öcsém Ádám tegnap innen hazulról elmenvén megkért engemet, hogy Perceptor Úrnak írnam meg, hogy a' tudva levő fenyő fák általa megnézettek és hogy ő azokat által veszi. Az Öcsém, ha elébb nem, Szerdán haza jön, s kevés idő alatt leszen Perceptor Úrnak tiszteletére, hogy a' szükségeseket együtt elvégezhessek. Ime tehát az öcsémtől rám bizott dolognak eleget tevék, s nincs egyéb hátra, hanem hogy Perceptor Urat kérjem, méltóztassék bennünket továbbra is nagybecsű Úri szíveségeiben megtartani, s megengedni, hogy maradjak

Különös tiszteletű Perceptor Úrnak

alázatos szolgája:
Kölcsey Ferencz.

2.

Csekén. November 7dikén 1822.

Különös tiszteletű Drága Perceptor Úr,

Az Öcsém Ádám egy pillantatig sem felejtette el, hogy ő Perceptor Úrnak tartozik, s már több ízben, legközelebb a múlt Hétfőn, és az füstbe menvén, tegnap szándékozott Perceptor Úrnak tiszteletére lenni, de fatalitas

adván elő magát, megtörtént, hogy a Fiscalis Budai Ferencz Úr beces levele elébb ide érkezett, mint sem az Öcsém Újlakra mehetett volna.

Ha az Öcsémnek mással és nem egy ilyen magyar lelkű Emberrel volna ügye, mint maga Perceptor Úr, félnék, hogy a' terminus elhalasztása kedvetlenségeket fogna maga után húzni. De a Perceptor Úr nemes szívéhez, s barátságához vagyok azzal a bizodalommal, hogy egy néhány napi haladékot nem igen fog nehezen venni. Az Öcsémnek bizonyos contractus mellett háromszáz köből zabbal tartozik Csengerben Dolnik köműves mester, s épen ma indul szekereivel, hogy azt előhozassa, ezen környül állás miatt méltóztassék Perceptor Úr ismert s több ízben tapasztalt beces barátsága szerént megengedni, hogy a tartozott summát épen ma által nem viheti. S méltóztassék abban megnyugodni, hogy mihelyt ezen zab expeditionak vége lesz, és minden esetre holnaphoz egy hétre a' kívánt summa alázatos köszönet mellett Perceptor Úrnak kezébe fog menni.

Teljes reménységben vagyok, hogy ezen declaratio nem fogja Drága Perceptor Urat megbántani, s ezen reménységben magamat beces Úri indulatába ajánlott szokott tisztelettel maradok

Különös tiszteletű Drága Perceptor Úrnak

alázatos szolgálója
Kölcsey Ferencz.

Kívül mindkét levélen:

Tekintetes

Nztes Vzlő Meják Ferencz Úrnak,
a' Cs. K. Tisza Újlaki Só Kamara
Perceptorának illő tisztelettel
Tisza-Újlak.

(Czímeres pecsét)

3.

Széphalom Aug. 15d. 1829.

Tisztelendő Úr,

Kedves barátom.

Az Úrnak november 19d. el hozzám írt levelét — fogja ezt hihetni? — *tegnapelőtt* vevém. Novemb. 26d. mentem Pestre, s Junius elsején jöttem el onnan. A feleségem szüntelen várván, az érkezett leveleket feltartóztatta, végre utánam küldötte, s azok engem már nem találtak ott s ismét visszaküldettek ide.

A tudvavaló dologban tehát nem szolgálhatok, mert annak már vége van. Mínthogy levélben bizonyos dolgokról nem szabad szólni, mert az ember nem tudja a levelet előbb-utóbb ki fogja olvashatni, egészen hallgatok róla. Csak azt engedje mondanom az Úr, hogy Pesten sokszor kiáltottam, sokszor hirdettem ezt: Minden Papok közt, a kiket valaha hallottam, nekem Cleynmann és György József az *eggy*. Hallám ott a Franciscanus Stannislaust is, vezeték neve Albach, sőt szobájában

is meglátogattam, s nagyon becsülöm és szeretem. De én a tüzet szeretem mindenben. Cleymann mellett lehetetlen nem figyelmeznem, ő ragadozza a lelkeket, és soha sem beszél olyat, a mit nem hiszen. Superin. Báthori urral sokat ebédeltem, de Cathedrán nem hallottam.

Mind az Eperjesi, mind a Királyi, mind a Septemvirális Tábla triumpháltatá feleségemet, a bátyja ellen, ki ennek a 12 eszten. oltá egy fillért sem ada, s osztályrészét elfoglalva bírta. A sententia mind az osztályrészt, mind az usus fructust ide ítélé; de az usus fructusnak negyed részét sem kapom meg, hatezeret költöttem a perre, s adósságokba vertem magam, hogy 7 gyermekkel élhessek. Júl. 27d. elkezdék az Executiót, Szeptem. 10d. folytatni fogjuk. Ha Október 27d. bé nem rekeszteném 70-dik esztendőmet s ha 7 gyermekem nem volna, ezt mind könnyű volna túrni. De így vegyen az Úr össze mindent s mondja meg nem én vagyok e egyike a legszerencsétlenebb teremtéseknek.

Azonban ne gondolja az Úr, hogy engem az én Theodicaei hitem, mellynek világánál a dolgokat nézni egykor szeretém, elhagyott. Nem tudom, hogy úgy van e? mit *tudd* az ember? De látok rendet ebben a Mindenben, látok vissza fizetést; látom azt magamon is: ezen esztendeimben ez a még ép test, ez a még eleven lélek, feleségem s 7 lélekben testben ép gyermek! Ki dicsekedhetik viszont annyi örömmel mint én.

Ha Patakra bémegyek, örülve fogom meglátni annak a fiját, a kit én úgy is mint papot, úgy is mint embert, úgy is mint barátomat szeretni meg nem szünhetek.

Élyen szerencsésen, édes barátom, Feleségem tiszteli az Urat és az Asszonyt, ajánlom magamat becses barátságába.

Tisztelendő Úr,
az Úrnak

alázatos szolgája
Kazinczy Ferencz.

Kívül:

Tisztelendő

György József

Szathmár-Németi Reform. Predikátor úrnak,
több Tek. Nemes Vármegyék Tábla birájának

Szathmár-Németi.

A szatmár-németi »Kölcsey Kör« múzeuma birtokában levő eredetiekről közli

VARBÓI GYÖRE JÁNOS.

KÖNYVISMERTETÉS.

A magyar irodalom története a legrégebb időkől Bessenyei fellépéséig. A M. T. Akadémia által a Semsey-pályadíjjal jutalmazott mű. Írta dr. Pintér Jenő. I. kötet. A legrégebb időkől a mohácsi csatáig. II. kötet. A mohácsi csatától Bessenyei György fellépéséig. Budapest, Rényi Károly kiadása, 1909. XIX. 358 + VIII., 510 lap. Ára 30 K.

Toldy Ferencz halála és az irodalomtörténeti részletkutatások föllendülése óta sok szó esett a tudományos egyesületekben, folyóiratokban és magánkörökben arról, elérkezett-e már ideje egy részletes, összefoglaló magyar irodalomtörténet megszerkesztésének. Utaltak a föladat nehézségére. Egyrészt rendkívül szaporodik az összehordott anyag, másrészt még mindig igen sok a hézag, még elsőrangú íróink egy része sincs érdeme szerint méltatva, úgy, hogy az irodalomtörténet szerkesztőjének sokszor a kutató és földolgozó kettős munkáját kell végezni, a mi nemcsak megnehezíti a feladatot, hanem kétségesse teszi is a sikert. Hivatkoztak a példákra. Az u. n. *Képes Irodalomtörténetet* a tudósok egész csoportja írta, s nem egy ember, a kik meg maguk vállalkoztak a feladatra, belefáradtak s elkedvetlenedtek, mint Bodnár Zsigmond és Horváth Cirill, sőt maga Toldy sem vezette sokkal tovább a magyar irodalomtörténetét a mohácsi vésznél. S végül itt állt mint memento a Semsey-pályázat, mely örökös meddőségével folyton jelezte a vállalkozás merészségét és reménytelenségét.

Egy fiatal, pályája legelején álló tanár, Pintér Jenő, nem sokat kétségkedett, hanem ifjúi bátorsággal, munkakedvvel és szorgalommal nekivágott a föladatnak és gyakorlati úton akarta eldönteni a kérdést: megírta a magyar irodalom rendszeres történetét. Egyelőre a munkának csak első, kisebbik fele jelent meg, a melylyel a szerző a Semsey-díjért pályázott. Az Akadémia Szilády Áron, Riedl Frigyes és Ferenczi Zoltán egybehangzó véleménye alapján az »igen becses«, de csonka munkát a nagy jutalom helyett a másodjutalommal tüntette ki, első sorban azért, mert a pályázati hirdetés követelte két föltétel közül csak az egyiknek felelt meg, s műve a tudomány mai színvonalán áll ugyan, de nem tartja egyszersmind szem előtt a művelt közönség követeléseit. Hogy irodalomtörténete ennek következtében »meglehetősen szárazon és sokszor érdektelenül van megírva«, a mint a hivatalos bíráló megállapítja, az igaz, de ehhez e helyen nincs közünk. A szerző maga azt vallja előszavában, hogy könyvét szigorúan tudományos munkának kívánja tekin-

tetni, és mivel nem csak az előszó, hanem az egész munka is ezt bizonyítja, méltatásunkban elfogadjuk a szerző megjelölte álláspontot. Stílusa ellen épen azért nem emelünk komolyabb kifogást. Látszik, hogy fő-törekvése a világosság és tömörség volt, s valóban inkább a kapcsolat hiányát érezzük néha-néha az egyes megfigyelések között, mintsem henye szavak, fölösleges mondatok vagy a kerekdedség és művészi hatás kedvéért beleiktatott szólamok miatt panaszkodhatunk. Egy-két homályos, nehezen érthető mondatot, s egy-egy zavarosan fogalmazott részletet nem tekintve [ilyenek p. o. a Jordánszky-kódexnek (I: 180—181), Bánffy Gergely fordításának (I: 198), Tar Lőrincz mondájának (I: 225—226), a középkori magyar dráma előzményeinek, a keresztény drámának (I: 262—263), a két Bogátinak (II: 45) tárgyalása], a hol a tökéletlen stílus az értelmet is veszélyezteti, általában sima olvasmány.¹ Még leginkább a sajtóhibákon ütökzünk meg, a melyek azonban nem annyira a magyar szöveget, mint inkább az idegen nyelvűeket és az évszámokat rontják meg.

E nagy munka irodalmi életünk első, hosszabb felének teljes krónikája. Nem az »eszmék, művek és műfajok« története, hanem az íróké és alkotásaiké. A teljességet természetesen nem a szónak igazi értelmében kell venni. Még az az irodalomtörténetíró is, a ki lehető teljességre törekszik, kénytelen valami módon korlátozni anyagát, s e korlátozás jellemző a szerzőre, mert megismerjük belőle fölfogását az irodalomról. Toldy *költésztörténetének* már címe jelzi az álláspontját, Brunetiére nem vet ügyet az írók életére, mások a kortörténeti háttérrel mellőzik, s az írókat a fejlődés rendjéből kiemelve betűsorban tárgyalják.

Pintér Jenő e helyett — azon kívül, hogy a politikai és kultúr-történeti kereteket igen változatosan adja — kettős korlátozással él. Az első abban áll, hogy az irodalomtörténet három főadata közül — az irodalomtörténeti jelenségek ismertetése, értékelése s a fejlődés kimutatása — tulajdonképen csak az elsőnek megoldására vállalkozik. Az eszmék evolúciójára alig, a műfajok fejlődésére vet néha egy-egy pillantást (p. o. az iskolai drámánál, a filozofia történeténél stb.) de rendszerint s teljes joggal figyelmen kívül hagyja, mint tárgyhöz szorosabban nem tartozót. Az esztétikai értékelés sem hiányzik munkájából, de szűkebb térre szorul mint kellene², s evvel kapcsolatban igen sokszor megcsik,

¹ Egy idegenszerű fordulattal itt említem. Mások állításának subiectiv érvényét úgy jelzi, hogy a mondat igéjét föltételes állításmódban használja, a helyett, hogy egy »állítólag«-ot iktatna bele.

² Különösen a II. kötetben érezhető ez a hiány, a hol az alkotások nagyobb tömegéről lévén kénytelen beszámolni, ez a körülmény ráutalta a szerzőt a korlátozásra. Másfelől az önálló egyéniségek szinte megkövetelték volna a fokozottabb elmélkedést műveikbe. Így p. o. a reformáció korának vallásos irodalma (II: 10—34.) van ebből a szempontból mostohán tárgyalva. Egy-két jó jellemzést nem számítva (p. o. Ozoraié, Kulcsár Gyögyé), az egész fejezet jóformán csupa életrajz és könyvczím. Nem azt látjuk, mi volt az írók fölfogása és írásuk módja, hanem hogy mit *írtak*. Pázmány főművét, a *Kalauzt*, sem méltatja érdeme szerint. Ismerteti a tartalmát, de nem jellemzi s nem határozza meg a fontosságát. (II: 199.) A XVIII. század énekes könyveiről

hogy érdeklődése az irodalmi alkotásokról átsiklik azokra a kérdésekre, melyek az alkotás külső történetére vonatkoznak. Nem azt vizsgálja, milyen külső és belső hatások alatt keletkezett a mű, hanem hogy milyen körülmények között, s hogyan jelent meg.¹ Hogy egy kissé ríktó és erősen túlzó képpel világítsam meg: úgy jár el gyakran, mint az a műtörténész, a ki Raffaello *Disputáját* akarván méltatni — az esztetikai hatás elemzéséről nem is beszélve — nem annyira azt vizsgálja, mi a freskó allegorikus jelentése, kikben testesíti meg a művész a küzdő és a boldog világot, hanem inkább a kép megrendelője (II. Giulio pápa) és a művész közötti viszonyt, a megbízás kérdésével, a kép megfestésének mozzanataival s a technikai előállításával foglalkozik. Ismerem és méltányolom a szerző tartózkodó álláspontját, s nem is azért említem, mintha helyteleníteném, bár itt-ott szerettem volna több értékelő ítéletet hallani, hanem hogy rámutassak, mint iparkodik a túlságosan terjedelmes anyagot az irodalomtörténeti tárgyalás számára lehetővé tenni.

Másodszor használja, még pedig a maga következtetésében, az irodalomtörténet megszokott korlátozó eljárását. Műve I. kötetében, mely a magyar középkor irodalmi alkotásait ismerteti, »minden jellemző adatot összekeresgéltek«, mert nélkülök nem lett volna alkalma tanulságos észleleteket tenni — vagyis válogatás nélkül beszámolt az irodalmi jelenségekről, 1526-tól kezdve a szaktudományok körébe tartozó munkákat lassan és fokozatosan mellőzte, később, körülbelül a kurucz kortól az anyag megválasztásában az esztetikai szempontnak is juttatott szerepet, s a csekélyebb becsű vagy értéktelen alkotásokat figyelmen kívül hagyta. Magam nem helyeslem ezt a korlátozó eljárást, s azt tartom, hogy a nemzeti irodalom történetében² nincs helye a »books of knowledges«-nek, azoknak a munkáknak, melyek pusztán az ismeretközlés szolgálatában állanak, a *Schlügli szójegyzéknek*, Werbőczy *Tripartitumának*, a magyar *Murmellius-nak*, Verancsics Antal latin nyelvű forrásgyűjteményének, Szepsi Csombor Márton útleírásának stb., de szívesen elismerem az ellenkező álláspont jogosultságát is, azért, melyet a közfelfogás s vele Pintér is vallanak. Annál inkább, mert

csak teljesen általános szólamokat hallunk (II: 212.); a szombatosok irodalmának ismertetése helyett pedig történetüket kapjuk egy lapon (II: 231.) dióhéjba szorítva. *Pero veszedelméről* (II: 383.) és a *Florindáról* (II. 386.) kevesebbet nyújt, mint a *Képes Irodalomtörténet*. Az egész munka leggyöngébb része azonban a kurucz kor tárgyalása, a mi egészen természetes, ha meggondoljuk, hogy csak hét lapot szánt rá. Badics a *Képes Irodalomtörténetben* egész füzetet (48 l., megjelent önállóan) szentelt irodalmunk e nagyszerű fejezetének!

¹ Nem ismertem meg p. o. a Szt. István-legenda tartalmával, s Szt. Gellérténél is inkább a szerzője, keletkezése, kiadásai érdeklik, mint maga a legenda (I: 123—126.); nem szól a Sz. László-legenda forrásáról (I: 219.); Balassánál nem említi a Cloelia-dalok kérdését s a Thaly-közölte bujdosó énekeit (II: 57—59.); Rádaynál nincs szó az első kiadásnak és a költemények szerzési idejének kérdéséről, nem említi a versek hymnus-stílusát és állítólagos katolikus szellemét.

² Pintér ugyan nem illeti e névvel könyvét, de a mint előszavából és művéből magából is kitétszik, a későbbi korokra vonatkozólag határozottan a nemzeti irodalom történetét szándékozik megírni.

tudományos munkában, különösen az ilyen rendszerezőben jóval kisebb baj, ha sok benne a fölösleges, mintha egy-két fontos dolog hiányzik. Hiányra nem is igen akadtam Pintér művében, legföllebb a külömben jelentéktelen, de a maga korában rendkívül magasztalt Verestói György megemlékését nélkülözzük, és a két Teleki költőnek (József és Miklós), meg a prózairó Taxonyinak szerettünk volna egy pár szót szentelve látni. Teljesen fölösleges azonban, s ezt talán még a teljességgel sem lehet megokolni, Misztótfalusi Kis Miklós életrajza, mert ő nem író volt, hanem könyvnyomtató, s így a kultúrtörténet körébe tartozik,¹ azután azoknak a külföldi íroknak tárgyalása, a kik hazánkban megfordulva, latin vagy német munkákban megemlékeztek rólunk (p. o. Suchenwirt Péter, Madius Mihás de Barbazanis stb.), végül annak a két száz írónak fölemlítése, a kik a mohácsi vész előtt németül írtak, különösen az egyiknek (Huendler Vida), a ki német példabeszédeket szerzett. Hibának még ezt sem tartom, sőt azt az aránytalanságot sem, a mely a tárgyalás szempontjának változása következtében a két kötet között támad. Annak a lelkiismeretes buzgalomnak, a melylyel az I. kötetben s a II. felében minden irodalomtörténeti adatot értékesít, köszönhető, hogy megkaptuk irodalmunk élete egy részének teljes történetét.

E mondatban rövidre fogva meg van jelölve Pintér könyvének legnagyobb érdeme. Rövidre vont, de azért teljes, hű, megbízható képe a magyar irodalom terén szereplő íróknak és műveiknek. Tájékoztat az életükről, beszámol munkáikról, a régebbieknél mindég, az újabbaknál kevésbé a működésükhöz vagy műveikhez fűződő problémákról is. És nemcsak leszűri az eddigi kutatások eredményeit, hanem megismerteti magukat a kutatásokat is. Maga a szerző így határozza meg kitűzött célját: »Azt akartam, hogy a ki a magyar irodalomtörténet tanulmányozására szánja magát, ebben a munkában ne csak a tudomány mai álláspontjáról legyen tájékoztatva, hanem egyúttal bepillantást nyerjen minden irodalomtörténeti kérdés fejlődésébe is. Pontosan megtudhassa: mikor, hogyan és kitől indult ki az első kutatás; miként fejlődött a meg-megújuló vizsgálódások fonalán; végül mennyire van megvilágítva jelenleg. Ki akartam mutatni: mivel rendelkezünk eddig és mit kell pótolnunk a jövőben. Ne veszzen el annyi jeles tanulmány gyümölcse, másrészt hadd térjünk nyugodt lelkiismerettel napirendre a rengeteg felületes gyártmány fölött! Nem kicsinyeltem tehát az eddigi előmunkálatokat. Ellenkezőleg. Egybegyűjtöttem a napjainkig megejtett összes kutatások eredményeit.« (I: XIV.) A tiszta látásnak, a végzett munka öntudatos, objectiv megbecsülésének bizonyosságai e sorok. Ha elismerés illeti az író, a ki szabatosan fogalmazott föladatát lelkiismeretesen, pontosan megoldja, akkor ez az elismerés teljes mértékben kijár Pintérnek. Valóban, ha nekünk kellene megállapítani, mi az, a mit az író munkájában megvalósított, nem formulázhatnók másként véleményünket.

¹ Hogy író volt-e Misztótfalusi Kis Miklós, azaz tőle valók-e azok a versek, melyeket a kiadásában megjelent 1697-diki naptár közöl, az még vitás kérdés. Véleményemet azonban ez nem módosítja, mert e versekről Pintér sem vesz tudomást s csak két magamentő írását említi.

Szóval Pintér megszerkesztette a magyar irodalomtörténet kézikönyvét, vagy hogy a találó, de idegen szót használjuk — nincs rá helyes szavunk, mert maga a tárgy is ismeretlen nálunk — Grundrissét. Eredetiségre nem törekedett. Annyira nem, hogy egy alkalommal, midőn saját kutatásai alapján az irodalmi köztudattal ellenkező eredményre jutott (Tesseni Venczel és Gyirva Venczel egy személy, és ő a fordítója mind a *Fortunatus-könyvecskének*, mind a *Szép Magellónának*), noha nézete tetszetős, a szövegben megmarad az eredeti tanítás mellett s csak jegyzetben jelzi önálló fölfogását. Megelégedett avval, hogy az eddigi kutatások néha bíráló, de többnyire regisztráló ismertetése alapján a leghelyesebbet kiválasztva, vagy az ellenmondókat összeegyeztetve fogalmazza meg ítéletét. Nem hibáztatjuk az eredetiség hiányáért, annál kevésbbé, mert fiatal írónál ritka belátással — a mi első sorban józan ítéletén és nagy szakismeretén alapul — majd mindég fölismeri és követi a legjobb véleményt s csak nagy ritkán csatlakozik a helytelen nézethez (így p. o. a *Törökországi Levelek* hazakerülésének kérdésében Toldyhoz áll s nem Thalyhoz, II: 411.). Az az óvatos tartózkodás, melylyel egyéniségét tudatosan háttérbe szorította, megteremte bőven gyümölcsét. Míg az a történetíró, a ki az irodalom jelenségeit a maga egyéniségén átszűrve mutatja be, nyújt nagyon érdekes, eredeti, új ítéleteket, de igen sokszor subiectiveket is, és akarata ellenére elfogulttá válik, Pintér a megállapodott nézetekhez csatlakozva, mindég megbízható, hiteles kalauz. Hypothesiseket nem készít a jelenségek megmagyarázására — másokét azonban természetesen ismerteti — megoldhatatlan kérdésekre nem vesztegeti erejét. A realitás iránt erősen kifejezett érzékével a legcsábítóbb alkalmakat is el engedi síklani s nem kockáztat tetszetős föltevést ott, a hol könnyű állítani, de nem lehet bizonyítani [különösen dicséretes józan mérséklete az Árpád-kori költészet nyomainak (I: 105—106.) vizsgálatánál]. Ítéletét nem módosítja az érdeklődés kisebb vagy nagyobb foka, a rokokoszenv vagy idegenkedés, melyet történetíró nem tud leküzdeni, még ha Ranke obiectivismusa él is benne. Elfogultságnak nincs nyoma a két kötetben. Annyi ezer állítás között talán csak kettő olyan, a melyről azt hisszük, hogy a kelleténél színesebb, s ezek is olyan jelentéktelenek, hogy szinte fölösleges szólni róluk. [Károlyi Gáspár magyarsága kifogástalan (II: 22.); Geleji Katona István latin beszédei olyan kitűnőek, hogy ha magyarul írta volna őket, ma nevét Pázmányéval együtt említenők (II: 226).]

Hitelességéhez, ítéleteinek megbízhatóságához csatlakozik talán még nagyobb érdemül rendkívüli pontossága. Az, a ki tudja, hogy tudományunkban épen az ilyen alapvető, megbízható Gundriss hiánya miatt mennyi a munkáról munkára vándorló helytelen, téves adat, a ki a maga kárán tapasztalja, hogy a részletkérdéseket illetőleg igen sokszor kénytelen az érdeklődő az eredeti forrásokra visszamenni: az érez igazán hálát azon lelkiismeretes, aprólékos gondosságért, a melylyel Pintér irodalomtörténetét összeállította. Nem másodkézből merít, csak ott, a hol a viszonyok erre kényszerítették és volt teljesen megbízható földolgozás, minden adatnak utána járt, majd mindent megnézett és elolvasott. Így művében az irodalmunk történetét illető adatoknak olyan gazdag gyűjte-

ményét rakta le, hogy az hosszú ideig tudományunk standard workja marad, nélkülözhetetlen könyve úgy azoknak, a kik az irodalom egyes kérdésével foglalkoznak, mint a kik az egész irodalmunk tudományos tárgyalását kísérlik meg. Hogy az adatoknak óriási tömegébe minden gondosság ellenére került egy pár téves,¹ az óhatatlan volt, de épen azért ez sem esik súlyosan a latba a könyv értékének megítélésénél.

Emeli adatainak értékét, hogy mindenütt hivatkozik a forrásokra. Azáltal, hogy jegyzeteiben pontosan idézi őket, munkája még egy nagy érdemre tesz szert: valóságos repertoriummá válik, az írókra és irodalmi kérdésekre vonatkozó munkálatoknak gazdag tárává.² A forrásoknak ezt a nagy tömegét vizsgálva, két föltűnő, de dicséretes jelenséget tapasztalunk. Egyik az a széles mező, melyről az anyagot összehordta. Az összefoglaló irodalomtörténeteken és monographiákon kívül kiaknázta a lexikális és bibliographikus gyűjteményeket, úgy a régebbieket — Bod — mint az újabbakat, p. o. Színnyei *Magyar Íróit*, Hellebrant könyvészetét, Szabó Károlyt és Petriket, és még teljesebben a folyóiratokat; nem csak azokat, melyek rendeltetésüknél fogva egészen vagy részben az irodalomtörténet szolgálatában állanak, hanem azokat is, amelyek csak esetlegesen foglalkoznak tudományunkat érdeklő kérdésekkel. Így sok olyan értekezést vont ki a feledés homályából, a melyek nélküle, épen a meg-

¹ E tévedések is mind jobbára a II. kötetben kerülnek elő. A fontosabbakat — nem hiszem, hogy számukat sokkal lehetne növelni — a következők. Huszár Gál énekeskönyve nem ismeretlen, mint Pintér véli (II: 25., 47., 218.), megvan Eperjesen; Barakonyi Ferencnek Zrínyit sirató verse nem 1674-ben (II: 240.), hanem 1666-ban kelt (Thaly szerint 1664-ben); a *Recrudescunt* kezdetű Rákóczi-kiáltvány (II: 372.) 1703-ban jelent meg (még pedig kétféle kiadásban) és nem 1704-ben (a magyar fordítása való ebből az évből). Amade neje nem néhány évvel a házasságuk után halt meg (II: 376.), hanem már a következőben; Amade verseinek száma nem másfélszáz, hanem csak a magyarokat számítva a kétszáz körül (192) jár (II: 377.); Mészáros nem csak 1795-ben, hanem már 1765-ben ki akarta adni Amade verseit (II: 379.); Faludi *Constantinus*ának csak a programja jelent meg nyomtatásban, nem maga a dráma (II: 389.); Dorell József neve helyesen William Darrel (II: 416.). Félreértésre ad alkalmat az a kijelentése, hogy Kövesi Lajos dolgozata (*Katholikus énekeink és énekeskönyveink a XVIII. században*) a kéziratos énekeskönyvekről szól (II: 213; tárgyalja a nyomtatottakat is) és hogy Rimay János munkáinak *legjobb* kiadása és *legteljesebb* gyűjteménye a Radvánszky-féle (II: 234., 236.). A »legteljesebb« jelző csak a költeményeket illetőleg állhat meg, a »legjobb« pedig téves, mert Ipolyi és Radvánszky kiadásai nem állíthatók párhuzamba, hanem kiegészítik egymást. E tévedések száma és jelentősége oly csekély, hogy bátran lehetne rá Czákó tengerészének szokott szolamát idézni.

² Pótlásul egyet-kettőt fölemlíték a tévesen kimaradt dolgozatok közül (a nem jelentőseket joggal mellőzte Pintér). Telegdiről Rupp Kornél nemcsak a Telegdi-kiadásában irt (II: 31—32), hanem bővebben egy önálló értekezésében, *Telegdi és Bornemissza*. (Bornemisszánál sincs idézve); Magyarai méltatásánál (II: 34.) okvetetlenül kellett volna hivatkozni Beöthy Szép prózájára, a ki Toldy rövid ítéletét szabatosabban formulázva Magyarai igazi jelentőségére rámutatott; Cserei Mihály verseinek említésénél (II: 428.) nem szól arról, hogy nagy részüket Ferenczi Zoltán közölte az Irodalomtörténeti Közlemények 1891. évf. 437—455 l. (lásd hozzá Ballagi Aladár föltevését u. ott 1892. évf. 70—71. l.).

jelenésük helyének rejtett volta miatt, egészen elkerülték volna a figyelmet. A másik az a körülmény, hogy a tudományos irodalom legujabb terméseit is, a melyek jóformán műve nyomtatása közben láttak napvilágot, már fölhasználta és értékesítette. Csak egy példát említek. Király György értekezésének, *Mikes Kelemen Törökországi Levelleinek forrásaihoz*, első felét, a mely az (EPHK.) folyó évi áprilisi füzetében jelent meg, nemcsak idézi a május hóban megjelent könyvében, hanem eredményeit átvéve a *Törökországi Levellek* értékelésében érvényre is juttatja. El lehet mondani, hogy műve az 1909. május 1-ig megjelent irodalom fölhasználásával készült!

Mint kézikönyvet tekintvén Pintér irodalomtörténetét, az az egy hibája van, hogy nem elég rendszeres, vagy hogy a hibáztatásomat a kellő értékére szállítsam le, nem elég sematikus. Nagyjában és egészében ugyanis a rendszeressége ellen sem lehet kifogást tenni. Megtartja az irodalomtörténet szokásos kereteit¹ s ezen belül ágak szerint csoportosítja az irodalmi jelenségeket. Az egyes írókat helyesen osztja be a megfelelő csoportba, csak a költő Monaci Lőrincz került jogtalanul a dalmáciai történetírók (I: 308—309.), s a történetíró Gyulai Pál meg Kovacsóczy Farkas (II: 165—166.) a humanista költészet művelői közé. A tárgyalás rendszerességét az is megrontja néha — a mi azonban a műfajok szerint való áttekintésnél elkerülhetetlen, s így minden összefoglaló irodalomtörténet eredendő baja — ha valamely író több irányban működött. Pintér ilyenkor abban a csoportba osztja be, a melyhez az illető munkásságának főirányával csatlakozott, csak Melius Pétert, a más hitet vallók kérlelhetetlen ostorozóját, kellett volna a hitvitázók s nem a bibliafordítók között tárgyalni (II: 18—19.). Minden kötetben csak egy igazán zavaros, rendszertelen fejezet van, az elsőben a kódexekről, a másodikban a Faludiról szóló. A kódexek tárgyalása valóban nehéz, mert a régi kéziratok kétféleképpen érdekelnek, formai és tartalmi felükkel. A szerint, hogy melyiket tartjuk fontosabbnak, nyelvemlékeknek vagy irodalomtörténeti emlékeknek tekintjük-e őket, kétféleképpen lehet is tárgyalni. Vagy időrendbe állítván őket, leírjuk egyenként, elmondjuk, mit tartalmaznak, s jellemezzük őket — így jár el a nyelvtudós (Zolnai) — vagy a bennük lerakott irodalmi anyagot véve alapul, műfajok szerint különítjük el az *anyagukat* (bibliafordítások, legendák, imádságok, énekek stb.), s nem a *kódexeket*, mint Pintér teszi. Ő ugyanis megérzi, hogy irodalmi szempontból a tartalmat kell előtérbe állítani, de a formai szemponttól sem bír szabadulni és így magukat a kódexeket csoportosítja tárgyak szerint. Ez a compromissum azonban, mivel legtöbb kódexünk változatos tartalmú, már önmagában sok zavarnak lesz oka. Még fokozza a nehézségeket, hogy a kódexek tartalmi ismertetését minduntalan megszakítja külsejük ismertetése, az írásukra, másolásukra, lelőhelyükre

¹ Újszerű, és ha nem is szükséges, legalább motiválható, hogy a keresztyén középkort Bodnár nyomán két részre különíti, az Árpád-házi és a vegyesházi királyok korára. A fölújulás korát ki akarja terjeszteni 1831-ig, ez azonban helytelen. Kazinczy halála nem volt az irodalomtörténetben olyan jelentős esemény, hogy korszakok határvövének lehetne tekinteni.

vonatkozó száraz tudnivalók megállapítása.¹ A nagyon vázlatos Faludi-fejezet zavaros elrendezését már a címek pusztá felsorolása is mutatja: *Faludi Ferencz* (életrajz); *Faludi prózája*; *A Téli Éjtszakák*; *Faludi verses művei*; *Faludi pályája* (erről egy szó sincs, hanem a drámáiról, erkölcsstani műveiről, prózájának nyelvéről s a kortársak dicséretéről emlékszik meg igen röviden).

A rendszeresség hiánya e fejezeteken belül az egyes írók tárgyalásánál érezhető. A szöveg itt is — bár külső — rendet tart. A nagyobb írói egyéniségeknél rendszerint ez a sémája: életrajz, az egyes művek ismertetése, összefoglaló méltatás, az irodalom bemutatása. A jegyzetek azonban, az egyes munkák címeinek s az íróra vonatkozó dolgozatoknak jegyzéke, minden rend nélkül, teljesen esetleges sorban következnek, többnyire hozzákapcsolva a szövegnek valamely fontos vagy mellékes szavához s még ez a kapcsolat is sokszor erőltetett. A munka sokat nyert volna, nem annyira értékben és használhatóságban, mint inkább térben és csínben, ha a jegyzeteket is szoros kapcsolatba hozta volna Pintér egymással, esetleg teljesen függetlenül a szövegtől. Ha az összetartozókat egymáshoz fűzi, tárgyuk és jelentőségük szerint rendezi, szóval ha nemcsak lényege szerint, hanem formája szerint is Grundriss-nek írja művét, sok ismétléstől és utalástól kimélte volna meg magát, s áttekinthetőbbé tette volna az anyagát. Ennél a könyvnel, melynek a jegyzetanyaga talán még a szövegnél is kapósabb olvasmány lesz, ez nem mellékes dolog. Azonban ez a hiány sem olyan természetű, hogy műve hasznavehetőségét csökkentse. A jegyzetek a szakembereknek szólnak, a kik így is, kissé több fáradsággal ugyan, de megtalálják benne, a mire szükségük van. A fődolog, hogy a jegyzetek kimerítőek és megbízhatók legyenek: ebben pedig, a mint fentebb kimutattam, nincs hiány.

Befejezésül, az eddig mondottak összefoglalása helyett, egy idézetet irok le. »Eredeti gondolatot, új eszmét keveset adott. Inkább kiásta a régi tudósok műveiből a megfelelő részeket. Összefoglaló egyéniség lévén, a másoktól évszázadokon át faragott kövekből építette meg a maga nagy épületeit. Roppant olvasottsága lehetővé tette a régi gondolat-kincsek összehordását . . . írásaiban a meghatározások, felosztások, következtetések, hivatkozások és forrásidézetek lépten-nyomon felbukkannak . . . a komoly fejtegetéseket sokkal többre becsülte, mint a szívhez szóló helyeket és a kedélyt megragadó részleteket.« Temesvári Pelbártról írja e sorokat — Pintér Jenő (I: 285—286). Talán nem vétünk a kegyelet ellen, melylyel nagy hitszónokunk iránt tartozunk, ha ezt az értékelést szinte szóról-szóra magára Pinterre és az ő valóban »igen becses« és házgapótló művére alkalmazzuk.

CSÁSZÁR ELEMÉR.

¹ Ha már Pintér közölni akarta a nyelvészeti érdekességű részleteket, — a mit egyáltalán nem lehet helyteleníteni — legjobb lett volna »A nagyobb nyelvemlékek sorozata« című pontnál röviden hozzácsatolni az egyes kódexekhez. Itt pár szóval a tartalmat is meg lehetett volna adni s ezzel sok zavart, ismétlést elkerülhetett volna.

REPERTORIUM.

- A. Gy. A komáromi színészet. Komáromi Ujs. 13. sz.
Babits Mihály. Ady. (Analízis) Nyugat 565—568. l.
Bálint Imre. Képek. Ism. R—a F. Pest. Journ. 135. sz.
C. Biró Lajos. Adatok a Petőfi-kultuszhoz. Kézdivásárhelyi r. k. főgym.
1908/9. értes. 3—30. l.
Censor. Hogyan halt meg Széchényi István? Dunántúli Hírl. 44. sz.
Cseh Lajos. Kölcseyről. Nagykároly és vid. 16., 17. sz.
Csokonai Viléz Mihály négy levele. Budap. Hírl. 163. sz.
Déry Gyula. Petőfi születéshelyéről. Halálának évfordulója alkalmából.
Délmagyar. Közl. 169., 170. sz.
Doktor János. Ady Endre. Határszéli Ujs. 24. sz.
Elek Sándor. Valláserkölcsi motívumok Tompa Mihály költészetében.
Munkácsi Hírl. 27. sz.
Farkas Béla. Élet. 1909. Ism. i—r. Orsz.-Világ 17. sz.
Farkas Pál. Az Ember Tragédiája. Balassagyarmati áll. főgim. 1098/9.
3—24. l.
Fekete Lajos versei. Ism. Dzurányi László. Rorzsnyói Hiradó 17. sz.
Fenyő Miksa. Ady Endre. Nyug. 511—523. l.
Ferenczi József. Felolvasások az irodalom köréből. Ism. R—a F. Pest.
Journ. 135. sz.
Ferenzi Sári. A »Lelki hódolás« első kézírata. Philol. Köz. 422—433. l.
Gátos Rezső dr. Arany János mint műbíráló. Uránia 201—206., 253—
259. l.
Gárdonyi Géza. Mi erősebb a halálnál? 1909. Ism. Gereblye. Uj Idők 25. sz.
Gyulai Pál. Kritikai dolgozatok. 1908. Ism. K. F. Uránia 139. l.
Herczeg Ferencz. Szerelmesek. 1909. Ism. R—a F. Pest. Journ. 135. sz.
Hevesi József. A milói Vénusz. 1909. Ism. R—a Pest. Journ. 135. sz.
Horváth Ferencz. Arany János lyrája. Karczagi ref. főgim. 1908/9. értes.
13—47. l.
Huszár György. Arany János költészetének paedagógiai jelentősége.
Nagykőrösi ref. főgim. 1908/9. értes. 3—13. l.
Junius. Körösi Csoma Sándor. Székely Nép 52., 53. sz.
Kacziány Géza. dr. Az új Petőfi-irodalom. Alkotmány 179., 182. sz.
Karinthy Frigyes. Ady Endréről. Nyugat 559—562. l.
Kemény Simon. Lamentációk. 1909. Ism. Vasár. Ujs. 24. sz.
Koltzsvári Aladár. Arany László élete. Mezőtúri ref. főgim. 1908/9.
értes. 3—65. l.
Kristóf György dr. Petőfi ifjúkori költészete. Uránia 160—167. l.
Laczkó Géza. Ady költői nyelve. Nyugat 569—586. l.
Lampérth Géza. Petőfi egy lefoglalt élettrajza és arczképe. Vasár.
Ujs. 29. sz.
László Endre. Mi tette Eötvös »Karthausi«-ját korszerűvé s teszi ma is
kedvelté? Tiszapolgár és vid. 32. s kv. sz.
Mohácsi Jenő. Janus lelke. 1909. Ism. Vasár. Ujs. 28. sz.
Móricz Zsigmond. Hét krajczár. 1909. Ism. Vasár. Ujs. 30. sz.

- Nagy Albert*. Emlékezés Indali Gyulára. Marosujvár 19. sz. és Aranyosvidék 19. sz.
- Nagy Sándor* dr. Tompa Mihály Graefenbergben. Budapest. Hirl. 178. sz.
- Nagy Sándor* dr. Tompa Mihály tanári pályázata Miskolcra. Erd. Muz. 257—259. l.
- Noszlopy Tivadar*. Epizódok Berzsényi Dániel és családja életéből. Egyetértés vasárnapja máj. 9., 16.
- Ó-é. Petőfi politikai szereplése. Selmezbányai Híradó 13—17. sz.
- Pallós István*. Bolyai Farkasnak: »A Párisi Per« című érzékeny játéka. Tordai áll. főgim. 1908/9. értes. 3—13. l.
- Pap Károly* dr. Erdősi-Sylvester ismeretlen latin verse. Debreczeni főisk. Lapok 51. évf. 12., 13. sz.
- Parcselich Vincze*. Nagy költőink és az erkölcsi nevelés. Budapesti VIII. ker. főgim. 1908/9. értes. 3—43. l.
- Pekár Gyula*. A frigiai sipka. 1909. Ims. R—a F. Pest. Journ. 135. sz.
- Pekár Gyula*. Tatárabság. 1909. Ism. R—a F. U. o. 135. sz.
- Petőfi-könyvtár*. I—VIII. köt. Ism. dr. Kacziány Géza. Alkotmány 179., 182. sz.
- Pintér Jenő* dr. Jegyzetek a régi magyar irodalom történetéhez. Jászberényi áll. főgim. 1908/9. értes. 5—17. l.
- Poszvek Irén*. Tompa Mihály mint a hazaszeretet és a vallásos hit eszményképe. Szatmári ref. fels. leányisk. 1908/9. értes. 3—16. l.
- Prónay Lajos*. Gyöngyösi István Rózsakoszorúja. Selmezbányai kath. főgim. 1908/9. értes. 3—73. l. Önállóan is megjelent.
- Reich Péter Kornél*. Széchenyi István gróf. Tanulmány. Orsz.-Világ 14.
- Sikabonyi Antal*. Komjáthi Jenő. Budapest. Hirl. 159. sz.
- Sikabonyi Antal*. Gyulai Pál és kritikánk. Egyetértés 139., 144., 146. sz.
- Sróff Gábor*. Gaal József szépirodalmi munkásságának eszmei értékelése. Nagykárolyi r. k. főgim. 1908/9. értes. 3—15. l.
- Sróff Gábor*. Petőfi Sándor. Nagykároly és vid. 15. sz.
- Strauch Béla*. Nagyszeben a magyar irodalomban. Nagyszebeni áll. főgim. 1908/9. értes. 3—41. l.
- G. Szabó Mihály*. Károli Gáspár. (A Kálvin-szövetség népkönyvtára. 2. sz.) Budapest. 1909. Hornyánszky V.
- Szabolcska Mihály*. Újabb versei. Ism. Gereblye. Új Idők 16. sz.
- Széchenyi két levele*. Közl. L. Budapest. Hirl. 186. sz. (Bertha Sándorhoz).
- Szentiványi Béla*. Tárkányi Béla világi költészete. Tatai algym. 1908/9. értes. 3—18. l.
- Sziklay György*. Álmodások és ábrándok. 1909. Ism. Lovas Imre. Délmagyar. Közl. 132. sz.
- Szikra*. A két szilvafa árnyában. Ism. Vasár. Ujs. 29. sz.
- Szilágyi Gyula*. Petőfi-émléktábla Nagyszebenben. Budapest. Hirl. 157. sz. —
- Baróti Lajos. Mikor volt Petőfi Nagyszebenben? U. o. 161. sz.
- Szilasi Vilmos*. Péterfy Jenőről. Nyugat 378—384., 418—430. l.
- Szinnyei Ferencz*. Arany János. 1909. Ism. Vasár. Ujs. 24. sz.
- Tell Anasztáz* dr. Emlékbeszéd Kovács Pálról. Győri főgim. 1908/9. értes. 53—57. l.
- Tömörkény István*. Napos tájak. 1909. Ism. R—a F. Pest. Journ. 135. sz.
- Ürmössy Miklós*. Szendrey Julia. Új Idők. 21. sz.
- Várady Antal*. Petőfi utolsó fellépése. Az Ujság. 150. sz.
- Vértessy Gyula*. Az élet. 1909. Ism. R—a F. Pest. Journ. 135. sz. —
- L—s. Délmagyar. Közl. 143. sz.
- Vidor Marczsi*. Két költő. Határszéli Ujs. 23. sz. (Fülöp Áron és Fülöp Árpádról.)
- Zempléni Árpád*. Petőfi szülőháza. Vasár. Ujs. 30. sz.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.